

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM ANA BİLİM DALI
İLETİŞİM VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM PROGRAMI

ARMAĞAN KÜLTÜRÜNÜN DÖNÜŞÜMÜ: GAZİANTEP ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMET ERAY EŞKİN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mesut YÜCEBAŞ

GAZİANTEP
KASIM 2022

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İmza:

Adı ve Soyadı: Mehmet Eray Eşkin

Öğrenci Numarası: 180521111018

Tezin Savunma Tarihi:

ÖZET

ARMAĞAN KÜLTÜRÜNÜN DÖNÜŞÜMÜ: GAZİANTEP ÖRNEĞİ

EŞKİN, Mehmet Eray
Yüksek Lisans Tezi,
İletişim ve Toplumsal Dönüşüm
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mesut YÜCEBAŞ
Eylül – 2022, 94 sayfa

Bu çalışmanın amacı, özellikle Marcel Mauss'un Armağan Üzerine Denem isimli çalışmasında ortaya koyduğu armağan kültürü tanımlaması doğrultusunda Gaziantep'te bu kültürün değişimini ortaya koymaktır. Mauss çalışmasında arkaik toplumlardaki armağan kültürü üzerine çalışmaktadır. Arkaik toplumlarda armağanlaşmak toplumsal ilişkilerin devamlılığını sağlamaktadır. Gaziantep'te de ilkel dönemlerden 20.yüzyılın sonlarına kadar armağan kültürü toplumsal ilişkilerin devamlılığında önemli rol oynamaktadır. 21.yüzyılın başlarına gelindiğinde ise armağan kültüründe değişimler görülmeye başlanmaktadır. Bu araştırma 21.yüzyılın başlarında itibaren Gaziantep'te armağan kültürünün nasıl değiştiğine odaklanmaktadır. Bu değişimin bireylerdeki yansımalarını ortaya çıkarmak ve değişimin nasıl, ne etkisiyle, ne için olduğunu belirlemek için Gaziantep yerli halkından kişilerle görüşmeler yapılmaktadır. Görüşme yapılan kişiler yaş olarak 18-40 arasında seçilmektedir. Sahadan alınan veriler ışığında Gaziantep'te armağan kültürünün değişimi ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bu araştırmanın, literatürdeki boşluğu doldurması amaçlanmaktadır.

Anahtar sözcükler: Armağan Kültürü, Gaziantep, Armağanın Dönüşümü, Hediye.

ABSTRACT**TRANSFORMATION OF THE GIFT CULTURE: THE CASE OF
GAZIANTEP**

EŞKİN, Mehmet Eray

MA Thesis

Department Of Communication and Social Transformation

Supervisor: Doç. Dr. Mesut YÜCEBAŞ

June – 2022, 94 Pages

The aim of this study is to reveal the change of Gift Culture in Gaziantep, especially in line with the definition of this culture put forward by Marcel Mauss in his work titled Essay on Gifts. Mauss studies the gifted culture in archaic societies. Gift giving in archaic societies ensures the continuity of social relations. Gift culture plays an important role in the continuity of social relations in Gaziantep from the primitive times to the end of the 20th century. At the beginning of the 21st century, changes are beginning to be seen in the gift culture. This research focuses on how the gift culture has changed in Gaziantep since the beginning of the 21st century. In order to reveal the reflections of this change in individuals and to determine how, with what effect and for what purpose the change is, interviews are held with people from the local people of Gaziantep. The interviewees are chosen between the ages of 18-40. In the light of the data obtained from the field, the change in the gift culture in Gaziantep is tried to be revealed. This research aims to fill the gap in the literature.

Keywords: Gift Culture, Gaziantep, Transformation of the gift.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii

GİRİŞ

A. PROBLEM.....	2
B. AMAÇ	2
C. ÖNEM	2
D. VARSAYIMLAR VE SAYILTILAR	3
E. KAPSAM VE SINIRLILIKLAR.....	3
F. YÖNTEM	3
G. EVREN VE ÖRNEKLEM	4

I. BÖLÜM

ARMAĞAN KÜLTÜRÜ ve TEMEL KAVRAMLAR

1.1. ARMAĞANIN TANIMI	5
1.2. ARMAĞANIN TOPLUMSAL İŞLEVİ	9
1.3. TANRI VE ARMAĞAN	12
1.4. AHLAKİ ARMAĞAN: KARŞILIKSIZ ARMAĞAN	16
1.5. ARKAİK DÖNEM ARMAĞAN KÜLTÜRÜ	18
1.5.1 POTLAÇ	18
1.5.2 KULA	24
1.5.3 HAU: ARMAĞANIN RUHU	27
1.6. KAPİTALİZM VE TÜKETİM KÜLTÜRÜYLE ARMAĞAN'IN DÖNÜŞÜMÜ.....	29
1.6.1 KAPİTALİZM'LE ARMAĞAN'IN DÖNÜŞÜMÜ.....	30
1.6.2 MODERNİZM VE POSTMODERNİZM'LE ARMAĞANIN DÖNÜŞÜMÜ.....	33
1.6.3 TÜKETİM KÜLTÜRÜ VE POPÜLER KÜLTÜR'LE ARMAĞAN'IN DÖNÜŞÜMÜ	36
1.7. MODERN DÖNEM ARMAĞAN RİTÜELLERİ.....	39

II. BÖLÜM

ANADOLU ARMAĞAN KÜLTÜRÜ VE GAZİANTEP

2.1. ANADOLU ARMAĞAN KÜLTÜRÜ	45
2.1.1. ANADOLU'DA GEÇİŞ DÖNEMİ ARMAĞAN RİTÜELLERİ.....	53
2.1.1.1 SÜNNET TÖRENİ	53
2.1.1.2 NİŞAN TÖRENİ	55
2.1.1.3 KINA GECESİ TÖRENİ.....	56
2.1.1.4 NİKAH TÖRENİ.....	58
2.1.1.5 DÜĞÜN TÖRENİ	58
2.1.1.6 CENAZE TÖRENİ	60

2.2. GAZİANTEP’TE TOPLUMSAL YAPI VE ARMAĞAN KÜLTÜRÜ	61
2.2.1 GAZİANTEP	61
2.2.2 GAZİANTEP’TE EKONOMİK VE KÜLTÜREL YAPI	63
2.2.2.1 GAZİANTEP’TE AİLE YAPISI	65
2.2.2.2 GAZİANTEP’TE ÖRF VE ADETLER.....	67
2.2.3 GAZİANTEP’TE ARMAĞAN RİTÜELLERİ	70
2.2.3.1 MODERN DÖNEM ÖNCESİ ARMAĞAN RİTÜELLERİ	70

III. BÖLÜM

GAZİANTEP ARMAĞAN RİTÜELLERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

3.1. METODOLOJİ.....	78
3.2. BULGULAR VE TARTIŞMA	79
3.2.1. “HEDİYE MÜBADELESİNDE AMAÇ: MUTLULUK” TEMASININ ANALİZİ	80
3.2.2. “ARMAĞAN TOPLUMSAL İLİŞKİLERİN DEVAMLILIĞI” TEMASININ ANALİZİ .	81
3.2.3. “ZORUNLULUK VE TOPLUMSAL BASKI OLARAK ARMAĞANLAŞMAK” TEMASININ ANALİZİ	84
3.2.4. “KAPİTALİZMİN BİR OYUNU: ÖZEL GÜNLER” TEMASININ ANALİZİ	86
3.2.5. “KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ ETKİSİ” TEMASININ ANALİZİ.....	88
3.2.6. “DAYANIŞMA VE BİRİKİMDEN GÖSTERİŞE” TEMASININ ANALİZİ	90

SONUÇ

KAYNAKLAR	96
------------------------	-----------

GİRİŞ

Armağan, bilinen ilk toplumlardan günümüze kadar gelen, dönemsel olarak dönüşümlere uğrayan bir kavramdır. Günümüzde de özellikle modernizm ve kapitalizmle bir dönüşüme uğradığı görülmektedir. Arkaik toplumlarda armağan; vermek, almak ve geri vermek ekseninde gerçekleşen, armağanı alana bir yükümlülük veren bir kavram iken özellikle kapitalizm sonrasında armağan kavramsal olarak değişime uğramıştır.

Arkaik toplumlardaki hukuk düzenini ve iktisadi yükümlülükleri araştıran Marcel Mauss, armağan kültürünün toplumsal ilişkilerdeki rolü üzerinde de durmuştur. Mauss, arkaik toplumlarda armağan kültürünün dini, hukuki, iktisadi düzeni sağladığını savunmaktadır.¹

Gaziantep'te armağan kültürü, 20.yüzyılın sonlarına kadar Mauss'un araştırdığı ilkel toplumlar gibi toplumsal ilişkilerin devamlılığını saplayan bir kültür olarak karşımıza çıkmaktadır. Kapitalizm'in etkisinin arttığı 21.yüzyıla gelindiğinde ise armağan kültüründe değişim/dönüşüm görülmektedir. Seri üretimle beraber armağan mübadelesindeki amaç tüketim temelli olmaya başlamıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde, armağan kavramı literatüre dayanarak açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu bölümde, armağanın toplumsal işlevleri ve armağanın hangi alanlarda görüldüğü tartışılmaktadır. Bununla birlikte armağan kültürünün ilkel toplumlardaki işleyişi incelenmektedir. Birinci bölümün ikinci kısmında, armağan kültürünün kapitalizm ve tüketim kültürü ekseninde dönüşümü tartışılmaktadır. Ayrıca modernizm ve popüler kültürün armağan kültürüne etkisine değinilmektedir. Bu bölümde modern dönem armağan ritüelleri ve geleneksel armağan ritüelleri tanımlanmaya çalışılmaktadır. Bölümün son kısmında araştırmanın evrenini oluşturan Gaziantep şehrinin genel bir tanıtımı yapılmaktadır.

Son bölümde, çalışmanın metodolojisi açıklanmakta ve Gaziantep'in yerli halkıyla yapılan görüşmelerin analizi yapılmaktadır. Bu görüşmeler ışığında ortaya

¹ Marcel Mauss, *Armağan Üzerine Deneme* (İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2018), 72.

çıkan önemli konular altı başlıkta incelenmektedir. Son olarak da Gaziantep'te armağan kültürünün dönüşümünün sebepleri görüşmecilerden elde edilen veriler ışığında yorumlanmaktadır.

A. Problem

Günümüzde armağan ritüelleri birçok açıdan dönüşüme uğramıştır. Bu dönüşüm Gaziantep'te de kendisini göstermiştir. Bu durum gelenekten kopuşu ve kültürel olanın terk edilmesini de beraberinde getirmiştir.

Gaziantep'teki armağan ritüellerinin dönüşümü hakkında literatürde boşluk vardır. Hatta armağan kültürü üzerine Türkiye'de pek az çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada armağan kültürünün tanımlanması ve Gaziantep özelinde dönüşümü incelenmektedir.

B. Amaç

Armağan mübadelesi arkaik dönemlerden günümüze kadar ulaşan bir kültürdür. Bu kültür var olduğu bölgelere göre farklılıklar göstermesiyle birlikte dönemlere göre de değişim ve dönüşüm göstermektedir. Armağan kültürü üzerine dünyada çeşitli araştırmalar olmasına karşın ülkemizde bu konuyla ilgili araştırmaların miktarı bir hayli azdır. Araştırmamızın evrenini oluşturan Gaziantep'te ise bu konuyla ilgili hiç çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmamızın amacı; armağan ritüellerinin dönüşümünü bir yerellik bağlamında incelemek ve araştırmaktır.

C. Önem

Bir toplumun kültürünün araştırılıp, dönüşümünün incelenmesi o toplumun kültürel serüveninin ortaya konulmasında önem arz etmektedir. Bu sebeple bu çalışmada Gaziantep'in geleneksel armağan ritüelleri ve modern dönem armağan ritüelleri incelenmektedir. Geleneksel armağan ritüellerini ortaya çıkarmak için Gaziantep yerli halkından, belirli bir yaş üstü kişilerle sözlü tarih çalışması yapılmıştır. Modern armağan ritüellerini araştırmak için ise yine yerli halktan seçilmiş belirli bir yaşında altındaki kişilerle görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca armağan kültürünün tanımlanmasını yapmak için yerli ve yabancı kaynaklar incelenmiştir.

Marcel Mauss'un da belirttiği gibi; armağan ritüelleri toplumsal ilişkilerin devamlılığın da önemli rol oynamaktadır. Bu sebeptendir ki armağan kültürü bir toplum için önemlidir. Dünya literatüründe bu konuda birçok kaynak bulunmasına karşın

Türkiye literatüründe kaynak eksikliği vardır. Gaziantep özelinde ise özellikle yemek kültürünün üzerinde çok çalışma olduğu görülmektedir. Fakat armağan kültürü üzerine nerdeyse hiç çalışma yoktur. Bu sebepler doğrultusunda, bu çalışmada; Gaziantep armağan kültürü incelenerek bu kültürün dönüşümü ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

D. Varsayımlar ve Sayıtlar

Gaziantep yerli halkıyla armağan kültürü üzerine yapılacak görüşmeler sonucu elde edileceği ön görülen varsayımlar şöyledir:

- Armağanlaşmak bir toplum için önemlidir.
- Sinema, radyo, televizyon, reklam gibi kitle iletişim araçları armağanın içeriğinde etkindir.
- Armağan vermekte toplumsal baskı etkin rol oynamaktadır.
- Geleneksel ve modern armağan ritüellerindeki armağan seçimlerinde yükümlülükler söz konusudur.

E. Kapsam ve Sınırlılıklar

Kültürel farklılığın çok olduğu toplumlarda kültürel araştırmalar ancak belirli sınırlılıklarla yapılmaktadır. Bu sebeple bu çalışmada, Gaziantep'teki armağan ritüelleri ile sınırlı tutulmaktadır.

Çalışma kapsamında Gaziantep yerli halkı ile armağan ritüelleri üzerine görüşmeler yapılmıştır. Görüşme yapılan kişiler Gaziantep'in yerli halkından ve belirli yaş aralığında olanlardan seçilmiştir.

F. Yöntem

Bu çalışmada, konuyla ilgili yeterli kaynak olmamasından dolayı veri elde etmek için belirli kişilerle doğrudan görüşme yöntemi kullanılmaktadır. Görüşme yöntemi, nitel araştırmalarda en sık karşımıza çıkan veri toplama tekniğidir. Sosyal bilimlerde nitel araştırmanın etkin olması sebebiyle görüşme tekniği sosyal bilimlerde en çok kullanılan yöntemlerin başında gelmektedir. Görüşme yöntemini diğer yöntemlerden ayıran bazı ayırt edici özellikler vardır. Bu çalışmada görüşme yönteminin tercih edilmesindeki sebep bu ayırt edici özelliklerdir. Bu yöntemde katılımcıya yöneltilen sorulara gelen cevaplar, araştırmacıya yeni soru üretip hemen yöneltme imkanı verir. Böylelikle daha çok veri toplanabilir. Bununla birlikte, görüşmenin yüz yüze yapılması araştırmacıya direkt gözlem yapma imkanı verir.

Böylelikle görüşme yöntemi araştırmacıya katılımcının cevap verirken sergilediği davranış, yüz ifadesi ve vücut hareketlerini gözlemlene olanağı sağlar.²

Konu çerçevesinde kalmak için görüşme yapılan kişilerle yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin tercih edilme sebebi; katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerde çalışma konusunun temasından çıkmamak ve bununla birlikte katılımcılardan gelebilecek olası ek bilgilere de olanak sağlamaktır.

Görüşmelerden elde edilen veriler tematik kodlama tekniğiyle çözümlendirilmeye çalışılmıştır. Böylelikle elde edilen veriler benzerlik ve farklılıkları tespit edilip birbirleriyle ilişkili olan kodlarla gruplandırılmıştır.³ Katılımcılardan gelen veriler bu gruplandırılmış kodlarda birleştirilmiştir. Böylelikle görüşmede sorulan sorulara gelen veriler belirli kategorilere ayrılıp analiz edilmiştir.

G. Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın hedef evreni Gaziantep yerli halkından, armağan ritüellerini gerçekleştiren bireylerdir. Araştırmanın Antep'te yapılıyor olmasından dolayı evren, ulaşılabilir olmuştur. Fakat Covid-19 virüsü sebebiyle evren belli alanlarda daraltılmıştır. Bu daraltma yapılırken araştırmanın genellenebilir ve tekrarlanabilir olmasının önemi göz önünde bulundurulmuştur. Mevzu bahis evrende örneklem oluşturulurken bireyin; cinsiyeti, ekonomik durumu, eğitim seviyesi, statüsü vesaire gibi öncüller göz önünde bulundurulmuştur. Seçilen yirmi (20) katılımcı, kadın - erkek eşit sayıda olacak şekilde belirlenmiştir. Seçilen katılımcıların statülerinin, ekonomik durumlarının, eğitim seviyelerinin mümkün mertebe birbirinden farklı olmasına dikkat edilmeye çalışılmıştır.

² Ali Yıldırım – Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2018), 133.

³ Ali Baltacı, "Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?", *dergipark*, (Erişim 30 Temmuz 2021).

I. BÖLÜM

ARMAĞAN KÜLTÜRÜ ve TEMEL KAVRAMLAR

Bu bölümde armağan kelimesinin terminolojisi ve kavramın anlamı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte armağanın toplumda ne gibi işlevleri olduğu, ahlakiliği ve tanrı ile ilişkisi açıklanmaya çalışılmaktadır. Daha sonra ise özellikle Marcel Mauss'un çalışmaları ışığında arkaik toplumlardaki armağan kültürünün arkaik toplumlardaki yansımaları işlenmektedir. Çalışmanın konusu olan, Gaziantep'te armağan kültürünün dönüşümünü açıklamak ancak armağanın tanımlanması ve arkaik toplumlarda nasıl olduğu tanımlanarak mümkündür. Bu bağlamda çalışmanın ilk ve temel bölümü olarak bu konuların anlaşılması başat önem taşımaktadır.

1.1. Armağanın Tanımı

Armağan “karşılıksız olarak, bir başkasına mülk olarak verilen mal”⁴ olarak tanımlanmaktadır. Sosyolojik açıdan ise armağan, iletişim kurma ve topluluk oluşturma arasında önemli bağlar vardır.⁵ Türkçe’de “hediye” ve “armağan” kavramları anlamsal olarak bir birine denk sayılmaktadır. Yine Türkçe’de “hibe” kelimesi de armağan anlamında kullanılmaktadır. Armağan kelimesi Divanu Lugati-t Türk'te “Oğuzcada, gittiği yerden kazanarak dönen kimsenin akrabalarına getirdiği hediye”⁶ şeklinde açıklanmaktadır. Armağan kelimesi; “Azerbaycan’da “armağan, yadigar”; Başkurtlar’da “bülak, yadkar”; Kazaklarda “belek”; Özbekler’de “savğa, hayda, armuğan”; Tatarlar’da “bülak, yadkar, küçtanaç”; Türkmenler’de “peşgeş”; Uygurlar’da “armağan, soğat, hadiya”⁷ olarak geçmektedir. Armağan şahsen

⁴ Aytaç Eker vd., “Hediye”, *Yeni Rehber Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları, 1994) 9/40.

⁵ Gülşah Başlar-Selin Tüzün Ateşalp, “Dijital Hediyeleşme Kültürü Bağlamında Hayran Altyazıları: Puzzle Fansub Topluluğu”, *Dergipark* (Erişim 13 Ocak 2021)

⁶ Gülnur Küçükcaladağlı, *Türk Destanlarında Armağan Kültürünün İzleri* (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 57.

⁷ Candan Işıl Sakarya, *Türk Kültüründe Hediyeleşme Geleneği ve Hediyeler* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 4.

gönderilebileceği gibi bir aracı ile de gönderilebilir. Hediye kelimesi köken olarak Arapça'dan gelmektedir. Cumhuriyet dönemindeki yabancı kelimeleri Türkçeleştirme çalışmaları kapsamında “hediye” karşılık olarak “armağan” kelimesi kabul edilmiştir. Günümüzde iki kelime de hala kullanılmaktadır.

Türk Dil Kurumu'nun Türkçe sözlüğünde armağan kelimesinin tanımlaması olarak: 1. Birini sevindirmek, mutlu etmek, onurlandırmak, kutlamak için veya anı olarak verilen şey, hediye, düru. 2. Ödül. 3. Bir bilim insanının emek verdiği dalda onu anmak için hazırlanan bilimsel eser. 4. Bağış, ihsan.⁸ ifadeleri yer almaktadır.

Yukarıda yaptığımız tanımlar her ne kadar genel geçer olsa da armağan kavramında tarihsel olarak farklı işlevler görülmektedir. İlkel toplumlarda armağanın sebepleri, değiş tokuş yaparak yaşamı sürdürmek, savaşları önlemek ve statüyü korumak için yapılan bir kültür iken günümüzde birçok değişik işlevlere sahiptir. Günümüzde genel manada armağanlaşmanın sebebi, bir kişinin diğer kişiyi mutlu etme çabasıdır. Tabii ki esas anlamı bu olmakla birlikte armağan günümüzde ticaretin bir metası haline gelmektedir.

Armağan her ne kadar tarih boyunca değişik formlarda kendisini gösterse de temelde hep aynı anlama sahiptir; “bir kişiye gönüllü olarak verilen bir şey”. Arkaik dönemlerdeki insanı anlamak için özellikle antropologların ve sosyologların kullandıkları bir tanımlama olarak armağan kültüründe (Marcel Mauss'un tanımlamasıyla “potlaç”) verme, alma ve geri verme konusundaki armağan pratikleri ile günümüz modern, küresel, kapitalist toplum yapısında hediyeleşme pratikleri arasında pek çok işlevselliğin neredeyse aynı olduğunu söyleyebiliriz.⁹

Tarih boyunca insanlar yardım etmek, mutlu etmek, statü kazanmak veya herhangi bir zorunluluktan dolayı birbirlerine armağan vermişlerdir. Örneğin Osmanlı döneminde padişahın huzuruna çıkmak isteyen kişi hediye verirdi. Bu resmi olarak bir zorunluluk değildi fakat yaygın bir devlet geleneğiydi.¹⁰ Armağan edilen şeyin türü toplumlara göre değişiklik göstermiştir. Armağan, toplumlarda her durumda görülse de özellikle belirli günlerde veya dönemlerde daha sık ve belirgin olarak karşımıza çıkmaktadır. Bayramlar, düğünler, doğumlar gibi özel durumlar hediyeleşmenin çok olduğu dönemlerdir. Bu dönemlerde hediyeleşme ritüel haline gelmiştir. Bu armağan

⁸ *Güncel Türkçe Sözlük*, “Armağan” (Erişim 28 Kasım 2020).

⁹ Mehmet Birekul, *Armağan Kültürü*, (İstanbul: Açılım Kitap Yayınevi, 2014), 31.

¹⁰ Uğur Kurtaran-Zeynep Karaca, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Avusturya İlişkilerinde Diplomatik Temasın Görünen Yüzü: Hediyeleşme”, *Dergipark* (Erişim 13 Ocak 2021).

kültürü toplumsal olarak dönemsel değişiklik gösterse de devam etmiştir. Örneğin, Türkiye toplumunda düğün, doğum, başarı, ölüm gibi yegana konularda hediyeleşme var iken küreselleşen dünyada sevgililer günü, anneler günü, babalar günü ve hatta cadılar bayramı gibi batı hediyeleşme kültürleri de Türkiye’de ritüel haline gelmeye başlamıştır.

Armağan olarak değerlendirilen bir diğer konu ise “bahşiş” kavramıdır. Bahşiş, bir işin, hizmetin veya malın satın alınmasından sonra alıcının kendisine hizmet eden satıcıya verdiği ücret harici paradır. Örneğin İslam dininde olan Ramazan ayında davulculara verilen bahşişler vardır. Ramazan ayı her geceleri, sabah oruç tutacak insanları uyandırmak için sokaklarda davul çalan insanlar vardır. Bu insanlar, yani davulcular bu hizmetin sonucu olarak bahşiş isterler. Geceleri davul çalarken aynı zamanda mani de okuyan davulcuların manilerinin bazıları bahşiş istemek üzerinedir.

Fransız sosyolog Marcel Mauss 1925 yılında yayımlanmış olduğu *Armağan Üzerine Deneme* adlı eserinde armağan değişimi üzerine yapılan bilimsel çalışmaları kullanarak ilkel toplumlardaki armağan kültürünü incelemiştir. Bu eserinde 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl arasında yapılmış etnografik araştırmaları inceleyerek armağanın hukuk düzeni içerisindeki yerini araştırmıştır. İlkel toplumların hukuk düzeni üzerine yapılan çalışmada iktisadi antropolojinin temelini oluşturan hediyeleşme kültürü üzerine araştırmalarını yönlendirdi. Mauss, çalışmasının konusundan bahsederken şöyle der: “İskandinav uygarlığında ve daha birçok başkalarında, değiş tokuşlar ve sözleşmeler, teoride gönüllü, gerçekteyse zorunlu olarak yapılan ve geri verilen hediyeler şeklinde ortaya çıkar.”¹¹ Lewis Hyde *Armağan* adlı eserinde Mauss hakkında “Sanskrit alimi, yetenekli bir dilbilimci ve din tarihçisi”¹² demiştir.

Armağanın kişiye veya gruba getirdiği yükümlülükler, kavramın araştırılmasında ilk adım atılmasına sebep olmuştur.¹³ Topumlardaki hukuk düzeninin nasıl işlediği, armağanlaşmak özelinde araştırılmıştır. Hediyeleşmek bireyler veya gruplar arasında olduğu gibi devletlerarasındaki ilişkilerin devamı için de önemli bir etkidir.¹⁴ Arkaik toplumlardaki sözleşme hukuku düzeni ve iktisadi yükümlülükleri üzerine çalışan Mauss, armağan üzerine yaptığı çalışmasını da yine bu

¹¹ Mauss, *Armağan*, 72.

¹² Lewis Hyde, *Armağan* (İstanbul: Metis Yayınevi, 2008), 20.

¹³ Volkan Doğan, *Hediyeleşme Motivasyonları Üzerine Bir Ölçek Geliştirme: Kültürel ve Durumsal Karşılaştırma* (Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 6.

¹⁴ Mehibe Şahbaz-Hasan Taşkıran, “Timur Dönemi Hediye ve Hediyeleşme”, *Dergipark* (Erişim 11 Ocak 2021).

konuların bir alt çalışması olarak yapmıştır. Bu çalışmasının çıkış soruları ise: “Geri kalmış ya da arkaik toplumlarda, alınan hediyein zorunlu olarak geri verilmesini sağlayan hukuk ve menfaat kuralı nedir? Hediye edilen şeyde, hediye alanın geri vermesini gerektirecek hangi güç vardır?”¹⁵

Yukarıdaki tanımlamalar ışığında armağan; ilkel toplumlardan günümüz toplumlarına kadar, bireyler veya topluluklar arası meydana gelen ve uygulamacısına zorunlu bir yükümlülük veren sistemdir. Armağan, özellikle arkaik toplumlarda toplumsal düzeni ve ekonomik yapıyı yazılı olmayan kurullarla düzenleyen bir sistemdir. Armağan verenin alan üzerinde bir tahakkümü oluşur. Armağan alanın ise bir yükümlülük altına girmesine sebep olur.¹⁶ Bir zorunluluk mutlak suretle söz konusudur. Her ne kadar kuramsal olarak gönüllü olsa da esasta zorunludur.¹⁷ Nihayetinde armağan alan verene geri armağan verir. Armağan; verilen, alınan ve geri verilen döngüsel bir sistemdir.¹⁸ Bu döngüde her bir adım önem taşımaktadır. Fakat en önemlisi alınan hediyein geri verilmesidir. Alınan hediyein geri verilmesi ve hatta belirli bir süre içinde verilmesi büyük önem arz etmektedir. Verilen armağana karşılık armağan verilmemesi, üzerinden fazla zaman geçmesi iki kişi arasında sorun çıkarabilmekte ve hatta ilişkileri tamamen bitebilmektedir. Verilen bu karşı armağanın alınanla asgari düzeyde eşdeğer olması gerekmektedir. Eğer statünün yükseltilmesi isteniyorsa bu karşı armağan alınandan daha büyük, gösterişli olarak seçilmektedir.¹⁹

Armağan kavramını sanat özelinde ele alan Hyde’a göre: sanat eserleri iki ekonomiye sahiptir. Bunlar; piyasa ve armağan ekonomisidir.²⁰ Fakat armağan ekonomisi daha önemlidir, çünkü sanat eseri armağan olmadan olamaz. Hyde “armağan” kavramı ile “yetenek” kavramının aynı anlamda olduğunu savunmaktadır. Bir insanın sanata yeteneği olması ona bir armağandır. Bu düşünceyle armağanın sanat eseri yaratımında birincil önemi vardır. Örneğin; dört yaşında klavsenle besteler yapan Mozart²¹ bu anlamda bir yeteneğe, yani armağana sahiptir. Hyde’a göre armağansız bir sanat eseri olamaz. Bir sanatçıya, bir yazara, bir ressama eser yapma yetisi veren şey yetenektir ve bu yetenek sanatçıya bahşedilmiş bir armağandır.

¹⁵ Mauss, *Armağan*, 73.

¹⁶ Küçükcaladağlı, *Türk Destanlarında Armağan*, 125.

¹⁷ Mahmut Tezcan, “Folklorik Ve Antropolojik Yönleriyle Hediye Geleneği ve Türk Kültüründeki Yeri”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 1/22 (Nisan 1989), 30.

¹⁸ Hyde, *Armağan*, 30.

¹⁹ Küçükcaladağlı, *Türk Destanlarında Armağan*, 125.

²⁰ Hyde, *Armağan*, 16.

²¹ Tam adı Wolfgang Amadeus Mozart (1756 – 1791) olan Avusturyalı besteci.

Bu bölümde yapmış olduğumuz armağan tanımları ışığında armağan; bir kişiye herhangi bir sebeple verilen şey demektir. Bu şey, toplumsal bağın güçlenmesinde, kişiler arası ilişkilerin pekişmesinde önemli rol oynamaktadır. Bununla birlikte, özellikle 20.yüzyılın başlarına kadar armağan savaşların önlenmesinde ve ülkeler veya topluluklar arasındaki barışın devamlılığı içinde başat rol oynamaktadır. Bu durum günümüzde her ne kadar direkt armağan göndererek olmasa da devam etmektedir. Verilen bu armağan, değerli bir maden olabilir, yöresel bir ürün olabilir veya ilkel toplumlarda gördüğümüz işlevsel bir ürün olabilir. Bununla birlikte hizmet etmek de bir armağan olarak sunulabilmektedir. Geniş bir çerçeveye bakacak olursak her şey armağan olarak verilebilir. Tanrılar için verilen ruhlar veya bir kişi ya da bir şey için Tanrılara dua etmek. Bu tanımlamalar armağanın gönüllü olarak verildiği kanısını vermektedir. Fakat armağan her ne kadar görünüşte gönüllü olsa da aslen zorunlu ve bir çıkar beklentisiyle yapılan, tabiri yerindeyse, bir alış-veriş sistemidir. Bir kişi verdiği armağan karşılığında bir şey beklemektedir. Değerli maden veren kişi karşılık olarak değerli bir şey beklemektedir. Tanrılara verilen armağanlar da yine bu minvale tabiidir. Armağan edilen bir ruhun, bir duanın karşılığında Tanrıdan bolluk, bereket, merhamet beklenir. Armağanın değiş tokuşundaki bu zorunluluk bazı toplumlarda ticaret sistemine yaklaşmaktadır. Özellikle arkaik toplumlarda bu şekilde armağanlaşma sistemsel ve sözlü kurallarla denetlenmektedir. Armağan kültürünün bu ve buna benzer toplumsal işlevleri vardır.

1.2. Armağanın Toplumsal İşlevi

Armağan toplumsal bağları güçlendirme noktası önemli bir yer tutmaktadır. Bu sebeple birçok toplumsal işlev içerisinde görülebilmektedir.²² Armağanın ekonomik, sosyal, siyasal, dini, kültürel işlevleri bulunmaktadır.²³ Her ne kadar ekonomik işlevi üzerinde duruluyor olsa da diğer işlevleri de kişilerin ilişkilerinin devamlılığını sağlama noktasında önemli rol oynamaktadır. Toplum bireyleri yaşam pratikleri içerisinde armağanlaşma ritüellerini sürdürür. Bu ritüeller özel günlerde olduğu gibi günlük hayat içerisinde de karşımıza çıkmaktadır.

Gündelik yaşamımız içerisindeki ekonomik faaliyetlerde armağanın önemli bir yeri vardır. Basit şekliyle; yaptığımız alışveriş sonrası verdiğimiz ücretten arta kalan

²² Altan Kar, "Arkaik Toplumlardan Günümüze Armağanın Toplumsal İlişkiler İçerisindeki Yeri ve İşlevleri", *researchgate.net* (Erişim 29 Kasım 2020).

²³ Küçükcaladağlı, *Türk Destanlarında Armağan*, 18.

kısının satıcı tarafından alınmaması armağandır. Satıcı verdiği bu basit armağan ile müşterisinin tekrar alışveriş için kendisini tercih etmesini bekler. Müşterinin ise satıcıya olan karşıt armağanı tekrar aynı yerden alışveriş yapmaktır. Mauss'un armağan tanımı çerçevesinde “verme – alma – geri verme” faktörleri işlemiş olur.

Arkaik toplumlarda armağanın dini işlevi yapılan şölenlerde karşımıza çıkmaktadır. Potlaçta reisler, adlarını taşıdıkları, danslarıyla dans ederler, atalarının ruhlarını ve tanrıları bu şölenlerde temsil ederler.²⁴Maoriler'de dini işlev törenler içerisinde görülmektedir. Bu törenlerde tanrıya ve ruha verilen armağanlarda amaç; onlara karşı armağan vermektir. “Rahiplerin gerçekleştirdiği törenin adı “hau’yu beslemek, yani ruhu doyurmak anlamına gelen *whangai hau*’dur.”²⁵Günümüz toplumlarındaki semavi dinlerde ise bu işlev sadece bayramlar ve şenlikler özelinde değil, günlük pratiklerde de karşımıza çıkmaktadır. Örnek olarak İslam dinini ele alacak olursak bayramlar ve şenlikler armağanlaşmak için ideal dönemlerdir. Bununla birlikte günlük hayatta da hediyeleşme söz konusudur. İslam dinindeki “zekat” kavramı; “ihtiyaç sahiplerine maddi durumu iyi olanlar tarafından verilen hediyeler” olarak açıklanabilir. Bayramlarda ziyaret edilen evin sahibi ziyaretçilere şeker, çikolata, kolonya ve pasta gibi ikramlıklarda bulunur. Basit düzeydeki bu armağanlaşma dini ritüel içerisinde devam etmektedir.

Arkaik toplumlarda armağanın işlevi bazı sözlü hukuk kurallarıyla da düzenlenmektedir. Günümüze geldikçe bu kurallar her ne kadar yazılı olarak desteklense de hala sözlü bir hukuksal düzen bulunmaktadır. Çoğu armağan ritüeli yazısız kurallara göre devam etmektedir. Hukuk kuralları içerisinde yer alması için emsal bir olaya üzerine gerekli görüldükçe kanunlarda düzenlemeler yer almaktadır.

Bankacılık alanında armağan (bağış) konusu ihtiyaç duyulduğu için düzenlemeye tabii tutulmuştur. Bankaların istedikleri kişilere istedikleri ölçüde bağış yapmalarından ötürü Bankacılık Kanunu'nda değişikliklere gidilmiştir. Bağışın tanımı Borçlar Hukuku m.234'te şöyle yapılmıştır: “Bağışlama, hayatta olan kimseler arasında bir tasarruftur ki, onunla bir kimse mukabilinde bir ıvza (karşılık) taahhüt edilmeksizin malının tamamını veya bir kısmını diğer kimseye temlik eder.”²⁶ Bankaların bağışlama eylemlerinin bu tanımlara uymaması sebebiyle değiştirilmiştir.

²⁴ Mauss, *Armağan*, 154.

²⁵ Hyde, *Armağan*, 46.

²⁶ Ömer Elmas, “Bankacılık Kanunu Açısından Bağış ve Yardımlar İle Promosyonlara İlişkin Değerlendirme”, *Bankacılık Dergisi* 63 (Aralık 2007), 40.

Türk Medeni Kanunu'nda armağan ile ilgili maddeler yer almaktadır. Nişanlılık başlığı altında hediyelerin geri verilmesi hususunda açıklamaya yer verilmiştir. Bu maddedeki açıklama şu şekildedir: “Nişanlılık evlenme dışındaki sebeple sona ererse, nişanlıların birbirlerine veya ana ve babanın ya da onlar gibi davrananların, diğer nişanlıya vermiş oldukları alışılmışın dışındaki hediyeler, verenler tarafından geri istenebilir.”²⁷ Herhangi bir sebeple hediye aynen veya misliyle verilmezse hukuki yaptırım uygulanacağı da belirtilmiştir.

Türk hukuk düzeni özelinde yukarıda belirtmiş olduğumuz gibi hediyeleşme belirli çerçevelere oturtulmaya çalışılmıştır. Hukuki açıdan düzenlemeler Türkiye’ de Cumhuriyet öncesine dayanmaktadır.

1868 – 1876 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu’nda Ahmet Cevdet Paşa başkanlığında kurulan komisyon tarafından derlenen İslami Hukuk Kuralları çalışması Mecelle’de armağan “hibe” başlığı altında tanımlanmış ve kuralları belirlenmiştir. Mecelle’de hediye kavramı da açıklanmıştır. “Mecelle’de, hediye, gönderilen maldır”²⁸

Arkaik toplumlarda armağanın hukuki işlevi kabileler arasındaki sözlü anlaşmalarda görülmektedir. Kabileler aralarındaki anlaşmaları sözlü olarak gerçekleştirmektedirler. Bu anlaşmaların garanti altına alınması ise armağanlar ile sağlanmaktadır.²⁹

Topumlarda armağan, sosyal ilişkilerin kuvvetlenmesini ve bireylerin ve grupların birbirlerine bağlanmasını sağlayan unsurlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal yapı içerisinde armağanın işlevleri ilkel toplumlardan günümüz toplumlarına kadar görülmektedir. İkel toplumlarda armağan, daha çok savaşı önlemek, itibar kazanmak, ticaret yapmak³⁰ gibi birincil önemdeki durumlarda önemli bir işleve sahipken günümüz toplumlarında daha çok harici olarak yapılan bir ritüeldir.

Bu bölümde değineceğimiz bir diğer konu ise armağanın toplumsallaşma sürecindeki rolüdür. Toplumsallaşmak sözlükte “birey, kişilik kazanarak belli bir toplumsal çevreye hazırlanmak, toplumla bütünleşmek, sosyalleşmek”³¹ olarak tanımlanır. Yani toplumsallaşmak, kişinin benliğini kazanarak yaşadığı topluma

²⁷ Türk Medeni Kanunu (TMK), *Resmi Gazete* 24607 (3 Aralık 2001), Kanun No. 4721, md. 122.

²⁸ Eker vd., “Hediye”, 9/40.

²⁹ Küçükcaladağlı, *Türk Destanlarında Armağan*, 19.

³⁰ Mauss, *Armağan*, 77.

³¹ *Güncel Türkçe Sözlük*, “Toplumsallaşmak” (Erişim 3 Mayıs 2021).

hazırlanması ve bu topluma uyum sağlaması anlamına gelmektedir. Kişinin benliğini oluşturması noktasında etkin olan faktör içinde yaşadığı toplumdur. Kişi içinde yaşadığı bu toplumun değerlerini, normlarını ve tutumlarını alarak benliğini oluşturur.

“Toplumsallaşma, toplumsal hayatın iki önemli yönüne hitap etmektedir: insanın gelişimi ve toplumsal/kültürel devamlılık.”³² Çalışmamız bağlamı itibariyle toplumsallaşmanın toplumsal/kültürel devamlılık yönüne armağan kültürünün etkisini tartışmak yararlı olacaktır.

Armağanlaşmanın toplumsal bağları güçlendirmedeki etkisinden yukarıda bahsetmiştik. Birey yaşadığı toplumda sosyalleşmek yani toplumsallaşmak için çevresiyle etkileşim içerisine girer. Bu etkileşimin bir şekli de armağan vermektir. Bireyin doğduğu toplumda çevre etkisiyle oluşan benliğinin etmenlerinden birisi kültürel öğelerdir. Kişi kültürünü öğrenin ve devam ettirir. Bu kültürlerden birisi olan armağan kültürüdür. Armağanlaşmanın toplum içindeki önemini öğrenen birey bu ritüelleri devam ettirme gayretine girer. Gerek geçiş törenleri olsun gerek başka armağan ritüelleri olsun, toplumsallaşmanın bir gerekliliği olarak yaşatılmaya çalışılır. Bununla birlikte armağanın içindeki bazı çelişkiler toplumsallaşma noktasında suni bir yapı oluşturabilmektedir. Bu çelişkiler “kendiliğindenlik – zorunluluk” ve “çıkar gözetmezlik – karşılık bekleme”³³ dir.

Birey toplumsallaşırken armağanın bu çelişkileri kurulan ilişkinin güçlülüğüne etki etmektedir. Özetle, toplumsallaşmak birey için önemli bir unsurdur. Doğup büyüdüğü topluma uyum sağlayıp, bu toplumun değerlerini, normlarını ve kültürünü devam ettirir.

Bu konu başlığa altında da değindiğimiz gibi armağan kültürünün toplumlarda dinsel boyutları da büyük önem arz etmektedir. Toplularda inanılan tanrıya adak adaması gibi ritüeller armağan kültürünün tanrıyla ilişkisinin incelenmesi gerektiğinin bir göstergesidir.

1.3. Tanrı ve Armağan

Armağan kültüründe sadece insanlar arası hediyeleşme yoktur. Ruhlara ve tanrılara atfedilen hediyeler de vardır. Kuzeydoğu Sibirya, Alaska ve Asya

³² Yakup Coştu, “Toplumsallaşma Kavramı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *Eaşiv.Hittit* (Erişim 3 Mayıs 2021)

³³ Kar, “Arkaik Toplumlardan Günümüze Armağanın Toplumsal İlişkiler İçerisindeki Yeri ve İşlevleri”.

Eskimolarında hediyeleşme sadece insanlar arası değil ruhlar, tanrılar ve şeyler arasında da görülmektedir. Amaç, madde üstü şeylerin, tanrıların ve ruhların insanlara cömert davranmasını sağlamaktır. Verilen hediyeğin karşılığında ödüllendirileceklerine inanmaktadırlar. Örneğin tanrıya adanan kurban karşılığında tanrının onlara bolluk ve berekete vereceğine inancı vardır. Bu kurban her hangi bir kişi, canlı veya kurban edenin direkt kendisidir. Terry Eagleton'a göre kurban "insanın kendini cezalandırmak maksadıyla alçaltmasını ve inkar etmesini"³⁴ ifade etmektedir.

Toplumlarda tanrılara, ruhlara ve şeylere verilen hediyeler de yine zorunluk sebebiyledir. Bütün her şeye sahip olanların ruhlar ve tanrılar olduğu inancı hediyeği zorunlu kılmaktadır. Eğer hediye verilmez ise cezalandırılacaklarını düşünürlerdi. En iyi olan tanrılarla ve ruhlarla değiş tokuş yapmaktı en kötü olan ise onlarla değiş tokuş yapmamaktır düşüncesi hakimdir.³⁵

Semavi dinlerde (Yahudilik, Hristiyanlık, Müslümanlık ve Hz. Davut'un dini) armağanlaşmak çok önemli bir husustur. Bu dinlerde armağanlaşma ön plandadır ve üzerinde önemle durulmuştur. Bizim bu başlıkta üzerinde duracağımızı din İslam'dır.

İslam dininde hediye vermek kutsal kitapta ve İslam peygamberi Hz. Muhammed' in hadislerinde önemle belirtilmiştir. Hz. Muhammed bir hadisinde "birbirinize hediye veriniz ki, birbirinizi sevmeye vesile olur."³⁶ buyurmuştur.

İlahi dinlerdeki ortak inanışa göre ilk armağan ve akabinde ilk cinayet Hz. Adem'in oğulları Habil ve Kabil tarafından gerçekleşmiştir. Habil ve kabil hikayesini Yavuz Erten şöyle anlatmaktadır:

"Hazreti Havva yirmi batında kırk çocuk doğurmuştur. Bu ikizlerden biri oğlan biri kızdır. Kabil ve Habil de birer kız kardeşle bir karında ikiz doğmuşlardır. Allah Adem' e bu ikizlerden birinin kızını diğerinin erkeğiyle eşleştirmesini söyler. Ama Kabil' in ikizi olan Aklima Habil'in ikizinden güzeldir. Kabil emre karşı gelir; kendi ikiziyle evlenmek ister. Fakat Adem bunu gayrimeşru bulur. Daha sonra bir çözüm olarak Habil ve Kabil' in Allah' a sunular sunmalarını ve hangisi kabul edilirse Aklima' yı onun olmasını önerir. Kabil ve Habil bunu kabul ederler. Habil bir koyun, Kabil ise buğdaya sunar. Tanrı Habil'in sunusunu kabul eder. Bunun üzerine Kabil Habil'i öldürür."³⁷

³⁴ Terry Eagleton, *Radikal Kurban*, çev. Aslı Önal (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019), 15.

³⁵ Mauss, *Armağan*, 101.

³⁶ Eker vd., "Hediye", 9/40.

³⁷ Yavuz Erten, "Doğan İlk İnsanla Ölen İlk İnsan; Öldüren İlk İnsanla Öldürülen İlk İnsanın İlişkisi Üzerine", *Psikomitoloji* (Erişim 1 Aralık 2020).

Dini kaynaklarda kıssanın ana teması bu şekildedir. Tanrıya sunulan bir armağan ve bu armağanın sonucunda oluşan beklenti ve en sonunda da armağanın kabul edilmemesinden dolayı meydana gelen cinayet. Bu kıssa armağanın birçok işlevini içermektedir. İki kardeşin Tanrıya sadakatlerini sunarak karşılığında kendilerine eş olacak insanların belirlenmesi armağanın verme ve karşılık bekleme işlevinin bir örneğidir. Sunulan armağan ne kadar iyi olursa o kadar isteklerinin kabul edileceği inancı vardır. Armağan seçimi, sunulduğu ve karşılığında oluşan beklenti.

Semavi dinlerde Tanrı'ya ve insanlara verilen armağan kutsaldır. İslam dininde hediyeleşme önemli bir yere sahiptir. Örneğin maddi durumu iyi olmayanlara bağışta bulunmak ve zekat vermek, cömert olmak, düğün, nişan, askerlik gibi özel dönemlerde ve bayramlarda kurban kesmek, aşure zamanı aşure yapmak, özellikle maddi durumu iyi olmayanlara ziyafet vermek, cenaze durumlarında ölen kişinin ruhu için ölüm olayının 3., 7. ve 40. günlerinde özel dualar okunması ayrıca “*üç hayrı*”, “*yedi hayrı*”, “*kırk hayrı*”, “*yıl hayrı*” adlandırılan bu dönemlerde fakirlere yardım edilmesinde bir armağan anlayışı bulunmaktadır.³⁸ Hazreti Muhammed birçok hadisiyle armağanın insanları birleştirdiğine değinmiştir. İslam dininde armağan her dönem teşvik edilmektedir. Bununla birlikte belirli özel günler ve bayramlar armağanlaşmanın önemini ortaya çıkarmaktadır. Müslüman için önemli bayramlardan birisi olan Kurban Bayramı armağanlaşmak için özel günlerdendir. Kurban bayramında maddi durumu elverişli olan Müslümanlar koyun, keçi, dana veya deve gibi belirli hayvanların ruhlarını Allah'a armağan etmek için ve etlerini de maddi durumu iyi olmayan insanlara vermek için kurban ederler. Armağanlaşma temeline dayalı bu bayramda Müslümanlar birbirlerini ziyaret ederler. Daha küçük olanalar büyüklerini ziyaret ederler. Ziyaret edilen insanlar misafirleri için kestikleri hayvanların kendilerine kalan kısmıyla yemekler yaparlar. Coğrafi olarak kültürel farklılıklar görülse de temelde Kurban bayramı bu şekilde gerçekleşir.

Bir diğer İslami bayram ise Ramazan Bayramı'dır. Ramazan bayramı öncesi ortalama bir aylık bir dönemde Müslümanlar sabah ezanı ve akşam ezanı arası hiçbir gıda tüketmeyerek nefislerini terbiye etmeye ve aç kalma duygusunu anlamaya çalışırlar. “Oruç” olarak adlandırılan bu dönemde armağanlaşma davetleri üzerinden gerçekleştirilir. İnsanlar birbirlerini oruç açmak için “*iftar*” adı verilen akşam

³⁸ İsmail Kitapçı, “Gösterişçi Tüketim Örneği Olarak Potlaç Kültürü ve Günümüzün Küresel Kapitalist Dünyasındaki Yansımaları”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/29 (Eylül 2019), 613- 614.

yemeğine davet eder. Daha sonraki bir oruç gününde ise davet edilen davet edeni davet eder. Oruç döneminin sonunda Ramazan bayramı kutlanır. Ramazan ayının sonunda 3.5 gün boyunca devam eden³⁹ bu bayramda Müslümanlar birbirlerini ziyaret ederler. Kurban bayramından farklı olarak ziyaret edilen çeşitli şekerlemelerle misafirlerini ağırlar. Türkiye’ de bu bayram diğer adıyla “*Şeker Bayramı*” dır. Bu bayramın Müslüman toplum için önemi, bir aylık orucun mükafatı olarak Tanrı tarafından armağan edildiği inancıdır.⁴⁰

Toplumsal bağ kurma açısından bu bayramların önemi büyüktür. Arkaik toplumlardaki potlaç gibi şenliklerde armağanlaşmalar olduğu gibi bu bayramlar İslam toplumları için armağanlaşma dönemleridir.

İslam dininde bir diğer husus “*zekat*” kavramıdır. Maddi geliri olan her Müslüman maddi ihtiyaç sahibi insanlara gelirlerinin belli bir oranı kadar yardımda bulunmaktadır. Yani kazancı iyi olan ve ihtiyacından fazla malı olan Müslümanların yılın belli döneminde kazancının kırkta birini ihtiyaç sahiplerine vermesi demektir.⁴¹

Yahudilerde ise sadaka önemli bir kavramdır. Diğer semavi dinlerde olduğu gibi dilencililiği önlemek ve ihtiyaç sahiplerine destek olmak için sadaka verirler. Bu durum zaten dini öğretilerinde teşvik edilmektedir. Bu sadakanın miktarı ise fazla olmalıdır. “Yahudilerin sadaka verirken cömert olmaları zorunludur.”⁴²

İslam dininde bu ve buna benzer birçok yardım ritüelleri bulunmaktadır. İslam dininde menfaat üzerine verilen mal hediye olarak kabul edilmez. Hediye alan üzerinde bir beklentisinin olmaması gerekir. Armağanlaşma hususunda armağan verenin beklentisiz olması gerekir. Armağan veren makın armağan olduğunu belirtmesi gerekir. Alanın ise bunu kabul edip alması gerekir. Bu süreç armağanlaşmanın zorunluluğudur. “Bu üç şarta “icab, Kabul ve Kabz” denir.⁴³

Osmanlı İmparatorluğu’nda “zimen defteri” isimli bir uygulama vardır. Bu uygulamada; zengin kesimin fakir kesimin bakkal, kasap, manav gibi temel ihtiyaç karşılanan esnaflardaki borç defterindeki borçlarının silinmesi, şeklinde uygulanır. Yani fakir kesimin borçları ödenir. Bu ödemeyi yapan zengin kimse ismini gizli tutar.

³⁹ C. Emre Alper – S. Borağan Aruoba, “Makroekonomik Verilerin Mevsimsellikten Arındırılması”, *Econweb* (Erişim 10 Ocak 2021).

⁴⁰ Cem Zorlu, “İslam Öncesi ve İslam Dönemi Kutsal Gün ve Bayramları”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (1999), 449.

⁴¹ Aytaç Eker vd., *Yeni Rehber Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları, 1994), 20/322.

⁴² Eagleton, *Radikal Kurban*, 144.

⁴³ Eker vd. “Hediye”,9/40.

Bir armağan olarak değerlendirebileceğimiz “zimen defteri” uygulamasında amaç yine Allah’tan karşılık beklentisidir.

Semavi dinlerde armağan vermek zorunlu değil gönüllüdür fakat armağan vermekteki amaç Tanrı’dan misliyle karşılık almaktır. Örneğin İslam dininde zekat vermek karşılığında Allah’tan sevap kazanmak ve sonunda cennete gitmektir. Zorunlu olmayan zekat gönüllüdür ama karşılık beklenerek yapılır. (Burada bahsettiğimiz “zorunluluk” İslami şart olan zorunluluk değildir.)

Hıristiyan dininde Noel gününden yaklaşık bir ay önce başlayan bir dönem vardır. Bu dönem “Advent” olarak adlandırılır. Noel’e kadar ki bu dönemde Hıristiyanlar belirli günlerde Tanrıya şükran göstermek için oruç tutarlar.⁴⁴ Bu dinde de diğer semavi dinler gibi başka birisine bir şey vermek önemlidir. İncil’de de belirtildiği gibi “kendini değil başkalarını düşünerek sürdürülecek yaşam”⁴⁵ Hıristiyan toplumlar için önemlidir.

Gerek semavi dinlerde, gerek diğer dinlerde, gerekse de arkaik dönemdeki inanışlarda olsun inanılan Tanrıya, şeye veya bir kişiye armağan vermek önemlidir. Bu armağan insan veya hayvan kurban etmek ya da Maoriler’de olduğu gibi, metayı ruhu için nehre atmak olarak karşımıza çıkabilmektedir. İnanılan Tanrıya verilen armağanın misliyle geri geleceği inancı yaygındır. Bununla birlikte verilen şeylere karşı olarak şükranı göstermek için verilen armağanlar yine Tanrı ve insan arasındaki bağı güçlendirdiği düşünülmektedir. Armağanın gerek ticari gerekse dini ritüellerle gerçekleşmesinin ahlaki açıdan doğruluğu elbette tartışılabilir. Ahlaki Armağan’ın nasıl olması gerektiği ise belirli tanımlamalarla açıklanabilmektedir.

1.4. Ahlaki Armağan: Karşılıksız Armağan

Ahlak, “bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kurallar”⁴⁶ dır. Toplumlarda var olan bu kurallar toplumun inancına, düşünce yapısına, töresine, gelenek ve göreneklerine göre değişikli gösterebilir.⁴⁷ Toplumlarda genel kabul gören bu kurallar bütününe uyum sağlayan bireyler “ahlaklı” olarak nitelendirilir. Pragmatist filozofların görüşüne göre ise ahlak, “insan anlayışları,

⁴⁴ Mehmet Katar, “Hıristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma”, *dergipark.org* (Erişim 15 Ocak 2021).

⁴⁵ Eagleton, *Radikal Kurban*, 84.

⁴⁶ *Güncel Türkçe Sözlük*, “Ahlak” (Erişim 5 Haziran 2022).

⁴⁷ Doğan Özlem, *Etik – Ahlak Felsefesi* (İstanbul: Notos Kitap 2017), 10.

deneyime dayanan metafizik görüşleri ve doğruluk anlayışlarında temellenmiştir”.⁴⁸ Pragmatistlere göre ahlak eğer çoğulcu bir fayda sağlıyor ise değerlidir.

Bir menfaat için yapılan armağan daha önceki bölümde açıkladığımız tanıma göre etik değildir. Armağan karşılığında bir beklenti olmadan yapılıyorsa daha ahlaki, daha etikdir. Armağan vermek “bireyin değer verdiği insanları mutlu etme ve onlara karşı hislerini betimlemesinin en etkili yoludur.”⁴⁹ Peki armağan ile ahlak ilişkisi nedir? Ahlak, yukarıda yaptığımız tanımlar ışığında, bireyin yaşadığı toplum tarafından belirlenen kurallar bütünüdür. Bu bağlamda armağanın ahlak boyutu toplumlara göre değişiklik göstermektedir. Bazı toplumlarda armağan mübadelesinin çıkar ilişkisi ekseninde gerçekleşmesi olasıdır. Yaşadığımız toplumda ise hediye karşılık gözetmeden ve içten verilen bir şey olduğu zaman ahlaki olarak nitelendirilebilir. Pragmatist bakış açısıyla değerlendirecek olursak, armağan mübadelesinin çoğunluk için bir fayda sağlaması gerekmektedir. Buradaki kasıt bir’in çok’u etkilemesinden dolaydır. Yani birey hediye mübadelesi içindeyse bu durum çevresindekileri de olumlu etkileyebilir.

Ahlaki olarak nitelendirdiğimiz armağan, saf ve bozulmamış armağandır. Buna örnek ebeveynlerin çocukları için yaptıklarını gösterebiliriz. Bir annenin veya babanın çocuğu için birçok şeyi karşılıksız olarak vermesi esas olan, saf armağandır. Ebeveynler maddi manevi çıkar gözetmeksizin çocuklarına hayat kurmaya çalışır. İyi bir eğitim, iyi bir gelecek, iyi bir ahlak bir ebeveynin çocuğuna verebileceği en büyük hediyedir.

Önceki bölümlerde de belirttiğimiz dinsel hediyeleşme menfaat olmaksızın yapıldığı sürece saftır. Maddi durumu olmayan bir kişiye beklentisiz yardım etmek, hediye vermek, armağanın tanımına uymaktadır. Akrabalarına, dostlarına yapılan hediyeler, davetler ahlaki olarak değerlidir.

Her durumda armağan vermek veya almak doğru değildir. Herhangi bir durumda armağan vermek alan kişinin görüşünü değiştirmektedir. Örneğin sadece iş ilişkisi olan kişilerin menfaat gözeterek birbirlerine armağan vermesi etik bir davranış değildir. Çünkü armağan göz boyar, kişinin fikrini değiştirir. “Armağan, ne kadar iyi

⁴⁸ Celal Türer, “(Pragmatist) Ahlak Nedir?, *Dergipark* (Erişim 5 Haziran 2022).

⁴⁹ Sevda Önal, “Edebi Metinlere Yansıyan Yönüyle Osmanlı Toplumunda Hediyeleşme”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/1 (2008), 104.

niyetle alınır alınsın, nesnel kararı saptırır.”⁵⁰ Nesnelliğin zedelenmesi ise insanın karar verirken hata yapmasına sebep olabilir.

Bir kimsenin diğer bir kimseye hiçbir manevi anlam ifade etmeden, sadece maddi bir karşılık için yaptığı armağanlar vardır. “*Teşvik*” olarak da adlandırabileceğimiz bu armağan sisteminde amaç; armağan verilen kişinin armağan verenin bir işini yapması veya bir zorluktan kurtarmasıdır. Bu armağan tipi genel olarak hoş karşılanmayan bir durumdur.

Bir diğer konu ise, belki de en önemlisi, sağlık alanındaki armağandır. Bireyin kan bağışlaması ahlaki değerler açısından tartışılmazdır. Kime hediye verdiğini bilmeden yapılan bu eylem karşılıksızdır. Organ bağıışı ise bir insanın yapabileceği en büyük hediyelerden birisidir. Fiziksel olarak armağan edilen bir organ, uzuv vs. hem dinsel manada hem de ahlaki açıdan ölçülemez değerdir.

Gerek bir bardak su vermek gerekse organını bağışlamak ahlaki armağanın örneklerindedir. Armağanda esas olan karşılıksızlık ilkesidir. Verilen şeyden bir karşılık bekleniyorsa buradaki amaç bağ kurmak değil çıkar ilişkisidir. Bu durum ise armağanın saflığını yitirmesine sebep olur. Armağan eğer karşılık gözeterek yapılırsa buna ticaret demek armağanlaşmak demekten daha mantıklı ve uygun olabilir.

Yukarıda yaptığımız tanımlamalar ışığında armağan kültürünün tarihsel serüveninin incelenmesi yerinde olacaktır. Armağanın’ın toplumsal işlevi, tanrı ile ilişkisi ve ahlakiliği arkaik dönemlerdeki işleyişi çalışmamızın devamı için faydalı olacaktır.

1.5. Arkaik Dönem Armağan Kültürü

Kızıldereliler’in *potlaç* şölenleri, Malaneyyalılar’ın *kula*’sı ve Maoriler’in *hau*’su armağan kültürünün arkaik toplumlardaki izleridir. Bu sebeple bu kavramların üzerinde durulması gerekmektedir. Bu kavramların üzerinde durmamızdaki amaç ise, arkaik toplumlar ve modern toplumların karşılaştırmasını yapabilmek ve armağanın dönüşümünü tesbit edebilmektir.

1.5.1. Potlaç

“Hediye sisteminin bir tür devasa üretimi.”

Marcel Mauss

⁵⁰ Hyde, *Armağan*, 111.

Kuzeybatı Amerika’da büyük kabilelerin katılımıyla, her yılın kış aylarında yapılan şenliklerde kabile reislerinin⁵¹ ya da kabiledaki zengin birisinin birbirlerine, rekabet amaçlı ve kendi kabilesinin üstünlüğünü kanıtlamak için yaptığı hediyeleşme şölenlerine “potlaç” denmektedir.⁵² Potlaç’ta reisler veya kabile üyeleri birbirlerine hediye verirler ve daha sonra cömertliklerini göstermek amacıyla kendi zenginliklerini tahrip ederler. Bunun amacı hiyerarşik bir rekabetten gelir. Bir önceki potlaçta verilen hediyelerden daha çok ve daha değerli hediyeler verilir. Daha sonra ise hediye veren kişi cömertliğinin karşısındakinden daha yüksek olduğunu kanıtlamak için mallarını nehre atar, çadırlarını yakar veya gıda ürünlerini yakar. Bu abartılı ritüelin amacı malların önemsizliğini göstermekten ziyade zenginlerin gösteriş çabasıdır.⁵³

Potlaç bazı kabilelerde ise doğum, ölüm gibi geçiş ritüellerinde de vardır.⁵⁴ Kızılderili kabileler arasında yapılan bu şenlikler daha sonra bütün kuzeybatı kıyasına yayılmıştır. Potlaç kelimesi terminolojik olarak “beslemek, tüketmek” anlamına gelmektedir.⁵⁵ Potlaç sisteminin olduğu toplumlarda her şey tüketmek için vardır. Bunun sebebi ise görünüşte gönüllüdür fakat gerçekte zorunludur. Bir malın, servetin tüketilmesi o şeyin yerine daha çok şeyin geleceği inancına dayanmaktadır.

Potlaç kelimesi hem fiil anlamında hem isim anlamında kullanılır. Fiil olarak potlaç; beslemek veya tüketmek anlamına gelirken, isim olarak; besleyen kişi veya doyurulması gereken mevki anlamında kullanılır. Potlaç kavramı Alman asıllı dilbilimci Franz Boas tarafından araştırılmıştır.

Potlaç, Hyde’in da belirttiği gibi; en yalın tanım, topluluktaki statünün herkes tarafından tanınmasını isteyen kabile üyesince (veya kabiledaki zengin bir kişice) verilen birkaç günlük bir ziyafettir.⁵⁶

Malların kamuya dağıtılması anlamına da gelen potlaçta, potlacı düzenleyen tarafından ziyafet verilir, gelem misafirler yer, içer ziyafetten sonra şarkılar söylenir, dans edilir ve sonunda halka hediyeler dağıtılır. Potlacı düzenleyen şef servetinin bir kısmını armağan olarak dağıtır ve bu armağan dağıtımındaki aşırılık şefe bir itibar kazandırır. Ne kadar çok armağan dağıtmışsa o kadar çok itibar kazanır. Bu nedenle

⁵¹ Birekul, *Armağan Kültürü*, 31.

⁵² Mauss, *Armağan*, 79.

⁵³ Kenan Göçer, “Ahiliği Potlaç Kültürü Üzerinden Yeniden Düşünmek”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 37 (Şubat 2017), 468.

⁵⁴ Ahmet Kerim Gültekin, “Potlaç”, *Bilim ve Ütopya Dergisi* 256 (Ekim 2015), 83.

⁵⁵ Mauss, *Armağan*, 78.

⁵⁶ Hyde, *Armağan*, 35.

potlaç, tamamen gösteriş tüketimidir, kültürüdür.⁵⁷ Kabilelerin cömertçe hediyelediği bu şölenin temel amacı hiyerarşi oluşturmaktır. Gücün en büyük göstergesi olarak hediyeler verilir ve mallar tahrip edilir. Böylece kim daha çok “cömertlik” yaparsa o kişi toplum tarafından daha güçlü görünür.

Kuzey Amerika'nın kuzeybatı kıyılarında, bölgeye göre oldukça zengin olan yerliler avcılık ve balıkçılık ile uğraşıyorlardı. Hiyerarşik düzen ise değişken idi. Zenginler kabileleri içindeki konumlarını yükseltmek veya var olan konumlarını korumak için armağanlaşmak yani potlaç yapmak zorunda kalıyorlardı. Bu potlaçta ise verilen armağan bir önceki armağandan daha yüksek olmak zorundaydı

Potlaç hiyerarşinin, statünün sabit olmadığı topluluklarda yaygın olarak görülmektedir. Bu durumun sebebi potlaç yapmanın toplum için yapana bir statü vermesidir. Kızılderili toplumlarında şefler, kabilelerinin diğer kabilelerin üst seviyesine çıkması için potlaç düzenlerlerdi. Dağıtılabildiği kadar hediye dağıtırdı. Kalan şeyler ise tahrip edilir veya bütünüyle yok edilirdi. Bir şef ne kadar fazla maldan vazgeçerse o kadar üstün görülürdü. Potlaç sisteminde “rekabet ve çatışma içinde tüketmek ve yok etmek temel esas olmuştur.”⁵⁸

Kwakiutl, Haida, Çimmesya, Tlingit ve Haida (Kuzeybatı Amerika yerlileri – Kızılderililer) grupları arasında düzenlenen bu etkinlikte eğlenceler düzenlenir, ziyafetler tertip edilir, alışverişler yapılırdı. Sosyal yaşamı yüksek olmalarından ve zengin bir toplum olma özelliğine sahip bu toplumlarda armağan kültürü önemli bir yer tutmaktadır. Bu şenliklerde kabile reisleri ve ileri gelenleri statülerini korumak için birbirlerine hediye veriyorlardı. Fakat bu hediye alınan hediye daha değerli olmalıydı. Daha sonraki şenlikte ise davet eden yani şenliği düzenleyen kabile bir önceki şenlikten daha iyisini yapmaya çalışıyordu. Verilen hediye alınan hediye daha görkemli oluyordu. Bu şölenlerde gösteriş ve görkemli olma çabası öyle boyutlara ulaşıyordu ki reisler kendi mallarını tahrip ediyorlardı.⁵⁹ Bu durumu Birekul şöyle aktarıyor: “ Şefler tuzlu balıkları atarak, çadır ve halıları ateşe vererek değerli eşyaları tahrip ederlerdi. Hatta yüzyılın sonuna doğru zenginliklerini göstermek için kölelerini bile denize atarlardı.”⁶⁰ Bu tahribat statüyü korumak veya yükseltmek için gerekliydi. Balık olmayan bir dönemde balık, çadır sorunu olan bir dönemde çadır bile

⁵⁷ Tezcan, “ Folklorik ve Antropolojik Hediye”, 31.

⁵⁸ Harun Geçer – Saffet Kartopu, “Arkaik Bir Törenin Postmodern İzdüşümleri: Potlaç Kültüründen Tüketim Kültürüne”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 52/10 (Ekim 2017), 679.

⁵⁹ Hyde, *Armağan*, 35.

⁶⁰ Birekul, *Armağan Kültürü*, 31.

yok edilebiliyordu. Potlaçlarda sadece hızlı tüketim şeyleri tüketilmez aynı zamanda dayanıklı mallar da tüketilir. Bu durumdaki asıl amaç bu malların da yiyecekmiş gibi telef edilmesi, tüketilmesidir. Bu fikir doğrultusunda evler yakılır; ritüel nesnelere parçalanarak denize atılır.⁶¹

Bir kişinin potlaca karşılık vermemesi, verme zorunluluğunu yerine getirmemesi kabile fertleri tarafından baskı altına alınması anlamına geliyordu. Öyle ki bu baskının sonucu olarak potlaca karşılık vermeyen kişi onurunu kaybettiğini düşünerek intihar edebiliyordu. Bu sistemde potlaca karşılık beklenirdi fakat bu beklentiyi dillendirmek potlacı sonlandırmak anlamına gelirdi. Çünkü önemli olan -her ne kadar görünüşte olsa da- armağan vermek ve armağan almaktır.

Kuzeybatı Amerika yerlilerinin inanışına göre tüketim insanı rahatlatan önemli bir etmen idi. Potlaç kültürünün bu bölgede yaygın olmasının sebeplerinden birisi de bu faktördür. Tüketimin bir insanın sadece biyolojik ihtiyaçlarını tatmin eden bir şey değildir. Hemen bütün toplumlarda tüketim, tüketicinin toplumsal statüsünü gösteren bir işleve sahiptir.⁶²

Potlaç kültürüne benzeyen bir kültür Türk tarihinde de karşımıza çıkmaktadır. Eski Türklerdeki “*Yağmalı-toy*” olarak bilinen bir şölen vardır (“*Yağmalı toy*” daha sonraki bölümde örnekle açıklanacaktır). Statü belirleme açısından potlaca benzeyen bu şölen adalet sağlayıcılık bakımından potlaçtan ayrılır.⁶³ Eski Türklerdeki hediyeleşme geleneği potlaçtan birçok noktada ayrılır. Potlaçta olan mal tahribatı Türk hediyeleşme kültüründe yoktur. Aksine bu mallar yoksullara verilir. Bonkörlük göstermenin sebebi statü oluşturmaktır.

Mauss’a göre potlacın iki temel unsuru vardır: ilki armağan vererek sahip olunan onur, itibar, zenginliğin verdiği statü, diğeryse bu statüyü kaybetmek kaygısıyla alınan armağana karşılık geri armağan vermenin mutlak zorunluluğu.⁶⁴

Özetle; Mauss, Kuzeybatı Amerika, Polinezya, Malinezya, Yeni Zelanda toplumlarında dini, hukuki, ticari veya başka bir zorunlu sebeple hediyeleşme durumuna “potlaç” demiştir. Potlaç sisteminde, gerek statü kazanmak olsun gerek savaşı önlemek olsun birçok sebeple görünüşte gönüllü fakat aslında zorunlu hediye

⁶¹ Hyde, *Armağan*, 35.

⁶² Thorstein Veblen, *Aylak Sınıfın Teorisi, Kurumların İktisadi İncelemesi* (Ankara: Heratik Yayınları, 2017) akt. Kitapçı, “Gösterişçi Tüketim”, 614.

⁶³ Tezcan, “Folklorik ve Antropolojik Hediye”, 31.

⁶⁴ Mauss, *Armağan*, 83.

verme ve verilen hediyein alınan hediyeden daha gösterişli olması zorunluluğu vardır.

Arkaik toplumlarda armağanı alma ve verme zorunluluğu da vardır. Armağanın geri verilmesinin zorunlu olduğu gibi armağanı alma ve verme aynı önemde zorunludur. İlk olarak armağan alma zorunluluğundan bahsedelim. Bir örnek üzerinde açıklamaya çalışırsak: “Dayak’larda bütün bir hukuk ve ahlak sistemini, hazırlanmasına şahit olunan ya da yapımına şahsen katılınan yemeği paylaşmayı unutmamak vazifesi üzerine kurulmuştur.”⁶⁵ Paylaşılmış bu yemeğin alınması zorunludur. Bu tür kuralları olan toplumlarda armağanı almamak kişinin kendi insiyatifi içerisinde değildir.

İkinci konu ise armağanı verme zorunluluğudur. Armağan verenin bütün mallarının üzerinde armağan alanın bir hakkı olduğuna inanılır. Bu sebepten ötürü birey armağan vermekle mükelleftir. Armağan vermeyi reddetmek, potlaç şölenine davet etmeyi ihmal etmek, aynı şekilde armağan almayı reddetmek ve davet edilen potlaca icabet etmemek savaş ilan etmekle aynı anlama gelmektedir. Bu yönüyle de toplumsal barışın devamını sağlamaktadır.⁶⁶

Büyük Okyanusta bulunan Polinezya bölgesinde yapılan etnografik araştırmalarda potlaç benzeri bir hediyeleşme kültürüne rastlanmıştır.

Samoa⁶⁷’daki hediyeleşme evlilik sırasında ve reisler arasında rekabet durumunda yapılırdı. Ayrıca bir çocuğun doğumu, sünnet, hastalık, kızların ergenliği, cenaze ayinleri, ticaret gibi olaylarda da yine armağanlaşma yapılırdı. Samoa kültüründe erkeğin mallarına “*oloa*” kadının mallarına ise “*tonga*” denilmektedir. Bir doğum olduğunda annenin ve babanın hediyeleşmesi sonucunda ortaya bir hediye yığını çıkmaktadır. Bu hediyeler yine aynı eve dönmesine rağmen yine de anne ve baba arasında bu hediyeleşme ritüeli gerçekleşir. Bu hediyeleşme karşılıklı yükümlülük olmaksızın devam eder.

Kadının malı olan “*tonga*”nın içerisinde evlilik sonrası yaşanan evin temel eşyaları bulunmaktadır. Buna karşın erkeğin malları yani “*oloa*”lar erkeğe özeldir. Türkiye’deki “Yuvayı dışı kuş yapar.” atasözüne benzeyen bir durum söz konusudur.

⁶⁵ Mauss, *Armağan*, 93.

⁶⁶ Suavi Aydın-Kudret Emiroğlu, *Antropoloji Sözlüğü* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003) akt. Gültekin, “Potlaç”, 15.

⁶⁷ Polinezya’da bir ada topluluğu.

“Tonga” kavramı Mauss’ un araştırmaları doğrultusunda daha geniş anlamlara gelmektedir. “Bu kavram Maori, Tahiti, Tonga, Mangareva dillerinde mal mülk olan her Şey; zengin, kudretli, etkili kılan her Şeyi; değiş tokuş edilebilen, karşılık olarak kullanılabilen her Şeyi ifade eder.”⁶⁸

Samoa’daki hediyeleşme sisteminin potlaç olarak nitelendirilebilmesi için eksik olan en temel Şey; rekabet, yıkım ve mücadele temalarının olmamasıdır.

Türkiye’de potlaç kavramını ilk kez eserinde kullanan ve araştıran Ziya Gökalp’tir. Gökalp eserinde⁶⁹ Türk tarihi özelinde potlaç değinmiştir. Ziya Gökalp eserinde potlaç tanımlamasını Şöyle yapmaktadır: “Potlaç, karşıdaki tarafı, karşılık yapmaktan aciz bırakacak israflı, debdebeli ve meydan okuyucu bir ziyafettir. Bunun eski Türklerde karşılığı, “şölen” adını verdikleri son derece israflı ziyafettir.”⁷⁰

Eski Türklerdeki şölenlerde ziyafetler düzenlenip a insanlar doyurulup, maddi durumu iyi olmayanlara da yardımlar yapılırdı. Bu şölenlerin amacı toplumsal bağı güçlendirmek ve yardımlaşmaktır. şölenleri düzenleyenler ise hükümdarlar, kabile liderleri veya hanlardır. Eski Türklerde bir diğer şölen ise “yağma şöleni” dir. Bu şölen birçok açıdan *potlaç*’a benzemektedir. Oğuzlarda gerçekleşen bu şöleni “bey” ler yapmaktadır. Beyler, davet ettikleri insanlara ziyafet verip, yeni kıyafetler hediye eder ve davetlilerin borçlarını öderdi. Böylece fakirler de toplum içinde diğerleriyle aynı olmaya başlardı. Eski Türklerde hükümdar veya baştakiler adaleti temsil etmekteydi.⁷¹ Daha sonra ise bey ve karısı otaktan dışarıya çıkar ve davetlilerin otağı yağmalamalarını izlerlerdi. Yağma şölenini Gökalp, Dede Korkut’un hikayelerinden Şöyle aktarmaktadır:

“Üç Ok, Boz Ok yığmak, Kazan evini yağmalatırdı. Kazan yine evini yağmalattı. Amma, Dış Oğuz beraber bulunmadı. Yalnız, İ Oğuz yağmaladı. Ne zaman Kazan evini yağmalatırsa, helalinin elini alır, dışarı çıkardı. Ondan sonra bütün mallarını yağma ederdi.”⁷²

Potlaç sisteminde malları biriktirmek yoktur. Mallar armağan olarak sürekli bir dolaşım içindedir. Malların bu mübadelesi toplumsal bağın devamını sağlar. Törenselleşen olarak yapılan bu mübadeleler kişiler arası ve kişi ile tanrı arasındaki ilişkileri güçlendirir. Armağanlaşmak temelli olan şölenlerde bir kamusal alan oluşur. Bu kamusal alanda kız ve oğlanların birleşmesi, ticaret yapma ve kişilerarası birliği

⁶⁸ Mauss, *Armağan*, 86.

⁶⁹ *Türk Medeniyeti Tarihi* (1925) Ziya Gökalp.

⁷⁰ Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976), 202.

⁷¹ Mehmet Mandaloğlu, “İslamiyet’ten Önce Türklerde Toplantı ve Törenler”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 16/2 (Ağustos 2012), 218.

⁷² Gökalp, *Türk Medeniyeti*, 204.

sağlama görülür. Yani armağan o toplumun birçok alandaki ilişkisine ön ayaklık eder. Bu sebeple armağan esaslı potlaç şölenleri, arkaik toplumların sosyal yapı taşlarındandır. Günümüzde ise potlaç şölenleri -arkaik toplumlardaki gibi bir formda olmasa da- görülebilmektedir. Örneğin, düğün törenlerinde gücün ve cömertliğin göstergesi olarak davetlinin evlenen çifte armağan olarak getirdiği değerli madenler veya para potlaç sisteminde gördüğümüz zenginlerin üstünlük gösterme çabalarının günümüzdeki bir tezahürü olarak okunabilir.

1.5.2. Kula

“Armağan değiş tokuşunun yüce bir hali.”

Marcel Mauss

Yeni Gine'nin doğusuna yakın Güney Denizi takım adalarında yaşayan “*Massim*” halklarının törensel olarak yaptığı armağanlaşma olan Kula, Branislaw Malinowski'nin Trobriand adalarındaki etnografik çalışmaları neticesinde açıkladığı bir armağan mübadelesidir. Kula kavramı bu çalışmalar sonucunda sosyal antropoloji literatürüne girmiştir. Trobriand adalarında yaşayan Argonat'larda (bu ismi Malinowski kullanmıştır) görülen kula, adalar arası yapılan armağan ve ticaret (daha çok armağan) faaliyetidir.

Malanezya'nın en uygar ırklarından olan Trobriand'lar, tarım, balıkçılık ve denizcilikle uğraşırlar⁷³, denizde inci ararlar idi. İncinin değerli oluşundan dolayı gayet zengin bir toplum olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bununla birlikte “mahir bahçıvan, iyi sanatkar, usta gemici ve açığöz tüccarlardır”.⁷⁴

Kula'da iki temel kural vardır ve bu kurallar kesinlikle bağlayıcıdır. Bu kurallardan ilki; tartışma yasağıdır. Alınan ve verilen armağan hakkında konuşmak yasaktır. Şahsi olarak ne geleceği merak edilebilir fakat bu dillendirilemez. Hyde bu kuralı şöyle aktarmaktadır:

“Bir süre sonunda denk bir mukabil-armağanla karşılık verilmesi gereken bir törensel armağan yerine konmasına dayanır... Gelgelelim (asıl mesele de şudur ki) ritüel armağan olan iki nesne arasındaki denklik hiçbir koşulda tartışılmaz, pazarlık konusu edilemez ve hesaplanamaz. Bir kimse verdiği armağan karşılığında kendisine ne geleceğini merak edebilir,

⁷³ Bronislaw Malinowski, *Yabanıl Toplumda Suç ve Gelenek*, çev. Şemsa Yeğın (İstanbul: Epsilon Yayıncılık, 2003), 27.

⁷⁴ Zekiye Süleyman Eglar, “İptidai Cemiyetlerde Edebi Şekillerin İşlevi”, *Dtcfdergisi.ankara* (Erişim 20 Ocak 2021).

ama bu merakını açık etmemesi gerekir. Armağan mübadelesi değiş tokuşun bir biçimi değildir.”⁷⁵

İkinci kural ise alınana ve verilen armağanın denk olmasıyla ilgilidir. Bu kural şöyle açıklanabilir: alınan ve verilen armağanın eşdeğerliliğini sağlamak armağanı veren kişinin insiyatifindedir, bu konuda katıyen baskı yapılmaz.⁷⁶ Eğer bir kula üyesi, kula partnerine armağan olarak gösterişli bir bilezik verirse karşılığında da eş değer bir şey alması gerek. Şayet karşılığında iyi bir armağan alamazsa sadece üzüntüsünü belli edebilir. Kimsenin kimseyi armağanı için uyarıda bulunma durumu yoktur. Bu kurallarda yaptırım yoktur.

Büyük bir potlaç olan kula soylular arasında gerçekleşir. Armağan nesnesi olan şey devamlı bir dolaşım halindedir. Yani bir şey bir kişide uzun bir süre asla kalmaz. Kulada hiç kimse bir kula eşyasına yani bilezik veya kolyeye uzun süre sahip olamaz bu şeye devamlı bir döngü halinde el değiştirir

Kullanın özellikleri arasında olan; alınan armağanın belli bir süre içinde geri verilmesi, bu geri vermenin zorunlu olması, armağanların değerli şeylerden olması ve yine bu ritüelin zenginler arasında sürdürülüyor olması gibi faktörler sebebiyle potlaca benzemektedir. Kula'nın tam manasıyla potlaç olmamasının sebepleri ise; rekabet, tahribat, yıkım ve statü değişiminin olmamasıdır.

Kula hem kabileler arası hem de kabile içinde gerçekleşen bir armağan kültürüdür. Tabii ki kulayı kabile içi veya kabileler arası yapanlar yine soylular, zenginlerdir.

Kula genellikle reisler, tüccarlar, zenginler arasında gerçekleşir. Potlaca birçok açıdan benzerlik gösteren kula potlaç gibi görünüşte tamamıyla çıkarsızca yapılıdır. Bir ticaret sistemi değil bir armağan sistemidir. Tribriand adalarındaki zenginler belirli aralıklarda gemilerle çevre adalara giderek değiş tokuş yapmaktadırlar. Malinowski'nin “Kula halkası” olarak adlandırdığı dairesel bir ticaret söz konusudur. Bu ticaretin malları ise her zaman aynıdır. Bilezikler doğudan batıya hareket ederken kolyeler batıdan doğuya doğru hareket eder.⁷⁷ Bu ticaret döngüsü hep aynıdır. *Mvali*'ler yani kolyeler her zaman doğuya, *soulava*'lar yani bilezikler her zaman batıya gider.

Kulada önemli olan armağanlaşmadır. Ticaret ikincil önem taşımaktadır. Eğer kula yapanlardan birisi ticarete daha çok önem verirse yani ticaret yapmayı armağan

⁷⁵ Hyde, *Armağan*, 42.

⁷⁶ Hyde, *Armağan*, 43.

⁷⁷ Mauss, *Armağan*, 119.

vermenin önüne geçirirse diğerleri tarafından dışlanır ve kula dışına atılır. Ticarete daha çok önem verildiğinde “*gimwali*” adı verilen ticaret faaliyetine dönüşüldüğüne inanılır. *Gimwali*, her iki tarafın kıran kırana pazarlığıyla devam eden tamamen ticari bir faaliyetidir.⁷⁸ *Gimwali*’de armağan yoktur sadece ticaret vardır.

Kula devamlılığa önem verilen bir sistemdir. Armağan verecek bir şeyi olmayan bir reis, zengin veya soylu yine de diğer adalara sefere çıkar. Armağan götürmemek her ne kadar kötü bir durum olsa da yine de kuladan vazgeçilmez. Armağansız gidilen adadan yine de armağan alarak dönülür. Gelecek kula döneminde ise bu armağan misliyle geri götürülür.

Tüccarlar, reisler, soylular arasında gerçekleşen kula sadece adalar arası değil “iç kula” denilen ada içi armağanlaşma olarak da vardır. İç kula da yine aynı sistem üzerinden gerçekleşir. Maksat ticaret değil armağanlaşmaktır. İç kula sistemi Trobriand’lar bütün sosyal, iktisadi ve ahlaki hayatının içindedir. Yaşam sistemleri böyle şekillenir. Neredeyse bütün faaliyetler verme ve geri alma çerçevesinde döner. Yani Trobriand’lar vermek ve geri almak bütün hayatı kapsar.

Kula da değiş tokuş nesnesi olarak kullanılan *mvali* ve *soulava* bir tür para olarak kullanılır. Bilezik olan *mvali* ve kolye olan *soulava* değiş tokuşta para yerine geçer ve genel ismi “*voygu’a*”dır. *Vaygu’a* lar önemsiz şeyler değildir onlar mistik bir değeri vardır. Bunların bir adı bir kişiliği vardır. Öyle ki *vaygu’a* sahipleri onların adlarını alırlar. Bunlara sahip olmak kişiye güç ve hayat enerjisi verir. “*Vaygu’a*’ları ölmekte olan bir kişinin alınına, göğsüne koyarlar, karnına sürerler, burnunun dibinde oynatırlar. Bunlar ölmekte olan kişinin rahatlığını sağlar.”⁷⁹

Vaygu’a’ya karşılık *vaygu’a* vermek zorunludur. Kula döngüsünü devam ettirmek için bu geri verme başat zorunludur.

“Bir *vaygu’a*’nın ilk armağanı *vaga* “opening gift” adını taşır. Bu ilk armağan açılışı yapar, armağan alanı kesin olarak bir karşı armağan yani *yotile* vermek zorunda bırakır, Öalinowski bu kelimeyi son derece isabetle “clincching gift” yani işlemi “perçinleyen armağan” olarak çevirmiştir. Bu son armağanın başka bir başka adı da *kudu*’dur; ısırın, gerçekten kesen, ayıran ve koparadnış. Bu zorunludur; mutlaka beklenir ve ilkine eşdeğer olması gerekir; fırsat olursa kaba kuvvetle ya da baskınla da alınabilir; gerektiği gibi karşılığı verilmemiş bir *yotile*’nin intikamı büyü ya da en azından hakaret ve kin yoluyla alınabilir.”⁸⁰

⁷⁸ Mauss, *Armağan*, 114.

⁷⁹ Mauss, *Armağan*, 121.

⁸⁰ Mauss, *Armağan*, 125.

Her kula yapan kişinin diğer adalarda kula partnerleri vardır. Devamlı olarak aynı kişiler arasında dönen armağan sistemi olan kula, ticaret ortaklığına benzer kula partnerler tarafından gerçekleşir. Kula partnerleri devamlı olarak kendi aralarında kula yaparlar. Birisi diğerine mvali götürür ise diğeri soulava olarak karşılığını verir. Kula partnerleri birbirlerine mvali ve soulava verirken ayrıca başka küçük hediyeler de verir. “Kula partnerleri arasında, kesintisiz bir zincir gibi, ek hediyeler verilir ve alınır ve mecburi alışverişler olur”.⁸¹

Mauss’un değindiği bir diğer konu; kula sistemine benzeyen “*wasi*” ilişkisidir. Tarım ve denizcilik faaliyetleriyle uğraşan kabilelerde bulunan bu sistemde değiş tokuş, tarım ürünü ve deniz ürünü özelinde gerçekleşir. Örneğin; çiftçilikle uğraşan ortak, ürünlerinden bir kısmını balıkçılıkla uğraşan ortağına verir. Balıkçılıkla uğraşan ortak ise başka bir zaman, avının ürününü misliyle geri vermek için çiftçilikle uğraşan ortağına verir.⁸²

Malanezya’daki armağanlaşma sistemi karşılıklı zorunluluk içermektedir. Günümüz kapitalist yapıda olduğu gibi yapılan değiş tokuş karşılıklılık ilkesine dayanmaktadır. Malanezya’da balıkçılık yapan bir kişinin kullandığı kanona ortaklaşa yapılır. Balıkçı ise bunun karşılığında tuttuğu balıklardan belirli paylarla kanonun yapımına yardım edenlere verir.⁸³ Bu duruma günümüzden benzer örnek vermek gerekirse; yapılan bir inşaatta, inşaatın sahibi yapan kişilere pay verir. Aslında bu bir yöntemdir elbette. İnşaatın boya işini yapan şahsa veya tüzel şahsa yaptığı iş karşılığında daire verir. Bu diğer iş alanları (kanocu, kalıpcı, demirci vs.) için de böyledir. Arkaik dönemdeki değiş tokuş günümüzde de karşılığını bulabilmektedir.

1.5.3. Hau: Armağanın Ruhü

Yeni Zelanda yerli kabilelerinden *Maori*’lerde de potlaç ve kula benzeri bir hediyeleşme kültürü vardır. Bu hediyeleşmede de verilen şeyin karşılığı olarak başka şeyin verilmesi zorunludur. Bu zorunluluk potlaç ve kuladaki gibi dışlanma, armağan sisteminden çıkarılma veya toplumsal baskı gibi somut değildir. Bu zorunluluk eşyaların (*taonga*) ruhu (*hau*) olduğu inancından gelmektedir. Hau kavramının tanımını daha iyi anlamak için Maori yerlisi olan Tamati Ranaipiri’nin şu sözlerini bakmak yararlı olacaktır:

⁸¹ Mauss, *Armağan*, 127.

⁸² Mauss, *Armağan*, 132.

⁸³ Malinowski, *Yabanıl Toplum*, 37.

“Size hau’dan bahsedeceğim... Hau esen rüzgar değildir. Hiçbir şekilde. Farz edin ki belli bir eşyaya sahipsiniz (taonga) ve bu eşyayı bana veriyorsunuz; bunu bana belirli bir fiyatı olmadan veriyorsunuz. Bu konuda pazarlık yapmıyoruz. Ben bu eşyayı üçünü bir kişiye veriyorum, o da aradan belli bir zaman geçtikten sonra, ödeme (utu) olarak bir şey vermeye karar veriyor, bana bir şey hediye ediyor (taonga). Onun bana verdiği bu taonga, benim sizden aldığım ve ona vermiş olduğum taonga’nın ruhudur (hau). Sizden almış olduğum taonga’lar karşılığında aldığım taonga’ları size geri vermem gerekir. Hoş olsa da nahoş olsa da bu taonga’ları kendime saklamam benim açımdan doğru olmaz. Onları size vermek zorundayım çünkü onlar sizin bana vermiş olduğunuz taonga’nın bir hau’sudur. Bu ikinci taonga’ yı kendime saklasaydım başıma ciddi bir bela gelebilirdi, hatta ölebilirdim bile.”⁸⁴

Maori’ler her şeyin bir ruhu olduğuna inanmaktadırlar. Eşyanın ruhu, ormanın ruhu vs. Ormanda avladıkları hayvanlara karşılık orman ruhu için rahipler aracılığıyla armağan geri dönüşü yaparlar. Av dönüşü rahiplere avlanan hayvanlardan pay verilir. Rahipler de bu hayvanları pişirip, bir kısmını yerler ve kalanını da orman ruhu için tılsımlar.

Maorililerin armağan sisteminde bir diğer önemli nokta da armağan döngüsünün üç kişi arasında gerçekleşmesi veya doğadan alınan şeye ikinci kişinin de dahil edilmesidir. Potlaç ve kulada iki kişi arasında gerçekleşen armağan sisteminden farklı olan Maori armağan sisteminde; 1.kişi 2.kişiye hediye (*taonga*) verir, 2.kişi bunu 3.kişiye verir, 3.kişi ise başka bir şeyi 2.kişiye verir ve bu şey 1.kişinin hau’sudur. Eğer bir kişi -mesela avcı- bir şeyi (taonga) -mesela bir kuş- doğadan -mesela orman- alıyorsa, doğadan aldığı şeyi üçüncü bir kişiye verir. Üçüncü kişi ise bunun karşılığında doğaya bir şey verir -rahip örneğindeki “tılsım” gibi- . Eğer üçüncü kişi hediyeye karşılık bir hediye vermez ise birinci kişinin verdiği şeyin – rahip örneğinde bu “orman” idi- ruhu (hau) onu rahatsız eder ve hatta öldürür inancı vardır.

Maori inancına göre bir kişiye ait her şeyin bir ruhu (hau) vardır. Doğa’nın sahibi de Tanrı’dır. Bu yüzden tanrıya ve doğanın ruhuna hediye verilir. Hediyeni karşılığında hediye vermenin zorunluğu işte bu ruhtan gelmektedir. Maorilerde deki “hau’yu beslemek” deyimini “geri beslemek” olarak açıklamak mümkündür.⁸⁵

Mauss’un araştırmasının başında sorduğu sorulardan birisi olan “Hediye edilen şeyde, hediye alanın geri vermesini gerektirecek hangi güç vardır?” sorusu Maori toplumundaki araştırmada cevap bulmaya başlamıştır. Maori yerlisi olan Ranapiri’nin verdiği cevap Mauss’un sorusunu cevaplar niteliktedir: “Bu ikinci taonga’yı kendime

⁸⁴ Mauss, *Armağan*, 88-89.

⁸⁵ Hyde, *Armağan*, 47.

saklamış olsaydın başıma ciddi bela gelebilirdi, hatta ölebilirdim.” Armağanın geri verilme zorunluluğu armağanın ruhundan gelmektedir. Çünkü her şeyin bir ruhu yani bir *hau*’su vardır, Maorilerde inanış bu yöndedir.

Eski Türkler’de ortak bir inanışa göre; Türk Tengrisi, Türkler’in büyük atasına “*yada*” denilen bir taş hediye etmiştir. Bu taşın manevi değeri çok büyüktür. *Yada* ya sahip olan komutanın isterse kar, yağmur, dolu yağdırabileceğine ve fırtına çıkarabileceğine inanılmaktaydı. İnanışa göre bu taş canlıdır ve hala günümüzde bile bir yerlerde bulunmaktadır.⁸⁶ Yani bu taşın bir ruhu olduğu inancı vardı. Bu inanış Maoriler’in, şey’in ruhu vardır inanışıyla benzerlik göstermektedir.

Çalışmamızın bu bölümünde arkaik dönemlerdeki armağan kültürünün işleyişine değinilmeye çalışılmıştır. Daha sonraki bölümde ise arkaik dönem ve modern dönem kıyasının yapılabilmesi ve armağanın dönüşümünün ortaya konulabilmesi için modern armağan kültürünün bazı etkilerle nasıl bir değişime uğradığı incelenmektedir. Bu etkilerin başında kapitalizm ve tüketim kültürü gelmektedir.

1.6. Kapitalizm ve Tüketim Kültürüyle Armağanın Dönüşümü

Armağanlaşmak bireyin maddi ihtiyaçlarını karşılamak için olduğu kadar başka diğer sebeplerden dolayı da yapılmaktadır. Bu sebepler; *potlaç*’ta statü, *kula*’da ticaret olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine önceki bölümde bahsettiğimiz “*hau*” kavramı; armağanın ruhu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kızılderililerde armağan tamamen statü oluşturmak veya statüyü korumak için yapılmaktadır. Trobriand’daki armağan değiş tokuş sistemi olan “*kula*” ticaret temellidir. Yani amaç; bir kişinin ihtiyacını karşılayıp mutlu etmek değil, tamamen ticaridir. Maorilerde ise armağan; verilen şeyin bir ruhu olduğuna inanmak ve verilen şeyin misliyle geri döneceğe varsayımı üzerinedir.

İlkel toplumlardan günümüz toplumlarına geldikçe armağan kültürü aktörleri, dönemleri ve metaları değişmiştir ve değişmeye devam etmektedir. İlkel toplumlarda armağan varlıklı kişilerin (reisler, soylular, aristokratlar, tüccarlar vb.) kültürü iken günümüzde – her ne kadar armağanın şeyi değişse de – neredeyse bütün bireylerin aktör olduğu bir kültür haline gelmiştir.

Arkaik toplumlarda armağan vermenin asıl sebebi bir kişinin ihtiyacını karşılamak değildir. Bu toplumlarda üretimde meydana gelen fazla ürünler üreten tarafından stok

⁸⁶ Sadettin Gömeç, “Şamanizm ve Eski Türk Dini”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 4/4 (Şubat 1998), 46.

edilmeyip armağan olarak başka bir kişiye ya da tanrıya verilmektedir. Günümüz toplum yapısına gelindiğinde ise üretimin temel gayesi ihtiyaç değil ticari faaliyettir.

Armağan sistemindeki bu değişimin temel aktörlerin başında *kapitalizm* ve ardından *tüketim kültürü* gelmektedir. Kapitalizmdeki kar mantığı üretim mantığı arkaik toplumlardaki meta mübadelesindeki amacı değiştirmektedir. Bu sebeptir ki kapitalizm ve onun yol açtığı tüketim kültürü ayrıca bunun yanı sıra kapital toplum yapısı olan modernizme değinmek çalışmamız için yararlı olacaktır.

1.6.1 Kapitalizmle Armağanın Dönüşümü

Kapitalizm; özel mülkiyet ve sermaye kullanımına dayalı, kar, rekabet ve akılcılık ilkesine dayanan ekonomik bir sistemdir.⁸⁷ Feodalizmin yıkılmasından sonra ortaya çıkan bu sistemde sermaye sahipleri ve bu sermaye sahipleri için çalışan emek işçileri vardır. Üretim ve satış sonucunda oluşan kar ise sermaye sahibi ve işçi arasında paylaşılır.⁸⁸ Fakat bu paylaşmada karın büyük çoğunluğu sermaye sahibine düşer.

Kapitalizmde bir mülkiyet daima bir kişiye veya kuruma aittir ve bu mülkün kullanımını tamamen sahibine aittir.⁸⁹ Bu mülk sahibinin insiyatifine göre kullanılır. Mülk sahibi dışında hiç kimsenin mülkü kullanma hakkı yoktur. Böylelikle mülk sahibi olan birey ile olmayan arasında fark oluşur. Bu durum sonucunda ise toplumsal bağ zayıflamaya başlar. Toplumsal bağ armağanlaşmanın başat koşullarındandır. Bu bağ zayıflayınca beraberinde armağanlaşma da zayıflar.

Kapitalizmin ilk ve en karakteristik şekli el birliğiyle üretim yani *manifaktür* dür. Manifaktür, çeşitli bağımsız zanaatlardan işçilerin aynı atölyede kapitalist bir yönetici altında birleşmesidir.⁹⁰ Örneğin bir teknoloji manifaktürü, farklı alandaki zanaatçıları tek bir çatı altında toplar ve üretim yaptırır. Bu birbirinden farklı alandaki zanaatçılar sistem içerisinde birbirlerini tamamlayacak şekilde çalışırlar. Sonucunda ise bu zanaatçılar sistem içindeki işlerine entegre olurlar ve asıl uzmanlık alanlarını unuturlar.

Manifaktürün bir diğer şekli ise birbirleriyle aynı veya benzer işi yapan zanaatkarların aynı çatı altında toplanmasıyla oluşur. Örneğin kağıt, matbaa harfi ya

⁸⁷ Aytaç Eker vd., *Yeni Rehber Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları, 1993), 11/131.

⁸⁸ Ayn Rand, *Kapitalizm: Bilinmeyen İdeal*, çev. Nejat Kandemir. (İstanbul: Plato Film Yayınları, 2004), 170.

⁸⁹ George Fulberth, *Kapitalizmin Kısa Tarihi*, çev. Sadık Usta (İstanbul : Yordam Kitap, 2018), 19.

⁹⁰ Karl Marx, *Kapital*, çev. Mehmet Selik, Nail Satlıgan (İstanbul : Yordam Kitap, 2018), 1/327.

da iğne imal eden zanaatçıların bir arada aynı sermaye altında çalışması.⁹¹ Özetle manifaktür iki ayrı şekilde vardır. Birisi farklı zanaatkarların birleşerek aynı metanın üretimini yapmasıyla, diğeri ise aynı veya benzer zanaatçıların el birliğiyle farklı metaları üretmesiyle oluşur. Zanaatçılar kapitalist yapı içerisinde şahsi işlerini şahsi işletmelerinde yapmalarının zorlaşmasından dolayı fabrika ve atölyelerde, sermaye sahiplerinin emrinde çalışmak zorunda kalmışlardır.

Kapitalizmde ürünü üreten zanaatçılar sistemin içerisine entegre olurlar. Bahsettiğimiz manifaktür sisteminde zanaatçı ilk başta kendi alanındaki işi kendi tarzıyla yapmaktadır. Fakat daha sonraları ürün talebine göre üretimin hızlanması gerekir. Zanaatçılardan daha çok çalışılması istenir ve daha sonra zanaatçılar bölümlere ayrılır ve birbirlerinde izole edilirler. Git gide ürettikleri şeylerle bağı koparan zanaatçılar sonunda ürettiklerine yabancılaşırlar. Ürünle üreteni arasında bir bağ oluşmaz. Armağan kültüründe ürün ve üreten arasında bağ vardır. Bu bağın oluşmaması sonucunda armağan kültürü zayıflar. Maorilerdeki armağan kültüründe olan “şey”in ruhu kapitalist yapıda yıkıma uğramıştır. Ürünü üreten ve ürün arasındaki koğuş bunun temel sebebidir. Arkaik dönemde her metanın bir ruhu vardır. Bu metalar üreticisinin imzasını taşır. Kapitalizmle birlikte meta ile üreticisi arasındaki bağ kopmuştur. Bu metalar standart ve tekdüzedir.⁹²

Kapitalizmin artık değer üretip bu üretilenleri de stoklaması ilkel toplumlardaki armağan kültüründeki “verme” olgusuna terse düşmektedir. Örneğin kula kültüründe artık değer söz konusu değildir. Üretilmiş olan mal döngüsel olarak ticarete kullanılmaktaydı. Nitekim potlaçta da artı olan mallar armağan olarak verilir hatta armağan verildikten sonra kalan ürünler nehre atılırdı. (Bkz. İlk bölüm)

Günümüz kapitalist toplum yapısındaki kar odaklı yaklaşım da armağan kültürünü dönüştüren faktörlerdendir. Üretim tükettirmek içindir. Arz talebe göre oluşur fakat artı üretilen arz talep yaratma zorunluluğu doğurur.

Kapitalist düzende her şeyin bir değeri, fiyatı vardır. Metaların dolaşımı bu fiyat üzerinden döner. Metaya karşılık verilen bu fiyat para ile verilir. Bu fiyat önceden belirlenmiştir ve metayla paranın değişimindeki miktar bellidir. Böylelikle, meta

⁹¹ Marx, *Kapital*, çev. Mehmet Selik, Nail Satlıgan, 1/328.

⁹² Charles Eisentein, *Kutsal Ekonomi: Geçiş Çağında Para, Armağan ve Toplum*, çev. Sinem Gül (İstanbul: Okyanus Yayıncılık, 2012), 16.

sahipleri birbirinin karşısına, eş değer oldukları önceden belirlenmiş olan şeylerin temsilcileri olarak çıkar.⁹³

Kapitalizmin değişimini anlamak için tarihsel dönüşümlerini incelemek yararlı olacaktır. Coğrafi keşiflerle ticaret ağı geniş coğrafyalara yayılmış ve ticaret kapitalizmi başlamıştır. 18 yüzyılın ikinci yarısına kadar devam eden bu dönemde sermaye sahipleri karlarını arttırmak için yeni keşfedilen bölgelere akın etmişlerdir. 18. Yüzyılın ikinci yarısında Sanayi Devrimi'yle birlikte sermaye sahipleri yatırımlarını sanayiye yöneltmişlerdir. Bu dönemde ticaret kapitalizmi yerini sanayi kapitalizmine bırakmıştır. Madencilik, tekstil ve araba gibi birçok endüstri sermaye sahiplerinin odak noktası olmuştur.⁹⁴

Sonuç olarak, kapitalizm, yaptığımız tanımlar ışığında; eşit olmayan bir güç dengesi yaratması, gelir dağılımında eşitsizliğe yol açması, materyalist bir bakışla hareket etmesi, azınlık ve egemen sınıfın kontrolünde olması, sermaye sahiplerinin aşırı kar etmesi bağlamlarıyla tanımlanan ekonomik bir sistemdir. Bu ekonomik sistemin olduğu toplumlarda fabrikalar, atölyeler yani üretim tesislerinde işçiler bir ordu gibi yönetilir her görev iş veren tarafından işçilere verilir. Sermaye sahipleri tipik bir general gibi davranırlar.⁹⁵ Toplumsal yapılarda kapitalizm ile meydana gelen değişim armağan kültüründe de kendisini göstermiştir. Metanın pahasının önceden belirlenmesi, ürünün üretenle arasında bir bağ olmaması, üretimin amacının sadece kar odaklı olması bu değişimin temel etmenleridir. Arkaik toplumlarda metanın metayla takas edilerek ticari faaliyetin sürdürülmesi, fazla üretilmiş şeyin başka birisine verilmesi ve üretilen şeyin ruhunun olduğuna inanılması kapitalizmle birlikte geri plana atılmıştır. Daha önceki bölümde de belirttiğimiz gibi arkaik toplumlarda ise bir metanın değeri önceden belirlenmezdi. Armağan döngüsü, verilen armağandan daha büyük bir armağan vererek gerçekleşirdi. Bu durum toplumsal bağın güçlenmesine olanak sağlamaktaydı.

Çalışmamızın bu bölümünde, kapitalizm ideolojisi tanımlanmaya çalışılmış ve bu ideolojinin armağan kültürünü nasıl etkilediğine değinilmeye çalışılmıştır. Kapitalizmin etkisinin daha da arttığı modern ve postmodern dönemlerde ise armağanın nasıl dönüştüğü konusu ise bir diğer önemli husustur.

⁹³ Marx, *Kapital*, çev. Mehmet Selik, Nail Satlıgan, 1/137.

⁹⁴ Aytaç Eker vd., *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, 11/131.

⁹⁵ Richard Sennet, *Yeni Kapitalizmin Kültürü*, çev. Aylin Onocak (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015), 28.

1.6.2 Modernizm ve Postmodernizmle Armağanın Dönüşümü

Modernliğin hangi yüzyılda ortaya çıktığı günümüzde bile süregelen bir tartışma konusudur. Bazı kaynaklara göre İsa'dan sonra 5.yüzyılın sonlarında putperestlere karşı Hristiyanları vurgulamak için kullanılmıştır. Yani Paganlığa karşı Hristiyanlık modernlik idi.⁹⁶ Bir diğer kaynağa göre ise modernlik Rönesans'la ortaya çıkmıştır.⁹⁷

“Modernleştirmek”, “modernizm” ve “modernist” kelimeleri 18.yüzyılda yenilenme ve iyileşme anlamlarında kullanılıyordu. 19.yüzyıla gelindiğinde ise daha olumlu ve ilerici bir anlamda kullanılmaya başlandı.⁹⁸ Modernizm, genel kanıya göre; aydınlanmayla birlikte ortaya çıkan, ilerlemeci ve rasyonalist bir düşünce şeklidir. Temel özellikleri ise akılcılık, evrensellik, nesnellik, bütüncülük ve ilerlemedir.⁹⁹

Daha ayrıntılı açıklayacak olursak modernlik; dünyaya karşı belli yerleşik tutumları, insanın müdahalesiyle şekil almaya açık bir dünya fikrini, ekonomik kurumların karmaşık bileşimini, özellikle endüstriyel üretim ve pazar ekonomisini, ulus devlet ve kitle demokrasisi dahil olmak üzere, belirli siyasi kurumları gösteren dinamik bir yapıdır.¹⁰⁰

Modernizmin ana gayesi, dünyayı askeri bir düzenle iş bölümlerine ayırmaktır.¹⁰¹ Bu görüş Emile Durkheim'in “Toplumsal İşbölümü” başlıklı doktora zeninde tanımladığı sanayi toplumlarında görülen *organik dayanışma*¹⁰²'nin bir uzantısı olarak değerlendirilebilir. Adorno ve Horkheimer'e göre ise “aydınlanmanın tasarısı dünyanın büyümesini bozmaktır. İstenen, söylenceleri dağıtmak, kuruntuları bilgi yoluyla yıkmaktır.”¹⁰³

⁹⁶ Kumar Krishan, *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma*, çev. Mehmet Küçük (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2013), 88.

⁹⁷ Mike Featherstone, *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, çev. Mehmet Küçük (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013), 23.

⁹⁸ Raymond Williams, *Modernizmin Siyaseti*, çev. Barış Şannan (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2018), 44.

⁹⁹ Arda Umut Saygın, “Anthony Giddens’in Sosyolojisinde Modernliğin Boyutları”, *Abant Kültürel Araştırma Dergisi* 1 / 2 (Ekim 2016), 69.

¹⁰⁰ Anthony Giddens – Christopher Pierson, *Modernliği Anlamlandırmak*, çev. Serhat Uyurkulak, Murat Sağlam (İstanbul: Alfa Yayınları, 2001), 83.

¹⁰¹ Alain Touraine, *Modernliğin Eleştirisi*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018), 45.

¹⁰² Philip Smith – Alexander Riley, *Kültürel Kurama Giriş*, çev. Selime Güzelsarı, İbrahim Gündoğdu (Ankara: Dipnot Yayınları, 2016), 29.

¹⁰³ Theodor W. Adorno – Max Horkheimer, *Aydınlanmanın Diyalektiği*, çev. Nihat Ülner, Elif Öztarhan Karadoğan (İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık, 2014), 19.

Türkiye’de modernleşme genel anlamda Tanzimat’tan sonraki dönemde batılılaşma sürecini ifade etmek için kullanılmaktadır.¹⁰⁴ Daha sonraki süreçte ise genel manasıyla yani ilerici ve akılcı olarak kullanılmaya başlamıştır.

Modernizmin temel olarak gelenekten kopmak olduğun söylemek yukarıda yaptığımız tanımlar ışığında mümkündür. Arkaik toplumlardaki armağanlaşma, geleneksel olarak devam etmektedir. Böylelikle modernleşmeyle birlikte geleneksel armağan kültüründen kopuş yaşanmaktadır.

Kapitalizm ve modernizmin başlı başına görüldüğü yer kenttir. Kapitalizm manifaktür döneminde kentlerde kurulan büyük fabrikalarda çeşitli zanaatkarlar aynı ortamda, işbirliğiyle üretim yapmaktadırlar. Modernizmle birlikte kentlerdeki bu fabrikalarda çalışmak için köy nüfusu göç etmek zorunda kaldı. Artık kentler tamamen burjuva sınıfının kontrolüne girmektedir. Yani kapitalist ve modernist yapı kendisini en somut şekilde kentlerde göstermektedir.¹⁰⁵

Arkaik toplumlardaki kolektif yaşam anlayışı modernizmle birlikte değişime uğramıştır. Modernizmin akılcılık ilkesi bu değişimin sebeplerindedir. Arkaik toplumların bu kolektif yaşam anlayışının sürdürülmesinde rol oynayan etmenlerden birisi de armağanlaşma ritüelleridir. Modernizmde meta mübadelesi parasal değer üzerinden gerçekleşmektedir, armağan kültüründe ise metanın değeri, karşılığında verilen metanın değeri ile ölçülmektedir. Modernizmde meta mübadelesi kar temellidir. Yani bir metaya biçilen değer ve o metanın üretim maliyeti hesaplanarak ortaya çıkan artı ile değerlendirilir. Armağanda ise durum farklıdır; metaya karşılık daha iyi bir meta veriliyorsa aradaki fark kar değil “artış” olarak görülür.¹⁰⁶ Kısacası; akılcılıkla birlikte toplumun kolektif yaşamdan ayrılması ve metaya verilen parasal değer görülmektedir. Buna karşın arkaik dönemlerde kolektif yaşam ve metaya karşı meta anlayışı vardır. Böylelikle armağanın temel özelliği olan toplumsa bağı güçlendirme modernizmle birlikte değişime uğramıştır.

20. yüzyılın başlarında modernizmin son temsilcilerinin ölmesiyle dünyada yeni tartışmalar ortaya çıktı. Bu tartışmaların temelinde, modernliğin devam edip etmediği ve modernlik devam etmiyorsa artık postmodern bir döneme mi girildiği sorular yatmaktaydı.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Lütfi Sunar, *Değişim Sosyolojisi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları), 199.

¹⁰⁵ Bilal Arık, *Top Ekranda* (İstanbul: Salyangoz Yayınları, 2004), 35.

¹⁰⁶ Hyde, *Armağan*, 69.

¹⁰⁷ Saygın, “Giddens Modernliğin Boyutları”, 70.

Postmodernizm terimi ilk olarak 1950'lerde kullanılmış olsa da 1970'lerin ortalarına gelindiğinde bile henüz açıklığa kavuşmamıştır. 1979 yılında terim tam manasıyla açıklanıp kullanılmıştır.¹⁰⁸ Bu dönemde üretim tamamen tüketim için olmaya başlamıştır. Postmodern dönemde, modernizm ile uzaklaşılan gelenekler tekrar gün yüzüne çıkmaya başlamaktadır. Modern dönemdeki “tarih değil gelecek önemli” düşüncesi postmodernizmle birlikte yerini “şimdi ve tarih önemlidir” düşüncesine bırakmaya başlamıştır.¹⁰⁹ Bununla birlikte “postmodernizm, daha çok toplumumuzda ve tümüyle kültürümüzde vuku bulan daha derin yapısal değişimlere ilişkin bir semptom olarak algılanmaktadır.”¹¹⁰

Postmodernizm, moderniyi terk edilip görmezden gelen, modernin yarattığı nesnel ve genel bir düşünce yapısını ortadan kaldıran bir yapıdadır. Yani postmodernlik yeni bir toplumsal totalite oluşturarak modernlikten kopuşu ifade eder.¹¹¹ Bazı teorisyenler ise postmodernizmin, sermayenin dünyada daha çok nüfus sağlamak için kapitalizmin bir uzantısı olarak ortaya çıktığını savunur.¹¹²

Postmodern dünyada hareket önemli bir kavramdır. Modern dünyadaki akılcı ve koordinasyonlu olan hareket bu dönemde yerini rastgele ve düzensizliğe bırakmıştır.¹¹³

Sanayi toplumunda sanat, siyaset, ekonomi ve toplum teorileri, ideolojilerle ve genel kavramlarla açıklanmaktaydı. Bu modernist dönemde hakim görüş kitlelilik idi. Bu durum 2. Dünya Savaşı sonrası endişelere yol açmış ve sonunda artan bu endişeler postmodernizmi ortaya çıkarmıştır.¹¹⁴

“Postmodern dönümün yandaşları geleneksel kültür, teori ve politikayı saldırgan bir şekilde eleştirirken, modern geleneğin savunucuları ya bu yeni rakibi görmezden gelip karşı saldırıya geçerek ya da yeni söylemler ve konularla uzlaşma ve bunları temellük etme girişiminde yanıt verdiler.”¹¹⁵

Yukarıda yaptığımız tanımlar ışığında postmodernizm, modernizm sonrası ortaya çıkan sanatta, siyasette, ekonomide, toplum bilimlerinde ve daha birçok alanda

¹⁰⁸ Steve Connor, *Postmodern Kültür*, çev. Doğan Şahiner (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005), 18.

¹⁰⁹ Ali Akay, *Postmodernizmin ABC'si* (İstanbul: Soy Yayıncılık, 2013), 9.

¹¹⁰ Perry Anderson, *Postmodernitenin Kökenler*, çev. Elçin Gen (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 16.

¹¹¹ Featherstone, *Postmodernite*, 22-23.

¹¹² Steven Best – Douglas Kellner, *Postmodern Teori*, çev. Mehmet Küçük (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011), 16.

¹¹³ Zygmunt Bauman, *Postmodernlik ve Hoşnutsuzluk*, çev. İsmail Türkmen (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000), 134.

¹¹⁴ Sunar, *Değişim Sosyolojisi*, 224.

¹¹⁵ Best – Kellner, *Postmodern Teori*, 14.

karşımıza çıkan bir düşünce yapısıdır. Modernist dönemde her şeyin akılla açıklanabileceği düşüncesi postmodernizmle birlikte sarsılmaya başlamıştır. Postmodern düşüncede her şey akılcı ve nesnel olur fikri sorgulanmakta ve terk edilmektedir. Modernist düşüncedeki gelenekten uzaklaşma fikri yine bu dönemde eleştirilmiştir. Gelenek ve modern postmodernizmde önemlidir. Modernizmde ortak akıl, kitlelilik, ortak gerçek fikri vardır. Bu fikirler postmodernizmde eleştirilir. Ortak bir gerçeğin kabul edilmesiyle, bireysel gerçeğin yok sayıldığı düşüncesi vardır.

Bu açıklamalar neticesinde genel olarak bir postmodernizm tanımı yapmak mümkündür. Fakat hala literatürde bu terim henüz üzerinde anlaşmış bir anlamı yoktur.¹¹⁶

Postmodern dönemde toplumun tüketime yönlendirilmesi armağan kültürünün devamı için sorun teşkil etmektedir. İlk bölümde arkaik toplumların üretimi tüketim için yaptığına değinmiştik. Bu dönemdeki bireyler tüketecekleri kadar üretir ve artı kalanları armağan olarak verirlerdi. Fakat modern ve postmodern dönemlerde artı ürün hediye değil satılacak maldır.

Modernleşmeyle başlayan üretim toplumundan tüketim toplumuna geçiş postmodernizmle artmış ve bireyin temel ihtiyaçları dışındaki sosyal faaliyetlerini de kapsayarak tüketim kültürünün ortaya çıkmasına yol açmıştır. Kapitalizm temelli seri üretim mantığı tüketim toplumunun oluşmasındaki diğer bir etmendir. Üretim artmasıyla tüketimin artırılması ihtiyacı doğmuştur. Sanayileşme, modernleşme, seri üretim ve ardından postmodernizmle bireyin gündelik yaşamında değişiklikler olmuştur. Bu değişiklikler tüketim kültürünü doğurmuştur.¹¹⁷ Tüketim kültürü ve popüler kültür armağanın dönüşümünde önemli etkiye sahiptirler.

1.6.3 Tüketim Kültürü ve Popüler Kültür'le Armağan'ın Dönüşümü

Sanayileşmeyle birlikte üretim ve artı üretim oluşmaya başlamıştır. Üretilen bu artı ürünler tüketilmek üzere bireylere sunulmaktadır. Sanayi öncesi feodal dönemde de var olan artı ürünler sanayileşmeyle birlikte büyük boyutlara ulaşmıştır. Bu bölümde üretimin tüketim için oluşmasıyla nasıl bir toplumsal dönüşüme yol açtığı ve bu tüketim kültürünün armağanlaşmayla ilişkisi açıklanacaktır.

¹¹⁶ Featherstone, *Postmodernizm*, 36.

¹¹⁷ Harun Kırılmaz-Fatma Ayparçası, "Modernizm ve Postmodernizm Süreçlerinin Tüketim Kültürüne Yansımaları", *Dergipark* (Erişim 15 Mayıs 2021).

Günümüz kapitalist toplum yapısında tüketimdeki amaç, ihtiyaçtan dolayı olmaktan çıkmaktadır. Üretilen şeyin bolluğu neticesinde tüketimin teşvik edilmesi gerekmektedir. Nesnelere bireylere ihtiyaç gibi sunulur. Öyle ki insanlar “nesnelere ritmine ve onların hiç kesintisiz art arda gelişine göre”¹¹⁸ yaşamaktadır. Bu durum özellikle televizyon, gazete, dergi veya açık hava reklamlarıyla yapılmaktadır. Reklam tüketime teşvik için başat bir roledir. Baudrillard’a göre reklam çağımızın en önemli kitle iletişim aracıdır. Kitle iletişim araçlarına ve reklamlara daha derinlemesine girmek tüketim kültürünün ve popüler kültürünün yayılışını anlamak açısından faydalı olacaktır.

20.yüzyılda radyo, televizyon, internet, gazete vb. gibi kitle iletişim araçlarının (KİA) yaygınlaşmasıyla enformasyonun yayılım hızı da bu gelişmelere paralel olarak artmıştır. Marshall McLuhan’ın (1911-1980) *The Global Village (Küresel Köy)* (1960) adlı çalışmasında “küresel köy” olarak tanımladığı bu yeni dünya düzeninde; insanlar dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar, olaylara, bilgilere kısacası her şeye eş zamanlı ulaşabilmektedirler. Dünyada küreselleşmenin daha da arttığı günümüzde bireyler her türlü bilgiye erişmekte ya da -istemeler bile- maruz kalmaktadırlar. Armağan kültürü özelinde bu durum şöyle karşımıza çıkmaktadır; dünyanın herhangi bir yerindeki armağan kültürü dünyanın farklı başka bir yerinden keşfedilebilmektedir. Yani batıdaki bir ülkede kutlanan ve kutlama sonucu armağanlaşma olan bir ritüel Asya’daki bir ülkede de kutlanabilmektedir.

Teknolojinin gelişmesiyle; bilginin hızlı yayılması, armağan nesnesi olabilecek şeylerin çoğalması gibi nedenlerle ilkel toplumlar ile günümüz toplumlarının armağan biçimleri farklıdır. Fakat bu fark, sadece biçimseldir. Arkaik toplumdan günümüz armağanının sadece biçimi değişmiştir, esas aynı kalmıştır.¹¹⁹

Günümüzde özellikle batı kültürlerinde olan modern armağanlaşma doğu ülkelerine de gelmiştir. Küreselleşmenin bir sonucu olan bu durum bir bölgeye ait armağan kültürünün dünya genelinde de kutlanmasına sebebiyet vermiştir. Bu durum özellikle belirli günlerde karşımıza çıkmaktadır. “Özel Günler” olarak nitelendirilen bu günlerde küreselleşme bağlamında tüm dünyada (farklı günler olsa bile) kutlanmaktadır.

¹¹⁸ Jean Baudrillard, *Tüketim Toplumu*, çev. Nilgün Tural, Ferda Keskin (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018), 16.

¹¹⁹ <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/818128> (10.10.2020).

Küreselleşmenin en önemli aktörlerinden birisi olan “sinema sektörü” bu modern armağan kültürlerinin yayılmasında başat rol üstlenmektedir. Herhangi bir batı filmi tüm dünyada gösterime girebilmekte ve isteyen herkes ulaşabilmektedir.

Tüketim kültürü ve popüler kültürün yayılmasındaki önemli aktörlerden birisi de reklamlardır. Reklam, “mal veya servis satışını arttırabilmek amacıyla yayın araçları ile yapılan bir çeşit duyuru”¹²⁰ olarak tanımlanabilmektedir. Özellikle kitle iletişim araçlarıyla servis edilen reklamlar, satıcıların alıcılara satın alma manipülasyonu yaptıkları bir tanıtım faaliyetidir.

Bilinen ilk reklam 1480 yılında açık hava ilanı olarak yapılmıştır. “Reklam tarihçisi Herny Sampson 1650 yılında bir İngiliz gazetesinde (Parliament) ilk gazete ilanına rastladığını söyler.”¹²¹

Reklam günümüzde insanların seçim yapma konusunda belirleyici bir etmendir. Tüketici ürünü seçimi yaparken reklam çıktılarını göz önünde bulundurmaktadır. Çok reklam yapan marka çok bilinmekte ve çok tercih edilmektedir. “Tüketim kültürünün yaygınlaşmasında reklamların ve reklamların yoğun verildiği kitle iletişim araçlarının payı büyüktür.”¹²²

Kapital üreticiler ürünlerini tanıtmak için reklama ihtiyaç duymaktadır. Tabii bu reklam, ürünü tamamen anlatmak değil sadece üretenin tüketicinin bilmesini istediği kadar anlatılmasıdır. Çünkü üretici “tüketiciyi bir ürünün faydası konusunda bir zanaatçı gibi düşünmekte alıkoyma çabasındadır.”¹²³ Bununla birlikte reklamlarda söylenen şeyler bir cümle değil söylemdir.¹²⁴

Reklamın ikna ediciliğinin çok yüksek olması sebebiyle büyük bit manipülasyon aracı olarak kullanılabilir. Sadece ürün, hizmet veya firma seçimlerinde değil her türlü seçim faaliyetinde yol göstericidir. Birey tüketici olmasa bile, yani ürün satın alma ihtiyacı duymuyor olsa bile reklam çıktılarının etkisiyle satın almayacağı ürünü satın alabilmektedir.

Özel günlerde kitle iletişim araçları vasıtasıyla reklam faaliyetlerinde artış gözlemlenebilmektedir. Bu artış hediye ürünlerin tanıtımı ve özel günlerin hatırlatılması üzerinedir. Örneğin sevgililer gününde takı firmalarına ait reklamlar

¹²⁰ Aytaç Eker vd., *Yeni Rehber Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları, 1994), 17/43.

¹²¹ Mehmet Özkundakcı, *Üçü Bir Arada* (İstanbul: Hayat Yayınları, 2011), 13.

¹²² Ünal Şentürk, “Tüketim Toplumu Bağlamında Boş Zamanların Kurumsallaştırdığı Bir Mekan: Alışveriş Merkezleri (AVM)”, *dergipark* (Erişim 10 Temmuz 2022).

¹²³ Sennet, *Yeni Kapitalizm*, 103.

¹²⁴ Baudrillard, *Tüketim Toplumu*, 163.

sevgili için satın alınabilecek ürünler özelindedir. Anneler ve babalar gününde yine reklam faaliyetlerinde bu yönde artış görülebilmektedir. Anneler gününde, kadın giyim ürünleri, takı, parfüm, çiçek, küçük ev aletleri, teknolojik vs. ürünlerin reklamları bu güne özel tasarlanmaktadır. Babalar gününde ise, saat, erkek giyim ürünleri, parfüm vs. ürünlerin reklamları babalar gününe özel olarak yayınlanmaktadır.

Tüketim kültürünün bir aktörü olarak değerlendirebileceğimiz alışveriş merkezleri (AVM) reklamların büyük etkisiyle sayısında büyük artış göstermektedir. “Alışveriş merkezleri reklamların gerçek işlevinin ya da gerçek etkisinin test edildiği sosyoloji ve psikolojik yapıdadır.”¹²⁵ Alışveriş merkezleri kişileri içine çekmen için bir cazibe oluşturmaktadırlar. Öyle ki bir kişi bir alışveriş merkezinde hem yemek hem eğlene hem de ürün ihtiyaçlarını giderebilmektedir.

Günümüzde reklam faaliyetlerinin, gelişen teknolojiyle arttığı gözlemlenmektedir. Öyle ki; bankalar, sigorta firmaları, otomobil firmaları, oto lastik firmaları gibi hediye ürün satmaya firmalara bile özel günlerde güne özel temalı reklam filmleri yayınlamaktadır.

Kapital küresel dünyada her şeyin tüketilebilir olması armağan kültürüne de girmiştir.¹²⁶ Manevi olan özel günler kapitalist yapının etkisi altına girmiştir. Asıl amaç hatırlanmak olan bu özel günlerde amaç yüksek ücretli hediye alma yarışına dönüşmektedir. Lüks takı firmaları asgari ücretin iki katı fiyatlı ürünlerin reklamını yaparak alınması gerektiğini yönünde manipüle etmektedir.

Bu bölümde armağan kültürünün dönüşümünde kapitalizm, modernizm, postmodernizm, tüketim kültürü ve popüler kültürün etkileri açıklanmaya çalışılmıştır. Günümüz modern dönemde, armağanın nasıl dönüştüğü ve hangi ritüellerle kendini gösterdiği çalışmamız için önem teşkil etmektedir. Arkaik dönem armağan ritüelleri ile modern dönem armağan ritüellerinin karşılaştırılabilmesi için modern dönem armağan ritüellerinin incelenmesi gerekmektedir.

1.7. Modern Dönem Armağan Ritüelleri

Özel günlerin popüler kültürün ve tüketim kültürünün bir ürünü haline dönüşmesiyle bu günler manevi olmaktan çıkıp maddi bir gün haline almaktadır. Kapitalizmle birlikte özel olanın metalaşması görülmektedir. 19. yüzyıldan itibaren

¹²⁵ Ünal Şentürk, “Tüketim Toplumu Bağlamında Boş Zamanların Kurumsallaştırdığı Bir Mekan: Alışveriş Merkezleri (AVM)”

¹²⁶ Featherstone, *Postmodernizm*, 40.

etkisini arttıran bu durum sadece ulusal ölçekte değil; küreselleşme ile birlikte uluslararası düzeyde de yaygınlaşan tüketim kültürü ve “değerlerin metalaşması” hayatın her alanını etkisi altına almaktadır.¹²⁷ Kapitalizm, tüketim kültürü ve popüler kültürünün armağanın dönüşümüne etkisini daha somut gösterebilmek adına bu özel günlere değinmek faydalı olacaktır.

Sevgililer Günü

Sevgililer günü, özellikle batı ülkelerinde olmak üzere birçok ülkede yılın Şubat ayının 14'üne kutlanan özel bir gündür. Bu günde, insanlar sevgililerine ya da eşlerine hediyeler alırlar ve özel etkinlikler yaparlar.

20.yüzyılıda dünyanın küresel bir alan halini almasıyla Sevgililer Günü birçok toplum tarafından tanınıp, kabul edilip kutlanmaya başlamıştır. Batı ülkelerinde var olan bu kültürün doğu kültürüne çok sonradan girmesinin sonucu olarak bu kültür doğu toplumlarında daha çok orta yaş ve altı kesim tarafından kutlanmaktadır.

Tarihi Antik Yunan' a dayanan Sevgililer Günü' nün tarihçesini Akgül şöyle aktarmaktadır;

“Şubat ayının ortası “Gamelyon Ayı” olarak bilinen ve Zeus ile Hera' nın kutsal evliliğine adanmış olan dönemdir. Ayrıca Antik Roma' da 15 Şubat bereket tanrısı olan Lupercus' un adına kutlanmaktadır. Genç kızlar ve erkekler bereket tanrısının dokunuşu ile bir araya geleceklerine inandıkları 15 Şubat arifesinde (14 Şubat) çeşitli etkinlikler düzenlenirdi. Sevgililer günü, Aziz Valentine' i anma günü olarak 496 yılında Papa tarafından ilan edilmiştir. Tomantizm ile Aziz Valentine arasındaki ilişki Aziz Valentine' in öldürülmeden önce evlenmeleri yasak olan Romalı askerlerin gizlice evlenmelerine yardım etmesinde dolaydır.”¹²⁸

Dünyada en çok biline, armağan ile kutlanan özel günlerden birisi olan Sevgililer günü hediyelik ürün satan firmalar kitle iletişim araçlarıyla sıkça tanıtım yaparlar.

Tüketimin arttırılması için özel günler önemli bir enstrümandır. Duygunun insan hayatındaki gücü bireyin gardını düşüren etmenlerin başında gelmektedir. Sevgililer günü bu bağlamda kapitalistler ve tüketim sistemi için biçilmiş kaftandır. Toplumsal kültür yapısı içerisinde böyle özel günler olmayan toplumlar dahi kitle iletişim araçlarıyla manipüle edilebilmektedir. Böylelikle geleneksel değerler tüketim kültürüyle değişmektedir.¹²⁹

¹²⁷ Bilal Arık, “Bir Kültür Endüstrisi Ürünü Olarak 14 Şubat Sevgililer Günü”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 20/1 (2004), 82.

¹²⁸ Deniz Akgül, *Hedonik Tüketimin Özel Günlerdeki Alışveriş Kültürü Üzerindeki Etkisi ve Ülkelerarası Karşılaştırmalı Bir Araştırma* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 84.

¹²⁹ Ersan Ersoy, “Tarihsel Kapitalizmden Güncel Kapitalizme Küreselleşme”, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları* 1 / 1 (2008), 150.

Sevgililer Gününde tüketime yönlendirmenin en güçlü aracı reklamlardır. Reklamlarda aşk ve sevgiyi arttıran hediyeler gösterilir. Aşk'ın temayı oluşturduğu reklamlarda amaç; bireyleri, sevgili ile aşk bağına arttırmak için hediye alımına yöneltmektir. Bu reklamlarda aşk ve sevgi gibi duygular indirgenir.¹³⁰

Anneler Günü

Anneler Günü tüm dünyada genellikle Mayıs ayında olmakla birlikte farklı aylarda ve günlerde de kutlanan özel bir armağanlaşma günüdür. Türkiye' de Mayıs ayının ikinci pazarında kutlanan anneler günü ülkelere göre değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin Norveç' te Şubat ayının ikinci haftasında, Birleşik Krallık' ta Büyük Perhiz¹³¹, in dördüncü pazarında kutlanır.

Anneler gününün tarihçesi Antik Yunana ve Romalılar' a dayanmaktadır. “Antik Yunan mitolojisinde yer alan Tanrıça Ana Rhea adına düzenlenerek başladığı varsayılmaktadır. Romalılar ise Ana Tanrıça Kibele onuruna anneler günü kutlanmaktaydı.”¹³² “Anneler Günü ile ilgili ilk resmi kutlama önerisi Amerika' da 1872 yılında Julia Ward Howe tarafından barışa adanan bir gün olarak tasarlanarak Boston' da yürüyüşle kutlandı.”¹³³ Türkiye' de Anneler Günü ilk kez 9 Mayıs 1955' te kutlanmaya başlanmıştır.

Anneler gününde çocuklar annelerine çeşitli hediyeler alarak kutlarlar. Bölgesel olarak farklılıklar görülse de hediye alınan şeyler aşağı yukarı aynıdır. Bunlar; parfüm, çanta, elbise, cüzdan, ayakkabı gibi ürünlerdir.

Günümüzde Anneler Günü, çocuklar ve anneler arasındaki bağı kuvvetlendirmek için kutlanmaktadır. Çocuklar annelerine çeşitli armağanlar alırlar. Böylelikle annelerin mutlu olduğunu varsaymaktadırlar. Anneler gününün günümüzde kutlanmasının bir diğer sebebi olarak toplum yapısından bahsedebiliriz.

Günümüz ataerkil toplum yapısında kadınların değer gördüğü günler daha da önem kazanmaktadır. Erkek egemen yapıda kadınların önemsendiği böyle günleri kutlamak toplum yapısını geliştirmek ve güçlendirmek için bir araçtır.

Kapitalist yapının bütünüyle kar maksadıyla hareket etmesinden ötürü manevi değeri çok yüksek olan Anneler Günü ticaret firmaları için kar günü olmuştur. Kitle

¹³⁰ Theodor W. Adorno, *Kültür Endüstrisi*, çev. Nihat Ülner, Mustafa Tüzel, Elçin Gen (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 72.

¹³¹ Hristiyanlıkta Paskalya döneminde, 40 gün boyunca hayvansal gıdalar yememek kaydı ile tutulan oruçtur.

¹³² Akgül, *Hedonik Tüketim*, 83.

¹³³ <https://www.trthaber.com/haber/gundem/anneler-gunu-ne-zamandan-beri-kutlaniyor-84976.html> (Erişim tarihi: 29.11.2020)

iletişim araçlarıyla yapılan bu dönüşüm toplumun manipüle edilmesiyle işleyişini sürdürebilmektedir.

Babalar Günü

Babalar Günü, birçok ülkede yılın Haziran ayının üçüncü gününde kutlanmaktadır. Anneler günü gibi tarihi eskiye dayanmayan Babalar Günü, Amerika'da çıkmıştır. Bir İç Savaş¹³⁴ gazisinin kızı tarafından; babaların da bir günü olmalı düşüncesiyle tasarlanmış ve kutlanmaya başlanmıştır. Washington'da 19 Haziran 1910'da kutlanmaya başlanmıştır. 1966'da ise resmi özel günler arasına girmiştir. Babalar Günü'nü bazı dini gruplarda St. Joseph Günü adıyla 19 Mart günlerinde kutlanmaktadır.¹³⁵ Türkiye'de her yılın Haziran ayının 5'inde kutlanmaktadır.

Babalar gününde çocuklar babalarına çeşitli hediyeler alarak bu günlerini kutlarlar. Anneler günü gibi eski olmayan Babalar Günü birçok ülkede yeni yeni tanınmaya başlamaktadır. Babalar gününe özel hediye olarak çıkan ürünler genelde; saat, kemer, parfüm, ayakkabı, cüzdan gibi babaların çok tercih edeceklerinin tahmin edildiği ürünlerdir. Bu ürünlerin tanıtımları reklam filmlerinde karşımıza çıkmaktadır.

1960 ve 1970'lerde babalık meselesine ilgi artmıştır. Bunun sebebi bu yıllarda feminizmin ortaya çıkışması ve güçlenmesidir. 1990'lardan sonra ise babalık popüler kültürü ve medyanın tamamen ilgisini çekmiştir. Reklamlarda babanın anlayışlı, ailesine bağlı, onlarla vakit geçiren, sıcak ve sempatik bir şekilde çizilmiştir.¹³⁶ Reklamlarda özellikle babalar gününde babaların işlendiği görülmektedir. Bu dönemde babalara alınabilecek hediyeler tanıtılmaktadır.

Öğretmenler Günü

Dünya genelinde bazı meslek gruplarına özel belirlenmiş günler vardır. Örneğin; 10 Ocak Gazeteciler Günü, 14 Mart Tıp Bayramı, 5 Nisan Avukatlar Günü gibi çeşitli meslekler için belirli günler belirlenmiştir. Bu günlerden birisi de Öğretmenler günüdür.

“5 Ekim Birleşmiş Milletlerin Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından 1994' ten beri Dünya Öğretmenler Günü ilan edilmiştir ve 100'den fazla ülkede her yıl kutlanmaktadır.”¹³⁷

¹³⁴ Amerika' da 1861-1865 yılları arası gerçekleşen eyaletler arası savaştır.

¹³⁵ Akgül, *Hedonik Tüketim* , 84.

¹³⁶ Süheyl Ayvaz, “Reklamlarda Baba Bedeninin İnşası: Babalar Günü Örneği” , *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 32 (Aralık 2019), 692.

¹³⁷ <http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=284> (Erişim 10 Aralık 2020)

Öğretmenler Günü' nün kutlandığı tarih ülkelere göre farklılıklar göstermektedir. Örneğin birçok Arap ülkesinde her yılın Şubat ayının 28'inde kutlanırken Türkiye'de 24 Kasım'da kutlanmaktadır. Türkiye'de 24 Kasım'da kutlanmasının sebebi; Mustafa Kemal Atatürk'ün Millet Mektepleri Başöğretmenliği unvanını aldığı gün olmasıdır.

Öğretmenler Günü'nde öğrenciler öğretmenlerine çeşitli armağanlar alarak kutlamalarını yaparlar. Bu günde asıl amaç armağanlaşmak değil öğretmenlik mesleğinin kutlanıp yüceltilmesidir. Fakat kapitalist yapıda bu manevi gün ticari bir güne dönüşmüştür.

Doğum Günü

Doğum Günü, kişinin doğduğu gün hangi aydaysa her yılın o ayının içindeki doğmuş olduğu günün kutlanmasıdır. Doğum günü kutlayış şekli çoğu kültürde benzerlik göstermektedir. Tabii bu benzerlik özellikle Hollywood etkisiyle benzeşmektedir.

Kimin doğum günüyse o kişiye gizli olarak bir kutlama hazırlanır. Kutlamada üzerine mum dikilmiş pasta, içecekler, süslemeler ve armağanlar hazırlanır. Kişinin mumları dilek tutarak üflemesiyle devam eden ritüelde daha sonra armağanlar verilir. Bu ritüel her yıl tekrarlanır.

Global medya endüstrisinin Amerika hegemonyasına girmesiyle popüler kültürü belirleyen en büyük güç Hollywood ve Amerika medya endüstrisi olmuştur.¹³⁸ Bunun etkisiyle birçok toplum doğum gününü aynı ritüeller çerçevesinde kutlamaktadır. Medya etkisinin henüz olmadığı dönemlerde ise doğum günü kutlanır fakat günümüzdeki yaygın tarzda değildir. Örneğin Osmanlı döneminde 2. Abdülhamid doğum gününü kutlamayı hiç ihmal etmezdi. Fakat bu kutlama pasta üzerindeki mumları üfleyip dilek tutarak gerçekleşmezdi. Devlet büyükleri sabah gelip Padişahın doğum gününü kutlardı. Akşam ise hanedan üyeleri kutlardı. Bu kutlamada yemekler yenir ve eğlenceler düzenlenirdi.¹³⁹

Evlilik Yıldönümü

Evlilik yıldönümü, evli çiftlerin evlendikleri tarihi her yılın aynı tarihinde kutlamalarıdır. Yıldönümü kutlaması tüm dünyada hemen hemen benzer şekilde kutlanır.

¹³⁸ Merih Taşkaya – Deniz Yağız, “Global Medya Endüstrisinin Ritüel Kapsamlı Tüketime Yansıması: Doğum Günü Kutlama Konseptlerinde Walt Disney Kültürü”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* 47 (Aralık 2018), 274.

¹³⁹ Fatmagül Demirel, “Osmanlı Padişahlarının Doğum Günü Kutlamalarına Bir Örnek”, *İlmi Araştırmalar* 11 (2001), 68.

Yıldönümleri gümüş yılı, altın yılı gibi isimler ile anılmakta, evlilikte geçen zamana göre bu isimlerle nitelendirilmektedir. Buna göre evliliğin ne kadar uzun olursa çiftin birbirine olan sevgi ve sadakati de o ölçüde kanıtlanmış olacaktır. Bu nedenle de bu özel günler değerli maden isimleri ile nitelendirilmektedir.¹⁴⁰

Evlilik yıldönümünde evli çift birbirlerine çeşitli armağanlar verirler ve organizasyon yaparlar. Günümüz toplum yapısında manevi bir özel gün olan Evlilik Yıldönümü de ticari olarak karşımıza çıkar. Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla değişen kültürel yapı neticesinde özel günlerin kutlanma ritüeli de değişmiştir. Basit bir kutlama yerini büyük armağanlarla kutlama almıştır. Özellikle reklamlar aracılığıyla evli çiftler birbirlerine yükümlü hissettirilmektedirler. Reklamın gücü diğer özel günlerde olduğu gibi bu günde de büyük etki göstermektedir. Öyle ki reklamların manipülasyonu sonucunda armağan alınmayan yıldönümü sorun yaratabilmektedir.

Evlilik yıldönümünde alınan armağanın verildiği yer de önem arz etmektedir. Örneğin; güzel bir restoranda, akşam yemeği eşliğinde verilen armağan daha değerli olarak görülebilmektedir.

¹⁴⁰ Candan Işıl Sakarya, *Türk Kültüründe Hediyeleşme Geleneği ve Hediyeler* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 106.

II.BÖLÜM

ANADOLU ARMAĞAN KÜLTÜRÜ ve GAZİANTEP

2.1. Anadolu Armağan Kültürü

Armağan kültürü Türk ve Anadolu kültür tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu bölümde Türk ve Anadolu tarihindeki armağan ritüelleri açıklanmaya çalışılmaktadır. İlk kısımda Eski Türklerde armağan ritüelleri ve Türklerin Anadolu'ya geldiği dönemlerdeki armağan ritüelleri, ikinci kısımda Anadolu'da armağan ritüellerinin yoğun gerçekleştiği sünnet, nişan, kına, düğün ve ölüm dönemleri incelenmektedir.

Marcel Mauss'un arkaik toplumlarda armağan üzerine yaptığı çalışmasında gördüğümüz potlaç kültürü eski Türk tarihinde de görülmektedir. Türklerin tarihinde armağan kültürüne bakıldığında potlaç geleneğinin ne kadar büyük önemde olduğu karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'da potlaç kültürünün izlerini araştıran Ziya Gökalp, potlacı şöyle tanımlamaktadır: "Potlaç, karşıdaki tarafı, karşılık yapmaktan aciz bırakacak israfı, debedebeli ve meydan okuyucu bir ziyafettir. Bunun eski Türklerde karşılığı, "şölen" adını verdikleri son derece israfı ziyafettir."¹⁴¹ Kaynaklarda "yağmal şölen" veya "yağmal toy" adıyla karşımıza çıkmaktadır. Marcel Masuss'un araştırdığı arkaik toplumlarda potlaç şölenlerini kabile reisleri düzenlemekteydi. Eski Türklerde de bu durum aynıdır. Şölenleri düzenleyenler oba beyleridir. Gökalp yağma şölenini Dede Korkut hikayeleri aracılığıyla şöyle aktarmaktadır:

"Dirse Han Hatunun sözüyle ulu toy eyledi, hacet diledi. Atan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırdı. İç Oğuz, Dış Oğuz beylerinin üstüne yığmak etti; aç görse doyurdu, çıplak görse donattı; borçluyu borcundan kurtardı, tepe gibi et yığı. Göl gibi kırmızı sağdırdı."¹⁴²

Yağma şöleni ve potlaç geleneği gösterişçi tüketim, israf ve statü belirleme açısından benzerlikler göstermektedir. Görüldüğü gibi potlaç bir biriktirme kültürü değil bir gösterişçi ve israfçı tüketim kültürüdür.

¹⁴¹ Gökalp, *Türk Medeniyeti*, 202.

¹⁴² Gökalp, *Türk Medeniyeti*, 51.

Hacib bu cümlelerle potlaç kavramını açıklamamakla birlikte açıkça görülebileceği gibi potlacın temel mantığını anlatmaktadır.

Potlaç geleneğinin Türk ve Anadolu tarihinde önemli bir yer aldığını gösteren bir diğer eser ise Kutadgu Bilig'tir. Eserin yazarı Yusuf Has Hacib, direkt olarak potlaç kelimesini kullanmasa da tanımlamaları potlaç kültürünün temel mantığının Anadolu'da da var olduğunu göstermektedir.¹⁴³

“Ne der işit gözü tok kişi
Tuz ekmek hakkını gözeten kişi

Paylaştır malını insanlara, yedir içir
Mal seni harcamasın, sen onu harca”¹⁴⁴

Hacib bu cümlelerle potlaç kavramını açıklamaya çalışmamakla birlikte açıkça görülebileceği gibi potlacın temel mantığını anlatmaktadır. Potlaçta temel mantık; elindekileri biriktirmeyip onları vermektir. Elindeki malları insanlara dağıtmak kişiye hem statü verir. Verilen hediyeyle kişinin toplum içinde oluşturduğu statü akabinde etrafında insanların toplanacağını şu sözlerle ifade etmektedir: “Tuzu, ekmeği bol, kendi cömert olmalı. Gümüş, altın vererek asker toplamalı”.¹⁴⁵ Potlaç kültüründe armağan veren reisler bir statüye ve otoriteye sahiptir. Böylelikle toplumdaki insanlar armağan verenin etrafında toplanır ve onun otoritesini kabul etmiş sayılırlar. Potlaçtaki bu durum, Hacib'in aktardıkları doğrultusunda Anadolu'da da görülmektedir.

Ziya Gökalp ve Yusuf Has Hacib'in eserlerine baktığımızda açıkça görülmektedir ki; potlaç kültürü Türk ve Anadolu kültür tarihinde büyük bir yer tutmaktadır. Potlaç kültüründe kabile reislerinin şöenler düzenlemesi, bu şöenlerde armağanlar dağıtması ve bu armağanların dağıtılma sebepleri açıkça Türk kültüründe de görülmektedir.

Türk kültür tarihine baktığımızda eski Türklerden Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar her dönemde armağan kültürünün önemi karşımıza çıkmaktadır. Eski Türklerde olduğu gibi Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde de armağanlaşmak önemli bir yer tutmaktadır.

Selçuklu dönemine baktığımızda armağan kültürünün diğer dönemlerle benzer olduğu görülmektedir. Eski Türklerde olduğu gibi Selçuklular'da da hakanlar halk için ziyafetler düzenler ve ihtiyaç sahibi olanlara yemek dağıtırlardı.

¹⁴³ Volkan Işıl, *90'lerden Günümüze Yoksulluk Temsilleri ve Armağan Kültürü*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 27.

¹⁴⁴ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig* (PDF: Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, 2019), 121.

¹⁴⁵ Hacib, *Kutadgu*, 216.

“Tuğrul bey, her sabah yemeğinde sofrasını halka açık bulundurur ve mutfaktan mütenevvi yemekler çıkartırdı; hatta ava gittiği zamanlar bile bol ve nefis yemekleri havi sofrasını kırdı kurdururdu. Alp Arslan’ın mutfağında her gün elli koyun kesilir, yemek pişirilir bu yemek muhtaç olanlara dağıtılırdı.”¹⁴⁶

Eski Türklerdeki potlaç şölenlerinin benzeri olan toy şölenleri Selçuklu döneminde de görülmektedir. Selçuklu hükümdarlarının devlete ait arazileri ihtiyaç sahibi olanlara vermesi de yine armağan geleneğinin devam ettiğinin bir örneği olarak kabul edilebilir.¹⁴⁷

Selçuklu döneminde beylik olan ve daha sonra imparatorluğa dönüşen Osmanlılar’da armağan kültürüne büyük önem verildiği görülmektedir. Bunun sebebi ise padişahların otoritelerini korumak için armağan geleneğini kullanmasıdır.¹⁴⁸ “Osmanlı kültüründe hediye alış-verişinin mutlak güç/otorite (yöneten) ile yönetilen arasında gizli bir iletişim aracı olduğu görülmektedir.”¹⁴⁹ Osmanlı İmparatorluğu’nda hediyeleşme sadece padişahın halka değil aynı zamanda devletler arasında da gerçekleşmekteydi. Devletler elçileri aracılığıyla diğer devletlere armağanlar vermekteydi. Bu armağanların amacı devletler arası üstünlük kurmaktır.¹⁵⁰

Doğu Anadolu Bölgesi

Doğu Anadolu bölgesi tarihinde birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Türkiye’nin 1941’de bölgelere ayrılmasıyla resmi olarak Doğu Anadolu bölgesi olarak adlandırılmıştır. Bölgede Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkari, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli ve Van olmak üzere toplamda 14 şehir vardır.

Bölgede armağanlaşma ritüelleri büyük oranda törenler çerçevesinde gerçekleşmektedir. Örneğin Bingöl’de kız isteme merasiminde birçok hediyeleşme söz konusudur. Damat tarafı istemeye giderken gelin tarafına çikolata, tatlı, çiçek, çerez ve çeşitli içecekler götürür. İsteme akdi gerçekleşikten sonra damat tarafı gelinin ailesine “süt parası” verir.¹⁵¹ Bölge şehirlerinden birisi olan Erzurum’da “elma atma” geleneği görülmektedir. Bu gelenekte düğün sahipleri davetiye yanında davetlilere elma

¹⁴⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatında Medhal* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984) akt. Candan Işıl Sakarya, *Türk Kültüründe Hediyeleşme Geleneği ve Hediyeler* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 41.

¹⁴⁷ Aydın Taneri, *Türk Devlet Geleneği* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2015), 313.

¹⁴⁸ Işıl, *Türk Kültüründe Hediyeleşme*, 47.

¹⁴⁹ Sevda Önal, “Edebi Metinlere Yansıyan Yönüyle Osmanlı Toplumunda Hediyeleşme”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11 / 1 (Şubat 2010), 105.

¹⁵⁰ Işıl, *Türk Kültüründe Hediyeleşme*, 49.

¹⁵¹ Yılmaz Irmak, “Doğumdan Ölümüne Bingöl Geçiş Dönemleri İnanç ve Uygulamaları”, *busbed.bingol.edu.tr* (Erişim 15 Ağustos 2022).

göndermektedir.¹⁵² Bu gelenek “okuntu” geleneğinin bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. “Okuntu” geleneğinde davetiye yanında bir hediye gönderilir.

Doğu Anadolu bölgesinde karşımıza çıkan önemli bir diğer gelenek ise “kirvelik” geleneğidir. “*Kirve*” kelimesi Türk Dil Kurumu sözlüğünde sünnet olan çocuğun bütün masraflarını üstlendikten sonra sünnet sırasında çocuğu kucağına alarak elini, kolunu tutan ve bütün hayat boyunca çocuk üzerinde babasına yak hak taşıyan kimse¹⁵³ olarak tanımlanmaktadır. Tuncel’de kirvelik önemli bir gelenektir. Özellikle Alevilik geleneğine tabi olan kesimlerde kirvelik büyük önem taşımaktadır. Kirve olan kişi ile sünnet olan çocuğun ailesi o andan itibaren akraba kabul edilmektedir. Öyle ki kız alıp verme bu iki taraf arasında gerçekleşemez. Bununla birlikte kirvelik durumundan önce kız alıp verme olabilir.¹⁵⁴

Doğu Anadolu bölgesinin birçok kesiminde görülen önemli bir diğer gelenek ise “*nevruz*” geleneğidir. Nevruz birçok sebepten dolayı kutlanmaktadır. Bu sebepleri şöyledir:

“Kur’an’ın indirilmeye başlandığı gün, Hz. Ali’nin doğum günü, Hz. Ali ile Hz. Fatma’nın evlendiği gün, Hz. Musa’nın asasıyla Kızıldeniz’i yararak kendisine inananları kurtardığı gün, Hz. Yunus’un balığın karnından kurtulduğu gün, insanlığın atası Hz. Âdem’in çamurunun yoğrulduğu gün, Hz. Âdem ve Havva’nın cennetten kovulduktan sonra Arafat Dağında yeniden buluştukları gün, Nuh’un gemisinin karaya oturduğu, İbrahim Peygamberin yakılmak istendiği, Hz. Yusuf’un kuyuya atıldığı, Hz. Musa’nın Mısır’dan ayrıldığı, güneşin Koç burcuna girdiği, gece ile gündüzün eşitlediği, baharın ve yeni yılın başladığı, Türklerin Ergenekon’dan çıktığı gün”.¹⁵⁵

Nevruz gününde geleneksel olarak yapılan birçok ritüel görülmektedir. Örneğin, Iğdır, Kars ve çevresinde “döl dökümü” töreni vardır. “Bu törende çocuklar baca baca dolaşarak kendileri için hazırlanan hediyeleri toplarlar”.¹⁵⁶

Doğu Anadolu bölgesinde birçok medeniyetin izleri olmasından ötürü kültürel çeşitlilik görülmektedir. Hediyeleşme ritüellerinde de bu çok kültürlülüğü görmek

¹⁵² Kerim Üstünova, “Erzurum Düğünlerinde ‘Elma Atma’ Geleneği”, *millifolklor.com* (Erişim 1 Ekim 2022).

¹⁵³ <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim 1 Ekim 2022).

¹⁵⁴ Erdal Yıldırım, “Tunceli Alevilerinde Sünnet ve Kirvelik Geleneği Uygulamaları”, *dergipark.com.tr* (Erişim 1 Ekim 2022).

¹⁵⁵ Abdullah Şengül, “Türk Kültüründe Nevruz ve Anadolu’da Nevruz Kutlamaları”, *dergipark.com.tr* (Erişim 02 Ekim 2022).

¹⁵⁶ Şengül, “Türk Kültüründe Nevruz”.

mümkündür. Bu ritüellerin çoğunluğu sünnet, nişan, kına ve düğün törenleri çerçevesinde gerçekleşmektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi

Güneydoğu Anadolu bölgesi bulunduğu coğrafi konum itibariyle birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bölgenin Doğu Anadolu bölgesiyle bitişik olması sebebiyle birçok kültürel benzerlikler görmek mümkündür. Aynı zamanda Akdeniz bölgesinin doğu illeri ve İç Anadolu bölgesinin güney doğu illeriyle de benzer kültürler, adetler görülebilmektedir. Bölge 9 şehir bulunmaktadır. Bu şehirler şöyle sıralanabilir: Gaziantep, Diyarbakır, Şanlıurfa, Batman, Adıyaman, Siirt, Mardin, Kilis ve Şırnak.

Güneydoğu Anadolu bölgesinde tıpkı Doğu Anadolu bölgesinde olduğu gibi “Nevruz” kutlamaları vardır. Gaziantep’te 21 Mart’ı 22 Mart’a bağlayan gecede “sultan nevruzu” adı verilen bir inaniş vardır. Bu inanişta göre o gece “gökte ayaklarındaki halhalları çingirdatarak, önünde gergefini işleyerek batıdan doğuya göç eden güzel bir kız”¹⁵⁷ vardır. Bu kıza Sultan Nevruz’u denir. İnanişta göre bu kızın geçtiği saatlerde uyanık olanların dilekleri kabul olur. Bu sebeple evin damına, balkonuna veya açık bir alana su koyulur. Bununla birlikte bir dileği olan insanlar dilekleri şeyi bir kağıda çizerek açık olan bir yere asarlar. Nevruz Diyarbakır’da da çeşitli etkinliklerle kutlanan önemli bir dönemdir.

Gaziantep’te görülen bir diğer armağan geleneği ise “saç kesme” geleneğidir. Bu gelenekte devamlı oğlan çocuğu olan aile bir dahaki sefere kız çocuğu olsun dileğiyle oğlan çocuğunun saçını uzayınca kesip çıkan saçın ağırlığınca oğlan çocuğunu hediye alırlar.

Güneydoğu Anadolu bölgesinde görülen adetlerin birisi de “kirvelik” adettir. Doğu Anadolu bölgesinde görülen kirvelik adetiyle birçok yönden benzerlik göstermektedir. Bölgede kirvelik bir nevi babalık gibidir. Öyle ki “sünnet çocuğunun kardeşleri kirvenin çocukları; babası ve annesi ise kardeşi sayılır. Kirvenin kızı ile sünnet çocuğuna nikah düşmez”.¹⁵⁸

Güneydoğu Anadolu bölgesinde armağan kültürünün yansımaları bu minvaldedir. Bu tez kapsamı, bölgenin Gaziantep ilinde olduğu için bu bölüm detaylarıyla sonraki bölümde incelenmektedir.

¹⁵⁷ Şengül, “Türk Kültürü”.

¹⁵⁸ Hasan Köksal, “Güneydoğu İllerimizde Kirvelik Geleneği”, *turkoloji.cu.edu.tr* (Erişim 02 Ekim 2022).

İç Anadolu Bölgesi

Anadolu'nun her bölgesinde olduğu gibi İç Anadolu bölgesi de tarihinde birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. İç Anadolu bölgesi konum itibarıyla Türkiye'nin ortasında yer alır. Bölgede 13 şehir vardır. Bu şehirler şöyle sıralanabilmektedir: Ankara, Konya, Kayseri, Eskişehir, Sivas, Kırıkkale, Aksaray, Karaman, Kırşehir, Niğde, Nevşehir, Yozgat ve Çankırı.

Bölgede kız isteme geleneği vardır. Çankırı'da bu geleneğe "büyük dünürlük", Ankara'nın Kahramankazan ilçesinde "şerbet içme" adı verilir. Bu geleneğin sonrasında eğer uygun görülürse aile büyükleri kızı verir. Daha sonra nişan yapılır. Nişan sonrasında damat tarafı gelin tarafına "nişan bohçası" götürür. Bu bohçada geline çeşitli hediyeler vardır.¹⁵⁹

Türkiye'nin ve İç Anadolu bölgesinin en büyük yüz ölçümüne sahip olan Konya'da birçok armağan ritüeli vardır. Şehirde doğum önemli bir olaydır. Doğum yapan kişinin evine eş, dost, akraba ziyarette bulunur. Ziyarete gelenler çeşitli yemekler getirirler. Ev sahibi ise ziyaretçilere ikramlarda bulunur. Bebeğin dışı çıktığında diş buğdayı yapılır. Amaç; çocuğun rızkının artması ve dişlerinin sağlam olmasıdır.¹⁶⁰ Konya'da düğün törenlerine büyük önem verilmektedir. Düğün hazırlıkları bir hafta önceden başlar. Düğünde yöresel bamya çorbası ve etli pilav ikram edilir.

Bölgede ölüm evine hediye götürme geleneği vardır. "Sivas'ta ölü evine hediye götürülerek veya gönderilerek yapılan ziyaretlere "ölü evini yoklatma" denildiği bilinmektedir. Ankara, Keskin'de lokum, Konya köylerinde koç gönderilmektedir."¹⁶¹

Akdeniz Bölgesi

Türkiye'nin güneyinde yer alan Akdeniz bölgesi konum itibarıyla birçok medeniyetin kurulduğu ve birçok toplumun sahip olmak istediği bir bölgedir. Bölgede 8 şehir vardır. Bu şehirler şöyle sıralanabilmektedir: Adana, Antalya, Burdur, Hatay, Isparta, Kahramanmaraş, Mersin ve Osmaniye.

Bölge şehirlerinden Adana birçok geleneğe sahiptir. Örneğin "gelin indirme" adeti Adana'da yaygın olarak görülmektedir. Evlenecek olan gelini evinden almaya gidilir. Bu

¹⁵⁹ Nurgül Begiç, Ceren Harmanda, "Kahramankazan (Ankara) ve Çankırı'da Düğün Öncesi Yapılan Kına Gecesi ve Damat Giydirmeye Ritüelleri", *acedemi.edu* (Erişim 02 Ekim 2022).

¹⁶⁰ Şule Çölbay, Ümit Sormaz, "Konya'da Geçiş Dönemlerinde Yapılan Yöresel Mutfak Uygulamaları", *acikerisim.erbakan.edu.tr* (Erişim 02 Ekim 2022).

¹⁶¹ Müjgan Üçer, "Sivas'ta Yoklatma" *1. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Gelenek, Görenek ve İnançlar*, Ankara 363 1976.

ritüel sırasında damadın babası başta olmak üzere davetliler geline mal, altın ve para verir.¹⁶²

Ege Bölgesi

Ege bölgesi ismini Türkiye'nin batı kıyısında yer alan Ege Denizi'nden almıştır. Bölgede 8 şehir vardır. Bunlar şöyle sıralanabilmektedir: İzmir, Manisa, Aydın, Denizli, Muğla, Afyonkarahisar, Kütahya ve Uşak. Tarihinde birçok uygarlığa ev sahipliği yapan bölge çeşitli kültürleri içinde barındırmaktadır.

Bölgede armağan ritüelleri görülen durumlar vardır. Örneğin, İzmir'de kına geceleri bu tür ritüellere sahiptir. Damat tarafı kız tarafına kına gecesinde kullanılacak kınayı götürür. Geline kına yakılırken avucunun içine altın ya da sarı lira konulur. Kına gecesine gelenlere hediye olarak kına, çerez, eşarp verilir.¹⁶³

Marmara Bölgesi

Marmara bölgesi Ege bölgesinin kuzeyinde, Türkiye'nin kuzeybatısında yer almaktadır. Bölge Asya ve Avrupa kıtalarının kesişiminde olmasından dolayı birçok medeniyetin ilgi odağı olmuş ve bu sebeple birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bölgede 11 şehir vardır. Bunlar şöyle sıralanabilmektedir: İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale, Kocaeli, Yalova, Sakarya, Bilecik, Bursa ve Balıkesir.

Marmara bölgesi dış göçler neticesinde çok kültürlü bir yapıya sahiptir. Örneğin Edirne bölgesinde Yugoslavya ve Bulgaristan göçmenleri bulunmaktadır. Bu göçmenlere "Pomak" adı verilmektedir.

"Pomaklarda düğün çarşamba gecesini gelinin saçının boyanması ile başlar. Perşembe gecesini kayınvalidenin hazırlığının yapıldığı gecedir. Cuma günü Cuma namazı saatinde gelin, babasının evinden damadın anne ve babası tarafından alay eşliğinde alınır. Eğer aile büyüğü hayatta ise büyüğün alması öncelikli olarak tercih edilir. Cuma günü hayırlı gün olarak kabul edildiği için gelinin yatak, yorgan ve yastıktan oluşan yatak çeyizi de aynı gün alınır. O gün gelinin sandığı (yüklüğü) düzülür. Cuma akşamı 'Kına Gecesi' yapılır. Gelin sarı veya kırmızı renklerde ipek şalvar, üzerine ise bordo, mavi veya lacivert renkli üzeri sim sırma işlemeli bindallı giyer. Davul, zurna ve ince çalgı eşliğinde eğlence yapılır ve gelinin eline kına vurulur. Kınadan sonra damat gelini kucağına alır ve tavanı 3 kere öptürür. Damat gelini aldıktan sonra kayınvalide de yeni evlilerin bereketli olması inancıyla evinin önünde içinde buğday, şeker ve para bulunan testi kırarır."¹⁶⁴

¹⁶² Ayşe Başçetinçelik, "Adana Düğünlerinde Gelin İndirme" *turkoloji.cu.edu.tr* (Erişim 02 Ekim 2022).

¹⁶³ Cansu Dülger, "İzmir Ödemiş'te Kına Gecesi Adetleri", *dergipark.org.tr* (Erişim 02 Ekim 2022).

¹⁶⁴ Sema Yalçın, Sibel Arık, "Bereket Kavramının Trakya Bölgesi Düğün Törenleri Geleneği ile İlişkilendirilmesi", *dergipark.org.tr* (Erişim 3 Ekim 2022).

Bölge şehirlerinde Bursa’da kına gecesinde “tavuk alma” isimli bir adet vardır. Tavuk alma adeti kına gecesinin ta kendisidir. “Evlenecek kızın, ailesi, yakınları ve arkadaşları ile kadın kadına geçireceği bu son gecesini asıl düğün günü öncesinde gelin alma gününden bir gün önceye rastlamaktadır.”¹⁶⁵ Bu adet ismini kına gecesini sonrası ikram edilen tavuk yemeğinden almaktadır.

Karadeniz Bölgesi

Türkiye’nin kuzeyindeki Karadeniz bölgesi ismini bir iç deniz olan Karadeniz’den almaktadır. Diğer bölgelerle kıyaslandığında en fazla şehir sayısına sahip olan bölgedir. Bu şehirler şöyle sıralanabilmektedir: Amasya, Artvin, Bartın, Bayburt, Bolu, Çorum, Düzce, Gümüşhane, Giresun, Karabük, Kastamonu, Ordu, Rize, Samsun, Sinop, Tokat, Trabzon, Zonguldak.

Karadeniz’de kız isteme geleneği vardır. Bu gelenekte iki tarafın anlaşmasını göstermek için söz kesilir. Söz kesimi sonrasında gelin evine tatlı veya şerbet gönderilir. Tatlı bir şey yollamaktaki amaç birlikteliklerinin tatlı geçmesi dileğidir. Yine nişan töreninde damat tarafı gelin tarafına tatlılar götürür. Buradaki amaç yine aynıdır. Nişan töreninde damat tarafı gelinin başına para ve çerez atar. Bu ritüelin amacı bolluk ve bereket getirmesi dileğidir. Nişan töreninde kayınvalide (damadın annesi) geline ziynet eşyaları takar. Karadeniz bölgesinde nişan törenlerinde, çeyiz almada ve düğünde konuklara ziyafet verme adeti vardır. Düğün için gelin evden çıkarken gelinin başına ekmek, kek gibi undan üretilmiş gıdalar serpilir. Amaç bolluk ve bereket getirmesi dileğidir.¹⁶⁶

Karadeniz bölgesinde armağan ritüellerinin en sık görüldüğü durumlar kız isteme, nişan, kına ve düğünlerdir. Bu dönemlerdeki armağan ritüellerinde genel amaç; bolluk, bereket ve mutluluktur.

Türkiye’deki bölgelerin armağan ritüellerini incelediğimizde genel olarak bu ritüellerin geçiş dönemi olarak adlandırılan sünnet, nişan, kına ve düğün törenleri ekseninde gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda bundan sonraki bölümde geçiş dönemlerindeki armağan ritüelleri incelenmektedir.

¹⁶⁵ Sibel Akgün, “Geleneğin Geleceğe Aktarımında Evlilik Öncesi Adetler: Bursa Şehri Kına Gecesini Tavuk Alma Örneği”, *dergipark.org.tr* (Erişim 3 Ekim 2022).

¹⁶⁶ Nermin Edentuğ, Türkiye’nin Karadeniz Evlenme Görenekleri”, *dergipark.org.tr* (Erişim 3 Ekim 2022).

2.1.1 Anadolu’da Geçiş Dönemi Armağan Ritüelleri

Törenler, armağanlaşma ritüellerinin belki en yoğun görüldüğü yerlerdendir. Ülkemizde de birçok tören olduğu bilinmektedir. Bu törenlerde armağanlaşmanın yeri ve dönüşümü bu çalışma için önem arz etmektedir. Bu sebeple sünnet, kına, düğün gibi geçiş dönemi törenlerinin işleyişi açıklanmıştır. Ayrıca bu törenlerdeki armağanın dönüşümünün tartışılması da yerinde olacaktır.

Hemen bütün toplumlarda insan, “hayatının bazı dönemlerinde hem kişisel he de toplum içindeki yerinin ve konumunun değiştiği bazı dönemlerden geçer.”¹⁶⁷ Bu dönemler Türk Halk Biliminde geçiş dönemleri olarak adlandırılmaktadır. Geçiş dönemleri üzerine çalışmalar sadece Halk Biliminin konusu değil birçok sosyal bilim dalının da üzerine çalışmalar yaptığı bir konudur. Geçiş dönemleri olarak adlandırılan doğum, sünnet, evlilik ve ölüm toplumdan topluma farklılık göstermekle birlikte birçok ritüele sahiptir. Doğum, sünnet ve evlilik dönemlerinde kutlamalar yapılır. Bu kutlamaların amacı bireyin bu geçişini kutsamaktır. Bununla birlikte ölüm dönemlerinde ise matem yapılır. Matemde amaç ise bireyin ölümünü kutsamaktır.

2.1.1.1 Sünnet Töreni

Arapça’da “hitan” kelimesi, erkek cinsel organın bir kısmının kesilmesi anlamına gelmektedir. Türkçe’de ise bu işlemin yapılması İslam dinine dayandığı için *sünnet* kelimesi ile tanımlanmaktadır Sünnet özellikle İslam ve Yahudi dinlerinde zorunlu olarak ve Hristiyanların bazılarında görülmektedir. Bu semavi dinlerin dışında başka dinlerde de görülebilmektedir.¹⁶⁸ Oğlan çocuklarına yapılan sünnet, erkekliği ilk adım olarak görülür. Birçok kültürde sünnet törensel olarak gerçekleştirilir. Bu törende katılanlar sünnet olana değerli armağanlar verirler.

Ataerkil yapıda erkekliğin önemi büyüktür. Türk toplum yapısının da ataerkil olmasından dolayı sünnet büyük önem taşır. Halk tabiriyle “erkek olmak” önemli bir durumdur.¹⁶⁹ Bir oğlan çocuğu belli süreçler sonunda erkek olarak kabul edilir. Bu sürecin başlangıcı ise sünnet olmasıyla olur. Sünnet oğlanı erkek yapar ve onu toplumda var eder. Bu açıdan sünnet büyük önem taşımaktadır. Çünkü erkekliğe ilk adımdır.

¹⁶⁷ Yılmaz Yeşil, “Türk Dünyası’nda Geçiş Dönemi Ritüelleri Üzerine Tespitler”, *dergipark* (Erişim 8 Temmuz 2022).

¹⁶⁸ Yüksel Kırımlı, “Yetişkin Olmaya İlk Adım Sünnet”, *ankara.edu* (Erişim 15 Ocak 2021).

¹⁶⁹ Kürşat Öncül, “Kültürleşme Açısından Türk Kültüründe Sünnet”, *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi* 7/20 (Aralık 2019), 126.

Sünnet töreninde, tören alanında bir yatak bulunur. Bu yatağa sünnet olacak çocuk yatırılır. Sünnet işlemi de bu yatakta gerçekleşir. Törene katılan kişiler sırayla sünnet olan çocuğun yatağına gelir ve armağanlıklarını verirler. Getirdikleri armağanları çocuğun ya yakasına ya da yastığının üzerine iğnelerler.

Sünnet töreninde armağan vermenin bir zorunluluğu yoktur fakat özellikle yöresel kesimlerde büyük armağanlar verilir. Toplumun ekonomik seviyesi ve aileler arası bağıllık düzeyi hediyelerin türünü ve miktarını belirlemektedir¹⁷⁰.

Van Erciş'te eğer sünnet edilecek çocuğun erkek kardeşi varsa iki kardeş aynı anda sünnet ettirilir. Bu adet Erciş'te bir gelenektir.¹⁷¹ "Bingöl'de çocuklar genellikle 0 – 7 yaş arası sünnet ettirilir. Sünnet olmayanlar toplumda hor görülür ve onlara "hanzo" diye hitap edilir."¹⁷²

Bu armağan kültürünün yöresel farklılıkları bazı kesimlerde çok fazla bellidir. Öyle ki bazı bölgelerde yüksek miktarda altın, at, arazi, ev vb. gibi yüksek değerli eşyalar armağan olarak verilmektedir.

Asıl itibariyle sünnet günümüzde geleneksel olarak devam etmektedir. Arap kökenli olan bu gelenek dini olmaktan ziyade alışkanlıktan dolayıdır.¹⁷³ Sünnetin ve akabinde sünnet töreninin ne zaman ve nasıl olacağı kararı çocuğun dede ve babaanne tarafından verilir. Bu durum zaman içinde değişmiş ve artık karar verici anne konumuna gelmiştir.¹⁷⁴

İlk bölümde bahsettiğimiz arkaik dönem armağan kültürü olan potlaç bazı bölgelerde sünnet töreni üzerinden devam etmektedir. 1920'li yıllara kadar Gaziantep'te sünnet törenleri potlaç kültürünün izlerini taşımaktadır. Sünnet edecek doktora yardım eden bir kişi vardır. Bu kişi çocuğun akrabalarından veya yakın çevresindedir. Bu yardımcı ya "kivre" denir. Kivre sünnet törenindeki ziyafetlerin ve diğer giderlerin masraflarına yardım eder. Hatta sünnet olan çocuğun nişanlanırken ve evlenirken olan masraflarında yine aileye destek olur. Tabii ki çocuğun ailesi kirvenin bu cömertliğine misliyle karşılık verirdi. Bu bağlamda sünnet töreni ve kirvelik potlacın bir uzantısı olduğunu söylemek yanlış olmaz.¹⁷⁵

¹⁷⁰ Sakarya, *Türk Kültüründe Hediyeleşme*, 90.

¹⁷¹ Özlem Akgün, *Van-Erciş Geçiş Dönemleri ve Erciş Geçiş Dönemleri Bağlamında Kadın* (Van: Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 149.

¹⁷² Yılmaz, "Doğumdan Ölümüne Bingöl Geçiş Dönemleri İnanç ve Uygulamaları".

¹⁷³ Selçuk Coşkun, "Sünnet ve Geleneğin Döngüsel Yapısı Üzerine", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 8/2 (2010), 13-14.

¹⁷⁴ Kırmırlı, "Yetişkin Olmaya İlk Adım Sünnet".

¹⁷⁵ Cemil Cahit Güzelbey, "Potlaç Töreninin Gaziantep'teki İzleri", *Türk Folklor Araştırmaları* 264 (Temmuz 1971), 6017.

Kirvelik ritüeli Anadolu'da birçok bölgede karşımıza çıkmaktadır. Van Erciş'te kirvelik büyük önem taşımaktadır. Öyle ki kirvelik görevini üstlenen kişi sünnet olan çocuğun ikinci babası olarak kabul edilmektedir.¹⁷⁶ Kirvelik ritüeli Bingöl'de de çok önemli bir gelenektir. Öyle ki kirvenin çocuğuyla sünnet olan kardeş sayılır ve evlenmelerine izin verilmez.¹⁷⁷ Benzer gelenek Şanlıurfa'da da görülmektedir. Kirve olan kişi artık ailenin bir üyesi olarak sayılır. "Kirve olunan insan ile evlenilmez, kız alıp verilmez adete ana bir baba bir kardeş olarak kabul edilir."¹⁷⁸

Sonuç olarak, geleneksel olarak devam eden sünnet işlemi akabinde gerçekleşen sünnet töreni Türkiye'de birçok şehirde görülmektedir. Bu törende birçok gelenek devam uygulamaları vardır. Bu törende hediye vermek önemli bir olgudur.

2.1.1.2 Nişan töreni

Nişan, evlenme niyetindeki kişilerin evlenme akdi gerçekleşene kadar, birbirlerine bağlanmaları adına yapılan bir tür törendir. Bu tören hukuksal olarak da tanınmaktadır.

Nişan törenlerinde erkeğe ve kadına yüzük takılır. Geline takılan yüzüğü damat tarafı damata takılan yüzüğü ise gelin tarafı getirir. İki aileden seçilen iki kişi yüzük takmak ve yüzüklerin arasındaki şeridi makasla kesmek için damat adayını ve gelin adayının yanlarına gelirler. Daha sonra şerit kesilir ve nişan gerçekleşir. Şerit kesildikten sonra nişan törenlerine özel olarak yapılan pasta kesilir. Çok katlı olan bu pastayı gelin ve damat birlikte keser.

Nişan töreni öncesinde, sonrasında ve nişan gerçekleştiği sırada birçok armağanlaşma olur. Damadın annesi ve babası geline -yöreye göre değişiklik göstermekle birlikte- birçok ziynet eşyası takar. Genellikle bu ziynet eşyaları; altın, gümüş veya değerli taşlardan meydana gelen kolye, küpe, bilezik, yüzük ve taç gibi takı eşyalarından oluşur.

Nişan töreni öncesi yine bir armağanlaşma ritüeli söz konusudur. Gelin evi ve damat evi birbirlerine armağan gönderir. Bu adette yöreye göre değişiklik gösterir. Örneğin Anadolu, Güney ve Doğu bölgelerinde nişan öncesi armağan göndermek çok önemli bir ritüeldir. Sadece geline veya damada değil bütün çekirdek aileye armağan gönderilir. "Nişan bohçası" olarak adlandırılan bu adet genel olarak tüm Türkiye' de

¹⁷⁶ Özlem Akgün, *Van Erciş Geçiş Dönemleri*, 150.

¹⁷⁷ Yılmaz Irmak, "Doğumdan Ölümüne Bingöl Geçiş Dönemleri İnanç ve Uygulamaları".

¹⁷⁸ Nabi Kırmızı, *Şanlıurfa'dan İstanbul'a Göç Nedeni ile Kültür Değişimi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 72.

vardır. Örneğin “Ankara’da nişan bohçası hazırlanırken gelinin ve damadın yakın akrabalarına bohça gönderilmektedir.”¹⁷⁹ Bununla birlikte Şanlıurfa aşiretlerinde nişan törenlerine pek rastlanmamaktadır. Genellikle “kız isteme” olarak adlandırılan merasim sonrasında takılan yüzükler nişan yerine geçmektedir.¹⁸⁰

Nişan sonrası ise armağanlaşma devam etmektedir. Örneğin Kurban bayramında damat tarafı gelin tarafına armağan olarak koyun gönderir. Bu koyun çeşitli takılarla ve süslerle süslenerek yollanır. Türkiye’de bu adet hemen her şehirde vardır. Örneğin; “Zonguldak’ta nişandan sonra kız evine boynuna altın takılmış koç gönderildiği bilinmektedir.”¹⁸¹ Nişan sonrası bayramlarda başka hediyeleşme ritüelleri de vardır. Adana’da damat adayı tarafı gelin adayına bayramda giymesi için giyişiler alır. Gelin adayı bayramda o giysileri giyer. Bununla birlikte damat tarafı gelin tarafına bayram ziyaretinde bulunur ve bu ziyarette gelin evine çikolata veya şeker götürülür.¹⁸²

Nişan sonrasında da yine hediyeleşme devam eder. Oğlan evinin ve kız evinin büyükleri beraber alışverişe çıkarlar. Bu alışverişin konusu nişanlı olan kıza çeşitli eşyalar ve takılar almaktır.¹⁸³

Herhangi bir sebeple nişanın bozulması bütün armağanların geri verilmesi gerekliliğini doğurmaktadır. Bu durum gelenek göreneklerle kurallara bağlandığı gibi hukuksal olarak da güvence altına alınmıştır.¹⁸⁴

2.1.1.3 Kına Gecesi töreni

Kına yakma ritüeli kutsal olarak nitelendirilmektedir. Bunun sebebi ise kınanın Kabe’den geldiğine inanılması ve kutsal açıdan değerinin olduğuna inanılmasından kaynaklanmaktadır.¹⁸⁵ “Kına: Türk inanç sisteminde adanmış olmanın işaretidir. İnanca göre kına işareti taşıyan canlı veya cansız varlıkların mukaddes olduğuna inanılır, ona dokunulmaz.”¹⁸⁶

Düğünden önceki son tören olarak karşımıza çıkan Kına Gecesi’nde gelinin ve damadın ellerine kına denilen geçici renk veren bir madde sürülür. Kınalar sürüldükten

¹⁷⁹ Sakarya, *Türk Kültüründe Hediyeleşme*, 96.

¹⁸⁰ Nabi Kırmızı, *Şanlıurfa’dan İstanbul’a Göç Nedeni ile Kültür Değişimi*, 70.

¹⁸¹ Sakarya, *Türk Kültüründe Hediyeleşme*, 96.

¹⁸² Sakarya, *Türk Kültüründe Hediyeleşme*, 97.

¹⁸³ Melek Varvar, *Çankırı’da Kına, Nişan ve Düğün Geleneği* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 76.

¹⁸⁴ Türk Medeni Kanunu (TMK), *Resmi Gazete 24607* (8 Aralık 2001), Kanun No. 4721, md.122.

¹⁸⁵ Gülten Küçükbasmacı, “Kültürel Bellek ve Süreklilik: Kına Gecelerinden Mezuniyet Kınalarına”, *millifolklor.com* (Erişim 30 Ocak 2021).

¹⁸⁶ Irmak, “Doğumdan Ölümüne Bingöl Geçiş Dönemleri İnanç ve Uygulamaları.”

sonra üstü bir bez parçası ile kapatılır. Kınalanmış el kapatılmadan önce ise kınanın üzerine armağan olarak altın koyulur. Kına gecesi ritüelinin işlevi, gelin adayının o gece itibariyle bekarlık hayatından ayrılması ve evlilik hayatına başlamanın ilk adımıdır. Yani kına gecesiyle gelin artık anne ve babasından ayrılarak evlilik hayatına başlar.¹⁸⁷ Böylelikle kına gecesi, kadın kimliğinin dönüşümü açısından önemli bir folklor olayıdır.¹⁸⁸

Kına gecesinde düğün kadar çok armağan kültürü yoktur. Geceye katılanlara kına armağan edilir. Yöresel olarak farklılıklar görülmekle birlikte geline değerli madenler takı olarak takılır.

Kına gecesi törenin davet edilecek kişiler önceden belirlenmektedir. Bu belirlenen kişilere “davetiye” olarak adlandırılan törene katılım talebi gönderilir. Kişiler bu davetiye doğrultusunda kına gecesine katılım gösterir.

Kına gecesinde çeşitli ritüeller karşımıza çıkmaktadır. Gelin, tören alanının ortasına koyulan koltuk veya sandalyeye oturtulur. Daha sonra dram şarkıları söylenerek ağlatılmaya çalışılır. Gelin ağlamaya başlayınca dram şarkıları sonlandırılır ve dans müzikleri çalmaya başlar. Bu müzikler eşliğinde ise törene katılanlar danslar etmeye başlarlar. Günümüz değişen kültür yapısında bu ritüel farklılık göstermeye başlamaktadır. Kına gecesi töreni daha çok gelin kadınların katıldığı eğlence gecelerine dönüşmektedir. Törenin ismi ise “kız kınası” olarak veya “bekarlığa veda eğlencesi” olarak değişime uğramaya başlamaktadır. “Bingöl’de kına gecesi gelinin evinde yapılır. Gelinin “bindallı” adı verilen yöresel bir kıyafet giyer.”¹⁸⁹ Van Erciş’te kına gecesinin bütün sorumluluğu aile büyüğünün eşi olan yengeye aittir. Van’da kına gecesi gelinin akrabalarından birisinin evinde tertip edilir. Gelin adayının hem ellerine hem de ayaklarına kına sürülür. Ayaklarına sürülen kınayı damadın yıkaması adettendir.¹⁹⁰

Hemen hemen Türkiye’de tüm yörelerde kına gecesi töreni bu ritüeller çerçevesinde gerçekleşir. Kına gecesi töreni sonrasındaki gerçekleşecek tören ise “düğün töreni” dir. Nikah töreni ise düğün töreniyle beraber ya da düğünden birkaç gün önce gerçekleşen resmi bir akdin törenidir.

¹⁸⁷ Küçükbasmacı, “Kültürel Bellek ve Süreklilik: Kına Gecelerinden Mezuniyet Kınalarına”.

¹⁸⁸ Şirin Yılmaz, “Kına Gecesi Ritüelinde Anlamsal İşleyiş: Çağrışımlar, Düşünyapılar, Dönüşümler” *Millifolklor.com* (Erişim Tarihi 31 Ocak 2021).

¹⁸⁹ Irmak, “Doğumdan Ölümüne Bingöl Geçiş Dönemleri İnanç ve Uygulamaları.”

¹⁹⁰ Özlem Akgün, *Van-Erciş Geçiş Dönemleri*, 13.

2.1.1.4 Nikah töreni

Nikah töreni, evliliğin hukuki açıdan tanınması için, devlet tarafından görevlendirilmiş bir memurun gelin ve damat arasındaki evliliği resmiyete dökmesiyle gerçekleşir. Bingöl’de de nikah düğünden hemen aile büyüklerinin katılımıyla gerçekleşir.¹⁹¹

Nikah törenlerinde Türkiye genelinde takı takma ritüeli yoktur. Fakat bununla birlikte bazı çiftler düğün yapmak istemediği takdirde sadece nikah töreniyle evlilik akdini gerçekleştirirler. Bu sebeple de takı merasimi nikah töreninde gerçekleşir. Nikah törenine katılacak kişiler önceden belirlenir. Belirlenen bu kişilere davetiye gönderilir. Davetiye alan kişiler nikah törenlerine katılır. Nikah işlemi memur tarafından gerçekleştirildikten sonra tören biter. Tören çıkışı konuklara şekerlemeler ve nikahın anısı olarak hediyelikler verilir.

Değişen kültür yapısı neticesinde bazı çiftler nikah işlemini düğün töreninde yapmaktadırlar. Bazı çiftler ise gerek maddi açıdan tasarruf için gerek yeterli maddi kaynakları olmadığı için düğün yapmayı sadece nikah töreni yapabilmektedirler.

2.1.1.5. Düğün töreni

Düğün nikah töreninden sonra veya nikah ile birlikte gerçekleşen, evliliğin törensel olarak taçlandırıldığı bir törendir. Hemen tüm toplumlarda kutsal olarak kabul edilen bir törendir. Bu tören Anadolu ve çevresinde tarımla uğraşan bütün uygarlıklarda görülmektedir.¹⁹²

Düğüne davet edilecek misafirler önceden belirlenir. Bu kişilere davetiye gönderilerek düğün törenine katılmaları istenir. Türkiye’de birçok yörede davetiye “ikinci derece” olarak tabir edilen uzak akraba ve uzak tanıdık çevreye gönderilmektedir. Yakın çevre ve yakın akrabalara davetiye gönderilmez. Hatta yakın bu yakın çevreye davetiye gönderilmesi ayıp karşılanır. Düğün törenlerine misafirleri çağırarak için davetiyeler hazırlanır. Adana, Gaziantep ve çevre illerinde “okuntu gönderme” adeti vardır. Okuntu gönderme geleneği düğüne davet edilen kişilere bir hediye göndermektir. Genellikle okuntu olarak kumaş gönderilir. Bu hediye düğün davetiyesi yerine geçer ya da davetiyeyle birlikte gönderilir. Bu adetteki amaç davet

¹⁹¹ Irmak, “Doğumdan Ölüme Bingöl Geçiş Dönemleri İnanç ve Uygulamaları.”

¹⁹² Cengiz Çetin, “Türk Düğün Gelenekleri ve Kutsal Evlilik Ritüeli”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi* 48/2 (2008), 113.

edilen misafirin hediye getirmesidir.¹⁹³ Benzer şekilde Bingöl'ün bazı ilçelerinde davetiye yerine mum veya şeker gönderilmektedir.¹⁹⁴

Düğün törenleri yörelere göre bazı ufak farklılıklar göstermekle birlikte genel olarak ana hatlarıyla aynıdır. Düğünler ya çalgılı gerçekleşir ya da mevlüt şeklinde gerçekleşir. Bu törenler genellikle hafta sonundaki günlerin birisinde yapılır. Bununla birlikte hafta içindeki günlerde de yapılabilmektedir. Tören süreleri günümüzde genellikle bir gündür. Bazı bölgelerde bu süre değişebilmektedir. Örneğin Bingöl'de köy düğünleri Cuma gününden Pazar gününe kadar salon düğünleri ise Cumartesi gününden Pazar gününe kadardır.¹⁹⁵ Düğün törenleri bazı yörelerde ise yemekli olarak gerçekleşmektedir. Konya'da düğünler yemek olarak zengindir. Misafirlere çeşitli yemekler ve tatlılar ikram edilmektedir.

Yemek, genellikle bahçede onar kişilik yuvarlak masa veya yer sofralarında ikram edilir. Masa ya da sofraya davetlilerce doldurulduğu zaman önce on kişi için birer tane 90 gramlık yuvarlak ekme ile kaşık ve çatal dağıtılır. Sonra ortaya büyük bit kase içerisinde yoğurtlu çorba yerleştirilir. Çorba bitiminde sırasına uygun olarak etli pilav, ırmık helva, bamya çorba, zerde, vişne şurubu ikram edilir.¹⁹⁶

Düğün töreninde damada ve geline armağanlar verilir. Bu armağanlar genellikle, para, altın, gümüş, pırlanta vs. gibi değerli şeylerden oluşur. Bunların dışında yöresel olarak armağanlar değişiklikler gösterebilir. Ana düşünce yeni çifte maddi destektir. Bu armağanlar düğünü kutlamak ve yeni evlenen çifte maddi destek sağlamaktır. Bu armağanlar, gelin ve damat isterlerse düğünden sonra paraya çevirip kullanabilmektedirler. Takılan takılar düğün esnasında bir aile üyesi tarafından muhafaza edilir ve düğün sonunda yeni evlenen çifte teslim edilir. Genellikle törende takılan takıların hepsi geline aittir.

Düğün öncesi hediyeleşme ritüelleri arasında "bohça" göndermek de önemlidir. Bu bohçalar yöresel olarak farklılıklar göstermekle birlikte genelde sandık içerisinde gönderilmektedir. Bu bohçalar bir tür hediye paketi olarak hazırlanıp, genellikle sandıklar içerisinde geline ve damada gönderilmektedir.¹⁹⁷

Düğünlerde armağanlaşmak konusunda bir diğer husus ise bahşiş zarflarıdır. "Gelin arabası" olarak tabir edilen, gelin ve damadın düğüne gelirken ve giderken

¹⁹³ Sakarya, *Türk Kültüründe Hediyeleşme*, 99.

¹⁹⁴ İrmak, "Doğumdan Ölümüne Bingöl Geçiş Dönemleri İnanç ve Uygulamaları."

¹⁹⁵ İrmak, "Doğumdan Ölümüne Bingöl Geçiş Dönemleri İnanç ve Uygulamaları."

¹⁹⁶ Said Bodur vd., "Konya Düğün Yemeği Üzerine Bir Çalışma", *beslenmevediyetdergisi* (Erişim 25 Ağustos 2022).

¹⁹⁷ Sakarya, *Türk Kültüründe Hediyeleşme*, 100.

kullandıkları arabanın önüne çocuklar dururlar. Çocukların geçmesi için damadın daha önceden para koyduğu zarflardan çocuklara verilir. Verilen bahşişler bununla sınırlı değildir. Damadın tıraş olduğu berbere ve berber yardımcısına bahşiş verilir. Gelinin saçının yapıldığı kuaföre ve kuaför yardımcısına da bahşiş verilir. Gelini evden alma etkinliğinde damat gelinin bir akrabası tarafından alı konulur. Bu akraba evin kapsını açmaz ve bahşiş ister. Damat, bu akrabanın istediği miktarda bahşiş verene kadar alı konulur. Sonunda bahşiş verilir ve ritüel devam eder.

Düğün törenleri öncesiyle ve sonrasıyla başlı başına bir armağan kültürüne sahiptir. Bu kültür, yöresel olarak farklılıklar gösterebilmektedir.

2.1.1.6. Cenaze törenleri

Matem, bir ailede ölen bir kişinin arkasından üzüntünün, yakarışın ve duaların olduğu dönemdir. Ölen kişi için yakınları ve sevenleri tarafından armağan verilebilecek son dönemdir.

Armağanlaşmanın en acı olan matem döneminde cenaze evine, cenaze sahibi uğraşmasın, yakınları tarafından yiyecek ve içecekler getirilir. Yöresel olarak farklılık gösteren bu armağanda genellikle pide gibi hızlı tüketilebilecek ürünler tercih edilmektedir.

Ölen kişinin ilk gecesi, üçüncü günü, beşinci günü, yedinci günü, kırkıncı günü, elli ikinci günü ölenin ruhu için özel dualar okunur. “*Mevlid*” isimli toplantılar düzenlenerek ölen kişi için özel dualar okunur. Özellikle ölümün kırkıncı ve elli ikinci günlerinde ölen kişinin sevdiği yemekler yapılır ve çevreye dağıtılır. Türkiye’de birçok bölgede ölümün ilk günü helva tatlısı yapma geleneği vardır.

Ölen kişinin eşyalarından almak isteyen yakınları, ölenin hatırası olması için alırlar. Geriye kalan eşyalar ise maddi durumu olmayan kişilere ve hayır kurumlarına dağıtılır. Erzurum’da ölüm gerçekleşikten üç gün sonra vefat eden kişinin giysileri, yastıkları, yorganları komşularla birlikte yıkanır ve dağıtılır.¹⁹⁸

Bazı bölgelerde “ölen kimsenin sağlığında kılmadığı namazların, tutmadığı oruçların ve söz verip de yerine getirmediği yeminlerin bedeli olarak fakirlere “iskat” denilen para verildiği bilinmektedir.”¹⁹⁹

Son olarak ölen kişinin mezarına dikilen veya götürülen çiçekler ve bitkiler armağan olarak değerlendirilebilmektedir. Ölen kişinin mezarına dikilen çiçek veya

¹⁹⁸ Ezgi Bolçay, “Erzurum’da Cenaze Gelenekleri” *dergipark* (Erişim 20 Temmuz 2022).

¹⁹⁹ Sakarya, *Türk Kültüründe Hediyeleşme*, 110.

bitkinin çokluğu, büyüklüğü ve rüzgarla sallanması ölen kişinin günahlarını döktüğüne inanılmaktadır. Bununla birlikte günümüzde matem evlerine getirilen yemeklerde değişim olduğu görülmektedir. Özellikle hazır yemek sektörünün gelişimiyle birlikte matem evine ziyarete gelirken yemek getiren insanlar tercihlerini bu hazır yemeklerden yana kullanmaktadırlar. Erzurum’da cenaze defnedildikten sonra helva hazırlanır. Helvayı cenaze sahipleri değil yakınlar, komşular hazırlar.²⁰⁰ Benzer şekilde Bingöl’de de cenaze sahipleri yemek pişirmez, eş dost pişirip getirir.²⁰¹ Bunlara ek olarak belirtilmesi gereken bir diğer husus ise matem günlerinin kısalması. Daha önceler ortalama 40 gün olduğu bilinen taziye kabul günleri günümüzde üç güne inmiştir. Bunun sebebini, kapitalist sistemde çalışma hayatının zorunluluğu olarak göstermek yanlış olmayacaktır.

Bu bölümde açıkladığımız geçiş dönemi armağan ritüelleri çalışmamızın evrenini oluşturan Gaziantep şehrinde de ana hatlarıyla aynıdır. Çalışmamızın evreninin Gaziantep olmasından ötürü şehrin tanıtılması önemlidir.

2.2.Gaziantep’te Toplumsal Yapı ve Armağan Kültürü

Çalışmanın bu kısmında Türkiye’nin Gaziantep şehrinin özellikle sosyo-kültürel olarak tanıtılması gerekmektedir. Gaziantep’te armağan kültürünün nasıl olduğu ve bu kültürün yukarıda tanımladığımız kültürlerle hangi noktada farklılıklar gösterdiği önemlidir. Şehrin ekonomik, sosyo-kültürel yapısı armağanlaşmadaki yönelimlerin dayanağını göstermektedir. Özel günlerde ve törenlerde ne tür armağan ritüellerinin olduğu bu proje için önem arz etmektedir.

2.2.1 Gaziantep

Gaziantep nüfus bakımından Güneydoğu Anadolu bölgesinin birincisi, Türkiye’nin ise altıncı büyük şehridir. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Yaratıcı Şehirler Ağı listesinde yer alır. Bölgesel konumu itibariyle bir köprü niteliğinde olan Antep, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin kesişim noktasındadır. Suriye’ye sınır olması dolayısıyla askeri faaliyetlerin de etkin olduğu bir şehirdir. Şehrin içinden tarihi ticaret yolu olan İpek Yolu’nun geçmesi sebebiyle de şehrin önemi artmaktadır.

²⁰⁰ Bolçay, “Erzurum’da Cenaze Gelenekleri.”

²⁰¹ Irmak, “Doğumdan Ölüme Bingöl Geçiş Dönemleri İnanç ve Uygulamaları.”

Tarihçesi oldukça eskiye dayanmaktadır. 1946 yılından başlayarak Gaziantep Dülük çevresinde araştırmalar yapan Prof. Dr. Enver Bostancı bölgenin Taş Devri dönemlerinde yerleşim yeri olarak kullanıldığını belirtmektedir.²⁰² Bununla birlikte bu bölgede bulunan aletlerin ilk insan yapımı aletlerden olduğu tahmin edilmektedir. Başka çalışmalar neticesinde ise bölgenin Neolitik Çağ'ın izleri bulunduğu bilinmektedir. Araştırmalara göre Antep bölgesi eski dönemlerde Dülük Şehri olarak anılmakta olduğu bilinmektedir. Birçok medeniyet bu topraklarda yaşamıştır. Bunlar; Hitit Devleti, Kargamış Krallığı, Urartular, Asurlar, Medler, Persler, Büyük İskender, Selokiler ve Komagene Krallığı.

“MS. 73-395 tarihlerinde Romalılar egemenlik kurmuş ve bu dönemde Dülük, bir Roma kenti olmuştur.”²⁰³ “Hristiyanlık dinin yayılması da ilk defe bu coğrafyada gerçekleşmiştir. Antalya ve Fırat vadisinin Gaziantep'in kuzeyinde kalan bölümleri baskıdan kuzeye doğru çekilen ilk Hristiyan kolonilerinin oluşturduğu bölgeler sayılmaktadır”²⁰⁴

Gaziantep şehir olarak Bizans İmparatorluğu döneminde kurulduğu bilinmektedir. Günümüzde Gaziantep şehir merkezinde olan kale yine Bizans döneminde yapıldığı tahmin edilmektedir. Gaziantep'in bulunduğu bölge İslamiyet'e Hz. Ömer döneminde girmiştir.

Antep'in en önemli özelliklerinden birisi yemek kültürüdür. 2015 yılında UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı'na girmesiyle bu kültür tescillenmiştir. Özellikle baklava tatlısıyla ön plana çıkan şehir kebablarıyla, sulu yemekleriyle, çorbalarıyla ve tatlılarıyla bilinmektedir.

Birinci Dünya Savaşı sonrası Gaziantep İngilizlerin işgaline uğramıştır. Dokuz ay sonra ise İngilizler yerlerini Fransızlara devretmiştir. Fransızlar 10 ay sürece Antep halkına saldırmıştır. Antep halkının yoğun direnişiyle karşılaşan Fransızlar 7 Şubat 1921' de şehri terk etmişlerdir. Bu direnişin nişanesi olarak Antep şehrine “Gazi” ünvanı verilmiştir. 1928 yılında şehrin adı Gaziantep olarak tanınmıştır.

²⁰² Enver Bostancı, “Dülük Şarklı Mağara Kazısı”, *V. Kazı Sonuçları Toplantısı*, (İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1983), 49-51.

²⁰³ Kalkan, “Gaziantep Adı Üzerine”.

²⁰⁴ M. Birol Güngör, *Gaziantep'in Coğrafi Yapısı ve Genel Tarihine Bakış* (İstanbul: Eren Yayınları, 2004) akt. Gülşah P. Kalkan, “Gaziantep Adı Üzerine”, *Dergipark* (Erişim 1 Şubat 2021)

2.2.2 Gaziantep’te Ekonomik ve Kültürel Yapı

Gaziantep 6216 km²’lik yüz ölçümüyle ve güncel Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre 2.101.157 nüfusıyla Güneydoğu Anadolu bölgesinin en büyük illerindedir.²⁰⁵ Endüstri alanında ise bölgenin en gelişmiş şehridir.

Gaziantep gelişmiş sanayisiyle özellikle çevre illerden ve ilçelerinden göç almaktadır. Büyük oranda kendi taşrasından göç alan Gaziantep, son 30 yılda Şanlıurfa, Kahramanmaraş, ve Adıyaman gibi çevre illerin kırsal bölgelerinden de göç almıştır.²⁰⁶ Daha geniş iş imkanlarına sahip olmak isteyen kırsal halk şehre göç etmeyi tercih etmiştir. Şehir gelişim itibariyle Ankara ve İstanbul gibi büyük ve merkezi kentleri örnek almaktadır. Şehrin yolları, kültür merkezleri ve şehirleşmenin hızını göz önüne aldığımızda bu örnek almayı görmek mümkündür. Fakat bununla birlikte Gaziantep halkının gündelik yaşam pratikleri şehri büyük şehirlerden ayırmaktadır. Buna örnek olarak piknik ve park alanlarındaki çokluğu ve hatta yeni alanlar oluşturulduğunu göstermek mümkündür. Yerli halkın piknik ve park alanı talepleri yönetim tarafından karşılanma zorunluluğu doğurmaktadır. Böylelikle kent yapı olarak büyük şehirleri baz alsa da yine de farklı bir plan çerçevesinde gelişmektedir.

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ile Gaziantep gelişimini hızlandırmıştır. GAP’ın temel hedefi; Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin sahip olduğu kaynakları değerlendirerek, yöre halkının gelir düzeyini ve yaşam kalitesini yükseltmek, bu Bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını gidermek, kırsal alandaki verimliliği ve istihdam olanaklarını arttırarak ulusal düzeyde ekonomik gelişme ve sosyal istikrar hedeflerine katkıda bulunmaktır.²⁰⁷ Bu proje kapsamında Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illeri tarım, sanayi, ulaştırma, eğitim, sağlık, kırsal ve kentsel altyapı geliştirme konularında desteklenmiştir. Gaziantep GAP ile gelişim hızını arttırmıştır. Şehrin bu denli hızlı gelişmesiyle göç hızlanmıştır. Böylelikle doğudan batıya göç nispeten yavaşlamıştır. Gaziantep göç çeken bir il haline gelmiştir. Buna paralel olarak da şehrin nüfus artışında doğum dışı olarak göç etkisi olmuştur.

Gaziantep son dönemde kalkınmaya verdiği önem ve yeni yatırım projeleri ile istihdam sağlamakta ve refah seviyesini arttırmaktadır. Gaziantep’ te 30 yılda 4 adet

²⁰⁵ Endeksa, *Gaziantep Demografi* (23 Kasım 2020).

²⁰⁶ Recep Ulusoy-Nebahat Turan, “Gaziantep Ekonomisinin Ortadoğu Açısından Önemi”, *Dergipark* (23 Kasım 2020).

²⁰⁷ Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), “GAP Nedir?” (Erişim 23 Kasım 2020).

Organize Sanayi Bölgesi kurulmuş. ve 70 bin işçi istihdam edilmiştir.²⁰⁸ Bölgede kalkınmaya en çok odaklanan ili olan Gaziantep üretim, yurt içi ve yurt dışı ihracat konusunda da önde olan bir il konumundadır.

Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) Müdürlüğü ve Türkiye Sakatlar Derneği (TSD) Gaziantep Şubesi arasında imzalanan protokol ile engelli istihdamının arması hedeflenmiştir. Bu protokolün sonucu olarak şehirde engelli istihdamı büyük ölçüde artış göstermiştir. Öyle ki, Gaziantep'te engelli istihdamı Türkiye ortalamasının üstünde % 93.5 gibi bir doluluk seviyesine ulaşmıştır.²⁰⁹

Bu veriler ışığında Gaziantep' te kalkınma, istihdam ve refah önem arz ettiğini söylemek mümkündür. Başlıca ekonomik faaliyetler, tarım, hayvancılık, sanayi ve turizmdir. Şehirdeki sanayi ve turizmin yükselişte olması vatandaşların refah seviyesini etkilemektedir.

Güneydoğu Anadolu bölgesinin en kalabalık şehirlerinden olan Gaziantep'in nüfusu TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) güncel verilerin göre 2.101.157²¹⁰ dir. Şehir nüfusunun bu denli yüksek olma sebepleri ise doğum hızı ve göçtür. Kültürel çeşitliliğin halihazırda yüksek olduğu kentte göçlerle birlikte farklı kültürlere de ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Kentin tarihinde birçok medeniyetin barındığı coğrafyada olmasıyla birlikte aldığı şehre olan göçlerle birlikte kültürel çeşitlilik ön plana çıkmaktadır. Bu çeşitlilik kendisini şehrin gastronomisinde de göstermektedir. Yemek çeşitlerinde kültürel mozaiki görmek pek ala mümkündür.

Gaziantep, sanayi ve istihdam açısından bölgede ilk sırada, Türkiye'de ise üst sıralarda yer almaktadır. Buna karşın sosyal gelişim açısından alt sıralarda kalmaktadır. Eğitim ve sağlık gibi başat sosyal konularda yetersiz gelişmeye sahiptir. Son on beş yılda şehirde kurulmaya başlayan alışveriş merkezleri şehrin sosyal zaman geçirme alanlarını değiştirmeye başlamıştır. Türk toplumlarında alışılmış olan Pazar kültürünün bir versiyonu olan alışveriş merkezi kültürü Gaziantep halkının çabuk adapte olduğu bir kültürdür. Halkın hafta sonu etkinlikleri içerisinde kendisine yer bulan alışveriş merkezleri kentte yeni olmasına rağmen birçok kesim tarafından sadece alışveriş için değil sosyal zaman geçirmek için kullanılan bir alan haline almıştır.

Güneydoğu Anadolu bölgesinde sanayi, istihdam, eğitim, sağlık gibi alanlarda önde olmasına rağmen ülke genelinde eğitim ve sağlık konusunda alt sıralarda

²⁰⁸ Ulusoy-Turan, "Gaziantep Ekonomisi".

²⁰⁹ Ulusoy-Turan, "Gaziantep Ekonomisi".

²¹⁰ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *Gaziantep Toplam Nüfus* (10 Ocak 2022).

kalmaktadır. Bölge üst sıralarda olma sebebi ise diğer şehirlerin de çok alt sıralarda olmasıdır.

Şehrin konumu itibariyle tarihte birçok medeniyete ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Bu medeniyetlerin hem fiziki mirasları hem de kültürel mirasları kentte görülebilmektedir. Bu sebeple şehir zengin kültürel çeşitliliğe sahiptir. Bununla birlikte göç faktörü de kültürdeki çeşitliliği arttırmaktadır. Özellikle çevre şehirlerden alınan göçler bu çeşitliliğe ortam hazırlamaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde Gaziantep'in sosyo kültürel yapısına değinmek yerinde olacaktır. Şehrin aile yapısı, örf ve adetleri ve armağan kültürünün nasıl işlediği bu bölümün konularını içermektedir.

2.2.2.1 Gaziantep'te Aile Yapısı

Toplumun en küçük sosyal birimi olan aile; nikahlanıp, evlenerek bir araya gelen erkek, kadın ve çocuklardan meydana gelen en küçük topluluk²¹¹ olarak tanımlanabilir. Genel olarak ise büyük anne, büyük baba, torunlar ve evde birlikte yaşayan topluluklara da aile denilebilmektedir. Kişiler evlenince aileleri genişleyebilmektedir. Genişliğine göre iki tür aile vardır; geniş aile ve çekirdek aile.

Eski çağlardan beri insanların topluluk halinde yaşadıkları, yaşamaya çalıştıkları bilinmektedir. Topluluk olarak yaşamak hem güvenlik açısından hem de sosyal yaşam açısından önem arz etmektedir. Bu topluluğun en küçük birimi olan aile ise toplumun temel taşlarındandır. Bireyler aile içerisinde yetişir, büyür ve öğrenir. Örfler, adetler, gelenekler, görenekler ve kültürel birçok şey yine aile içerisinde öğrenilir.

Geniş anlamda tanımlanan aile şayet aynı hanede ikamet ederse buna geniş aile, sadece anne-baba ve çocuklardan oluşuyorsa buna da çekirdek aile denmektedir.²¹² Özellikle Osmanlı Devleti döneminde ve günümüzde taşra kesimlerinde geniş aile yapısı görülebilmektedir. Aile Türkiye hukuk sisteminde de korunan bir kurumdur. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda (1982) madde 41 şöyledir: “Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile

²¹¹ Aytaç Eker vd., “Aile”, *Yeni Rehber Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları, 1994) 1/306.

²¹² Yıldırım Yıldırım, *Tanzimat Döneminde Ayıtab'ın (Gaziantep) Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1839-1876)* (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 98.

planlamasının öğretimi ile uygulamasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar.”

Semavi dinlerde aile çok önemli bir kurumdur. Kutsal kitaplarda anlatılan ilk insanlar olan Hazreti Adem, Hazreti Havva ve onların çocuklarının oluşturduğu grup ilk aile olarak karşımıza çıkar.

Toplumlardaki yapı aile içini de belirlemektedir. Aileler ile ilgili sınıflandırmalar yapmak mümkündür. Bunlar; baba hakimiyetine dayanan aileler (ataerkil), ana hakimiyetine dayanan aileler (anaerkil), tek evli aile (monogomi), çok evli aile (poligami)²¹³ olarak sınıflandırılabilir.

Gaziantep’ te aile kavramı büyük önem arz etmektedir. Günümüzde nadir de olsa anaerkil aileler görülmekle birlikte büyük çoğunlukta aile yapısı ataerkil olarak karşımıza çıkmaktadır.

Antep’te özellikle 1990’lı yıllar öncesinde geniş aile yapısı olduğu bilinmektedir. Günümüzde ise bu tür aile yapısı taşra dediğimiz bölgelerde görülebilmektedir. Geniş aile olarak adlandırılan sistemde; hane içinden evlenen erkek evlat evlendiği kişi ile birlikte kendi ailesinin evinde yaşar ve böylelikle o hanede geniş bir aile yapısı ortaya çıkar. Yerel ağızda “Eskin Antep Evi” olarak tabir edilen büyük evlerde yaşanılmaktaydı. Bu Antep Evleri, ortasında “hayat” denilen avlunun etrafında bulunan konutlardan oluşmaktaydı.²¹⁴ Günümüzde yine geniş aile olarak geniş evlerde yaşayan aileler görülmektedir. Fakat Antep Evlerinde değil büyük konak veya villalarda yaşanmaktadır. Bazı yeni evlenen çiftler ise aynı hanede yaşamasa bile erkeğin ailesine yakın bir evde yaşamını sürdürmeye çalışmaktadır.

Günümüzde Gaziantep’te değişen toplum yapısı neticesinde aileler küçülmeye başlamaktadır. Ailede evlenen kişi farklı bir evde yaşamayı tercih etmektedir. Bu duruma etkisi olan en önemli faktörlerden birisi gelişen teknoloji olarak gösterilebilir. Gelişen teknolojinin toplum yapısına etkisi olabilmektedir. Özellikle ulaşım ve iletişim teknolojileri bireylerin veya grupların birbirlerinde uzak yerlerde yaşama imkanını arttırmaktadır. Şöyle ki; bireyin şahsi araba veya toplu taşıma ile istediği yere ulaşabilmesi ve telefon, internet, bilgisayar gibi iletişim araçlarının etkin kullanılabilmesi aile uzaksa bile yakın hissini verdiği aşıkardır.

²¹³ Eker vd., “Aile”, 1/306.

²¹⁴ Yıldırım, *Tanzimat Döneminde*, 98.

Bu bilgiler ışığında, toplumun en küçük ve temel birimi olan aile, farklı yapılarda görülebilmektedir. Gaziantep’ te eski dönemlerde geniş aile yapısı yaygın iken günümüzde çekirdek aile yapısı daha çok görülebilmektedir.

2.2.2.2 Gaziantep’te Örf ve Adetler

Gaziantep Hazreti Ömer tarafından 7.yüzyılda İslam devleti himayesine girmiştir. Bizanslılardan alınan kent daha sonra devamlı olarak Müslüman ve Bizanslılar arasında el değiştirmiştir. 12.yüzyılda ise Türkiye Selçuklu Devleti ile Bizanslılar arasında el değiştirmiştir. Bölgede bir dönem Romalılar ve Büyük İskender gibi birçok güçlü yönetim egemen olmuştur (Önceki bölümlerde açıkladığımız gibi).

Şehrin birçok kültüre -tabiri yerinde ise- maruz kalması günümüzdeki kültürel çeşitliliği açıklamada yol gösterici olabilir. Daha çok Türk-İslam kültürünün devam ettiği Gaziantep’te diğer kültürlerinde izlerini görmek mümkündür.

Giyim kuşam alışkanlıkları günümüzde birçok toplumda tek düze olarak karşımıza çıkmaktadır. Tek düzelikten kasıt; dünyanın hemen hemen her bölgesinde aynı tip giyim tarzının egemen olması (tabii ki her ülkede değil, genelleme olarak çoğu ülkede). Bu tek düzeliğin sebebini kapitalizm ve tüketim kültürü olarak almak yanlış olmayabilir. Kapitalist toplumlardaki bu tek düze giyim alışkanlıkları Gaziantep’te de görülmektedir. İklim olarak yazın çok sıcak kışın çok soğuk derecelerin olduğu şehirde bu iklim yapısına göre giyim görülmektedir. Bununla birlikte kırsal kesimlerde yöresel giyime rastlanmaktadır. Kırsal kesimlerde üste mavi çuhadan yapılan ferman (önü açık, yakasız, kol ağzı dar ceket) ile alt kısma şalvar ve üç etek entari giyilir.²¹⁵ Bununla birlikte kırsal kesimde giyim kuşam şehir merkezinde olduğu gibi değişim göstermektedir. Teknolojinin kırsala da girmesiyle küreselleşmenin getirmiş olduğu tek düze giyim kültürü bu kesimlerde de görülmeye başlamıştır. Şehir merkezine neredeyse tamamen hakim olan hazır giyim (fabrikasyon kıyafet) kırsal kesimde de, özellikle genç nüfusta, görülmeye başlamıştır.

Gaziantep’te yemek geleneği de önemli kültür içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Ramazan döneminde yemek daveti vermek adettendir. Davete karşılık davet vermek de yine adettir. Eğer yemeğe karşılık verilmezse karşılık vermeyen kişi ayıplanır. Erkeğin askerlik dönemi geldiğinde, askere gitmeden önce yemeğe davet edilir. Genellikle erkeğin akraba çevresi tarafından yapılan bu ritüel yakın çevre

²¹⁵ Aytaç Eker vd., “Gaziantep”, *Yeni Rehber Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları, 1994) 7/362.

tarafından da yapılır. Yine yemek davet ritüellerinden birisi de yeni evlenen çifti akşam yemeğine davettir. Yeni evlenen çift gelin tarafı ve damat tarafındaki akraba ve yakın çevre tarafından yemeğe davet edilir.

Yemek kültürü gibi içecek kültürü de Antep'te önemli hususlardan birisidir. Türkiye genelinde olduğu gibi kahve Antep'te de çokça tüketilen içeceklerdendir. “Kız isteme” merasiminde isteme öncesi misafirlere kahve ikram edilir. Kahve her evin olmazsa olmazlarından. Kentte kahve, misafir ağırlamanın ve misafir olmanın önemli hususlarından birisidir.²¹⁶ Kahve yanında su ikram etmek adetten gelir. Kahve ve su ikramında hangi içeceğin önce içildiğine dair misafirin durum analizi yapılır. Eğer kahve içildikten sonra su içiliyorsa bu durum; kahve beğenilmedi olarak yorumlanır. Kahveden önce su içilmesi ise ağzın kahveye hazırlanması içindir. Kahve gibi çay da şehirde sıkça tüketilen içeceklerdendir. Özellikle iş yerlerinde çayın devamlı bulunması gibi yazılı olmaya bir kural vardır. Çay kahveye nazaran nispeten daha çok tüketilen bir içecektir. Misafirlikte ev sahibi konuğuna daha çok çay ikram etmeye çalışır. Bununla birlikte çay içmenin de kendine göre bir adap yapısı vardır. Örneğin çayı içen kişi tekrar çay istemiyorsa çay kaşığı bardağın üzerine koyar.

Meşrubat ikramı Antep'te, geçmişte çokça görülen fakat günümüzde neredeyse tamamen ortadan kalkan bir kültürdür. En popüler olan meşrubat ise şurup idi. Şurup özellikle cenaze törenlerinde ve mevlüdlere içilen bir içecek idi. Bununla birlikte misafirliklerde de ikram edilir idi. Doğum sonrası lohusalık döneminde ise ziyarete gelen misafirlere tarçın, ceviz ve fıstıktan yapılan çay benzeri sıcak içecekler ikram edilmekte idi. Günümüzde ise fabrikasyon meşrubatların popüler ve ulaşılabilirliğinden dolayı ev yapımı meşrubatların tüketimi neredeyse hiç yoktur.

Gaziantep'te meyan kökünden imal edilen “meyan şerbeti” popülerdir. Özellikle Ramazan ayında tüketilen içecek, meyan kökü üzerine buz koyulup bir gün bekledikten sonra içilmektedir. Ramazan aylarının yaz mevsimine geldiği yıllarda daha çok tercih edilmektedir. İftar sofralarında olan ve gelen misafirlere olması beklenen içecek miktar bakımından çokça tüketilmektedir. Geçmişte genellikle evde yapılmasına karşın günümüzde yapıp satan kişilerden satın alınmaktadır.

Gaziantep'te aile kurumu büyük önem arz etmektedir. Evlilik çağına gelmiş kadın ve erkekler için aileleri tarafından uygun adaylar araştırılmaya başlanır. Bu durum genellikle erkek çocukları olan ailelerde sıkça görülür. Evlilik çağına gelmiş

²¹⁶ Pelin Yılmaz, “Menengiçten Şuruba: Gaziantep'te İçecek Kültürü” *Folklor/Edebiyat* 1/69 (Ocak 2012), 29.

erkekler için anneleri ve yakın çevrelerindeki kadınlar tarafından, evlilik çağına gelmiş kadın arayışı başlar. Çevrelerinden bilgi alarak kimin evlenmemiş çocuğu varsa o evi ziyaret ederler. Antep yerel ağzında “dügür gezme” olarak tanımlanan bu adette amaç kadının evlenmek için erkeğe uygun olup olmadığının test edilmesidir. Bu test ise şöyle gerçekleşmektedir; erkeğin annesi ve yakınlarındaki kadınlar bekar çocuğu olan evi ziyaret ederler, evlilik çağına gelmiş kadından su, çay, kahve gibi şeyler isterler. İkramın nasıl yapıldığına bakıp tespitte bulunurlar. Eğer gelin adayı uygun görülürse ikinci aşamaya geçilir. İkinci aşama ailelerin tanışmasıdır. Bir akşam yemeği veya kahvesine erkek evi kadın evini ziyaret eder. Bu aşamada babalar da kararlarını verir. Daha sonraki aşamada ise damat adayı ve gelin adayı baş başa tanışmak için buluşurlar. Eğer bu tanışma da olumlu geçerse diğer aşama yani “kız isteme” aşamasına geçilir. Günümüzde bu ritüel Gaziantep’te geçerliliğini yitirmeye başlamıştır.

Türkiye’de birçok şehirde görülen, “Nişan Bohçası” olarak adlandırılan adet Gaziantep’te de görülmektedir. Nişan töreni öncesi gerçekleşen bu adette gelin tarafı ve damat tarafı birbirlerine armağanlarla dolu bohçalar gönderirler. Bu armağan bohçasının içinde sadece gelin veya damat için değil bütün aileye hediyelikler gönderilir.

Gaziantep’de bir diğer öne çıkan husus ise hamam geleneğidir. Evliya Çelebi seyahatnamesinde de bahsettiği gibi şehirde birçok hamam vardır.²¹⁷ Geçmişte kadınların temizlenme amacıyla beraber eğlenceler düzenlemek için hamamlara gittiği bilinmektedir. Halk arasında “kız hamamı” olarak adlandırılan bu eğlencelerde özel yemekler yapılır ve hamamda yemek eşliğinde danslar edilmiştir. Bununla birlikte evlilik çağında oğlu olan kadınlar oğullarına evlenmek için kadın bulmak için hamamlara giderlermiş. Yine hamama geleneği erkekler arasında da önemli bir yere sahip imiş. Halk arasında “damat hamamı” olarak adlandırılan bir eğlence mevcuttur. Bu eğlence geçmişte yoğun olarak görülmesine karşın günümüzde varlığı sürdürdüğü söylenemez. Damat hamamında, damat ve arkadaşları müzikli ve yemekli eğlenceler düzenler ve eğlenceler yapılır. Hamam geleneği geçmişte olduğu kadar olmasa da günümüzde bazı kesimlerde halen varlığını sürdüren bir gelenektir.

²¹⁷ Ramilya Yarullina Yıldırım, “Fırat’tan Volaga’ya Medeniyetler Köprüsü”, *Adıyaman Üniversitesi Yayınları* 13 (Şubat 2015)i 193.

Bundan sonraki bölümde yukarıda da bahsettiğimiz, Gaziantep örf ve adetlerinde var olan yemek davetleri, ikram, misafirlik gibi armağanlaşma ritüellerinin yoğun olduğu alanlara daha derinlemesine girilecektir.

2.2.3. Gaziantep'te Armağan Ritüelleri

Gaziantep'in bulunduğu bölge tarihte, Hititler, Asurlar, Persler, Romalılar, Bizanslılar, Medler, Müslümanlar ve Türkler tarafından hakimiyet kurulan bir bölgede bulunmaktadır. Bu sebeple kent birçok kültür yapısını içerisinde barındırmaktadır. Bu çok kültürlülüğün sonucu olarak şehrin kültüründe çok çeşitlilik görülebilmektedir. Bununla birlikte bölgenin 500 yılı aşkın bir süredir Türk egemenliği altında olması sebebiyle kentte kültür ağırlıklı olarak Türk kültürü ekseninde gelişim göstermiştir.

Şehirde modern dönem öncesi armağanlaşma ritüellerinin yanı sıra modern dönem armağan ritüelleri de görülmektedir. Antep, armağan kültürü literatür açısından eksiklikleri olan bir kültürdür. Bu sebeple bu bölümde literatür bilgilerine ek olarak kısa bir sözlü tarih çalışması yapılmıştır.

2.2.3.1. Modern Dönem Öncesi Armağan Ritüelleri

Gaziantep'te törenler büyük önem arz eden özel dönemlerdendir. Sünnet, nişan, kına, nikah ve düğün törenleri büyük organizasyonlarla kutlanmaktadır. Eski dönemlerde kültürel öğelerin daha belirgin olduğu bu törenlerde günümüze geldikçe farklılaşmalar görülmektedir.

Araştırmanın bu kısmında Gaziantep armağan kültürü literatür açısından eksiklikler olan bir kültür olmasından dolayı literatür bilgilerine ek olarak sözlü tarih çalışması yapılmaktadır. Bu çalışmada Gaziantep'teki modern dönem öncesi armağan kültürü ritüelleri üzerine Gaziantep yerli halkı ile görüşmeler yapılmaktadır.

Katılımcılar:
K1: Tülay Taşkırcı: Ben Tülay Taşkırcı, Gaziantep'te doğdum, Şehreküstü'lüyüm. Ev hanımıyım, üç çocuğum var; iki kız bir erkek.

K2: Döne Kıroğlu: Adım Döne Kıroğlu, doğma büyüme Antep'liyim. 1949 doğumluyum. Altı çocuğum var.

K3: Aynur Eşkin: Gaziantep'te doğdum ve büyüdüm. Dört çocuğum var. 53 yaşındayım.

Sünnet Töreni

“Bizde sünnet töreni olmazdı. Çocuğu sünnetçiye götürür, sünnet yaptırılır getirilirdi, özellikle bebekken. Ama bebeğin dişi çıktığı zaman “diş hediği” yapılır, bebeğe hediye götürülürdü. Akrabalar çağrılır onlar da hediye getirirdi. Bizde sünnet töreni yoktu ama çevremizde yapılırdı. Düğün gibi yapılır akrabalar çağrılırdı. Çocuğa hediye getirilirdi.”²¹⁸

Sünnet törenlerinin Gaziantep’te her ne kadar çok yapılan bir şey olmamakla birlikte eski dönemlerde daha sık yapılan bir törendir. Günümüzde pek yapılmayan sünnet törenleri özellikle son 20 yılda nadir görünen bir törendir. Bu törenler, büyük organizasyonlar için tasarlanan salonlar kiralanıp yapılmaktaydı. Salonun merkezi noktasına yatak koyulup sünnet olmuş çocuk o yatağa yatırılırdı. Sünnet işlemi törenden 2-3 gün öncesinden yapılmaktaydı. Salondaki yatağa yatan çocuğun yanına davetliler sırayla gelip çeşitli armağanlar verirlerdi. Bu armağanlar genellikle; altın veya para gibi değerli şeylerden meydana gelmekteydi. Sünnet törenlerinde davetliler törene “davetiye” gönderilerek çağrılmaktaydı.

“Sünnet işi önceden yapılırdı. Sünnetten genelde 3 – 5 gün sonra düğün yapılırdı. Çünkü çocuk yeni sünnet olduğu için rahat edemez. Ya mevlüd ya da çalgılı düğün yapılırdı. Ailenin isteğine göre değişirdi. Takı takmak ikisinde de vardı. Takı olarak para veya altın takılırdı. Hatta bazı kişiler tencere, vandilatör gibi ev eşyası da getirirdi. Karyola kurulup süslenirdi ve karyolaya cibinlik takılırdı. Altın ve paralar bu cibinliğe geçirilirdi. Gelen davetliler yiyeceklerini yanlarında getirirdi.”²¹⁹

Sünnet olmuş çocuğa özel kıyafetler giydirilirdi. Bu kıyafet genellikle beyaz renkten oluşan pantolon, gömlek, pelerin ve başlıktan oluşmaktaydı.

“Sünnet düğünden birkaç gün önce yapılırdı. Düğün günü çocuğa sünnet kıyafeti giydirilirdi. Çalgılı düğün olurdu. Sünnet olan çocuk için yatak getirilir ve süslenirdi. Takılar bu yataktaki yastığa takılırdı. Sünnet düğünündeki bütün masrafları kirvesi karşılardı. Çocuğa altın veya para takılırdı. Önceden dolar gibi paralar yoktu. Yemekli düğün olurdu fakat yemek çocuğun ailesinin evinde yenirdi. Düğüne gelemeyenler ise düğünden sonraki günlerde çocuğun evinde ziyaret eder ve hediyelerini götürürdü.”²²⁰

“Takı merasimi” olarak adlandırılan armağan verme etkinliği salonun ortasındaki yatağın etrafında gerçekleşirdi. Yatakta yatan sünnet olmuş çocuğa davetliler takılarını takarlardı. Merasimin ardından müzik eşliğinde danslar edilir ve tören sonu hatıra fotoğrafları çekilirdi. Sünnet töreni bu şekilde sonuçlanmaktaydı.

Nişan Töreni

Evlenme niyetindeki çiftlerin ilişkilerini ciddileştirmek için yaptıkları eylem olan nişan birçok armağanlaşma barındıran bir törendir.

Gaziantep’te nişan töreni öncesinde, sırasında ve sonrasında armağan ritüelleri olan bir etkinliktir.

“Evde yapılır, her evden iki büyük çağrılır, nişan olurdu. Nişan yüzüklerini de büyüklerden biri keserdi. Nişan olduğunda nişan hediyesi getirilir. Kızın çeyiz olarak ihtiyaçları giderilirdi.”²²¹

²¹⁸ K1, Kişisel Görüşme, 10 Mart 2021.

²¹⁹ K2, Kişisel Görüşme, 28 Mart 2021.

²²⁰ K3, Kişisel Görüşme, 9 Nisan 2021.

²²¹ K1, Kişisel Görüşme, 10 Mart 2021.

Nişan öncesi gelin tarafıyla erkek tarafı birlikte alışverişe çıkarlar. Bu alışverişte gelin için alınan şeyleri erkek tarafı, damat için alınan şeyleri ise gelin tarafı öder. Bu alışverişte genel olarak şunlar satın alınır: gelin ve damadın nişan töreninde giyeceği kıyafetler; gelin için, kıyafetler, ayakkabı, terlik, iç çamaşırı, eşarp, fular, takı eşyalar; dama için, kıyafetler, ayakkabı, terlik, iç çamaşırı, kemer, kravat, saat, yüzük.

“Nişan da ya mevlidli olurdu ya da kız evinde davullu zurnalı olurdu. Önceden pasta falan dağıtılmazdı. Sadece su verilirdi. Ama zenginler farklı şeyler de dağıtırdı. Nişanda misafirler hediye getirmezdi. Gelin ve damat arasında hediyeleşme olurdu. Geline nişan sırasında saat, küpe, yüzük gibi takılar takılırdı. Erkek tarafından zengin olanlar geline takı takarlardı. Erkeğe sadece yüzük takılırdı. Nişandan sonraki zamanlarda iki taraf birbirine “nişan arkası” yapardı. Bu nişan arkasında geline çeyizlik yollanırdı. Erkeğe de çeyizlik gibi eşyalar yollanırdı.”²²²

Gaziantep’te bir diğer armağan ritüeli “*nişan bohçası*” olarak adlandırılan armağanlarla dolu bir bohçanın gelin tarafına gönderilmesidir. Nişan bohçası damat tarafının gelin tarafına gönderdiği bir armağandır. Nişan töreninden önce hazırlanan armağanlar, nişan törenine bohçalanarak götürülür. Nişan töreni sırasında gelin tarafına takdim edilir. Bu bohçanın içerisinde genellikle şunlar bulunur: gecelik takımı, iç çamaşırları, terlik, ayakkabı, bornoz takımı, çanta, cüzdan, çorap, kozmetik ürünler.

Nişan töreninde damada takılan yüzük, saat gibi takıları gelin tarafı, geline takılan, yüzükler, kolye, küpe, bilezik, takı seti gibi takıları damat tarafı satın alır. Bu armağanlar düğün sırasında takdim edilir.

Bunlarla birlikte nişan törenine gelen davetlilere pasta, içecek, çerez ve küçük hediyelik eşyalar armağan edilmektedir. Ayrıca nişan töreninde kesilen yaş pasta da ikram edilmektedir.

“Aile büyükleri davet edilirdi. Gelin tarafının evinde gerçekleşirdi. Önceden düğün salonunda yapılmazdı. Damat tarafı çikolata ve çiçek getirirdi. Büyükler de tatlı getirirdi. Erkek tarafının getirdiği tatlılar ve gelin tarafının yaptığı şekersiz sütlaçlar ikram edilirdi. Kalan tatlılılar ertesi gün komşulara dağıtılırdı. Önceden pasta kesme diye bir şey yoktu. Nişan da takılacak yüzükleri iki taraf ortak alırdı. Geline takılacak yüzüğü damat tarafı, damata takılacak yüzüğü gelin tarafı getirirdi.”²²³

Nişan töreni sonrasında ise yine armağanlaşma devam etmektedir. Nişan töreninden sonra gelin tarafı ve damat tarafı birbirlerine armağanlar gönderirler. “*Nişan tebriği*” olarak adlandırılan bu ritüel iki taraf da nişan akdini kutlama dolayısıyla hediyeler alırlar ve bu hediyeleri birbirlerine gönderirler. Gelin tarafına gönderilen hediyeler genellikle şunlardan oluşur: bornoz takımı, battaniye, yatak örtüsü seti, kıyafetler, iç çamaşırları, çorap, değerli kumaşlar, ayakkabı, eşarp, fular.

²²² K2, Kişisel Görüşme, 28 Mart 2021.

²²³ K2, Kişisel Görüşme, 9 Nisan 2021.

Gelin tarafına gönderilen hediyeler özelinde şöyle bir farklılık vardır; eğer nişan töreni sonrası “marul” yetiştirme dönemine gelirse erkek tarafı gelin tarafına ortalama 25 – 30 tane marul gönderir. Bu ritüel halk arasında “*marulcalık*” olarak adlandırılmaktadır. Erkek tarafına gönderilen hediyeler de genellikle şöyledir: kıyafet, mont, ayakkabı, atkı, bere, kazak, iç çamaşırı, çorap.

Nişan töreni sonrasındaki ilk Ramazan Bayramı’nda damat tarafı gelin tarafına kına ve şekerlemeler göndermektedir. Ayrıca yine Ramazan döneminin on beşinci gününde damat tarafı gelin tarafına “*sahurluk*” olarak adlandırılan gıda ürünleri göndermektedir. Tören sonrası ilk Kurban Bayramı’nda ise kına, şekerleme, tatlılar ve süslenmiş koç gönderilmektedir.

Nikah Töreni

Gaziantep’te, özellikle 2000’lerin başına kadar nikah törenleri iki farklı şekilde gerçekleşmekteydi. Birincisi, düğün yapmayacak olanların tercih ettiği büyük nikah töreni, ikincisi ise düğün yapacak olanların tercih ettiği küçük nikah törenleridir.

“Belediye nikah salonunda nikah kıyılırdı ondan sonra para veya altın takılırdı ondan sonra gelen misafirlere şekerli payam dağıtılırdı.”²²⁴

Şehirde nikah töreni öncesinde bir armağanlaşma ritüeli bulunmamaktadır.

“Nikah, belediyenin salonunda kıyılırdı. Nikahta gelenlere şekerleme, çikolata, lokum dağıtılırdı. Nikahta takı olmazdı ama düğün yapılmayacaksa takı merasimi nikahta olurdu. Nikah sonrası kız evinde yenilir içilirdi.”²²⁵

Nikah akdi gerçekleştikten sonra misafirlere çeşitli ikramlıklar ve hatıra olması için küçük hediyeler verilir. İkramlıklar genellikle şekerleme veya çikolatalardan oluşmaktadır.

“Resmi nikah öncesi imam nikahı olurdu. Önceden bütün nikahlar belediyenin nikah salonunda yapılırdı. Nikah bittikten sonra davetlilere şekerleme dağıtılırdı. Genellikle gofret veya çikolata dağıtılırdı. Nikahta takı isteğe bağlıydı. Damat tarafı bazen nikahta geline takı takarlardı. Fakat bunu herkes yapmazdı. Nikahtan töreninden çıkılınca herkes gelin tarafının evine gidilir ve kahve, çay gibi ikramlar olurdu.”²²⁶

Kına Gecesi Töreni

Gaziantep’te Kına Gecesi Töreni’nin öncesinde bir armağanlaşma ritüeli bulunmamaktadır. Armağanlaşma, tören sırasında gerçekleşmektedir.

“Akrabalar ve gençler çağrılır, çalgıyla darbukayla gençler oynardı. Yah çağrılır, zılgıt çalarlardı. Böyle yapmalarının sebebi çevreye kızımız veya oğlumuz evleniyor diye herkese duyurmaktı. Kız tarafı kına dağıtırdı gelen misafirlere, misafirler gittikten sonra kızın arkadaşları kalır ve kız kız kına yakarlar, maniler söyleyip kızı ağlatırlardı.”²²⁷

“Kına kız evinde ayrı erkek evinde ayrı olurdu. Kına yakılma vakti gelince damat ve arkadaşları gelin evine çalgıyla kına almaya gelirdi. Misafirlere sadece kına dağıtılırdı. Geline

²²⁴ K1, Kişisel Görüşme, 10 Mart 2021.

²²⁵ K2, Kişisel Görüşme, 28 Mart 2021.

²²⁶ K3, Kişisel Görüşme, 9 Nisan 2021.

²²⁷ K1, Kişisel Görüşme, 10 Mart 2021.

kına yakılırken gelinin avucuna damat tarafı hediye koyardı. Bu, ya altın bir şey ya da yüzük olurdu. Kına düğünden bir gün önce olurdu. Kına günü sabahı gelin hamama götürülürdü. Düğün günü sabah da damat hamama götürülürdü.”²²⁸

Kına törenine katılan davetlilere çeşitli armağanlar verilmektedir. Bunlar genellikle şunlardır: kına, kese, hamam tası, hatıralık küçük hediyeler. Damada ve geline kına yakılırken avuçlarına hediye olarak altın konulmalıdır. Bu altını kınayı geline ve damada kim yakıyorsa o getiri ve verir. Öyle ki gelin ve damat altını görene kadar ellerini açmazlar, kınanın yakılmasına izin vermezler.

“Damadın annesi kına töreni öncesi gelin tarafının evine kuru kına götürür. Gelin tarafı bu kuru kınayı yoğurur ve son halini verir. Tören günü dağıtmak için küçük keselere koyarlardı. Kına töreni iki ayrı yerde gerçekleşirdi. Gelin tarafının evinde kadınlar arasında eğlence düzenlenir. Erkekler ise farklı bir yerde eğlenir. Daha sonra kına yakılacağı zaman damat kınayı almak için gelin evine oynayarak gider. Kınayı alan erkek tekrar döner. Gelinin kınası gelin evinde damadın kınası genelde damat evinde yakılır. Geline kına yakılırken kınanın içerisine altın koyulur.”²²⁹

Düğün Töreni

Gaziantep’te düğün törenini öncesi, kına töreninde olduğu gibi bir armağan ritüeli bulunmamaktadır. Armağanlaşma düğün töreni günü başlamaktadır. Düğün günü yeni evlenecek çiftin evine yemekler, tatlılar, içecekler götürülmekte ve bunlar ev mutfaka yerleştirilmektedir.

Eskiden düğün salonlarında kadın kadına oynanırdı. Erkekler olmazdı, buna “gelinçi” denirdi. Düğünler gündüz olurdu, yakın akrabaları kaynana evine çağrılır yemek verilirdi. Orada çalınıp oynanırdı. Kaynana zamanında karşı tarafa hediye yapmışsa gelen misafirden “yük”ü olan geline ve damada para veya altın takardı.²³⁰

Düğün törenlerinde misafirlere yemek, pasta, içecek ikram edilmektedir. Düğünde en önemli ritüel takı takma faslıdır. Düğüne gelen davetliler sırayla gelin ve damadın yanına gidip para veya altın armağan ederler.

“Düğün günü damat tarafı gelini ve gelinin yakınlarını kuaföre götürürdü. Masrafları damat tarafı karşılardı. Düğün salonlarda olurdu. Tabi bu kadar düğün salonu yoktu, 3 – 4 tane vardı. Düğün şimdikine benzer olurdu. Ama mesela düğünde ikram olmazdı. Misafirler yiyeceklerini yanlarında getirirlerdi. Asıl takı merasimi düğünde olurdu. Takı takan misafir taktığını kendine takılana göre belirlerdi. Kendine “urup” (çeyrek altın) takıldıysa o da urup takardı. Takıları gelin ve damat alırdı. Hatta durumu iyi olmayanlar bu takılara güvenip düğün yaparlardı. Düğün çıkışı erkek tarafı konvoy yapardı. Arabası olmayan taksi tutardı. Kız evi evine dönerdi. Düğünün ertesi günü damat geline hediye alırdı.”²³¹

²²⁸ K2, Kişisel Görüşme, 28 Mart 2021.

²²⁹ K3, Kişisel Görüşme, 9 Nisan 2021.

²³⁰ K1, Kişisel Görüşme, 10 Mart 2021.

²³¹ K2, Kişisel Görüşme, 28 Mart 2021.

Törenin ertesi gününde ise damat hamama gider. Hamamdan dönerken geline çeşitli hediyeler alır.

“Düğünden önce gelin hamamı olur. Gelin hamamdan sonra kuaföre götürülür. Damat ise berbere gider. Damat gelini alır ve beraber düğün törenin olduğu yere giderler. Gitmeden önce ise gelin ve damat kısa bir süre vakit geçirir. Düğünde gelinin erkek kardeşi geline kırmızı bir kuşak takar. Geline bir hediye verir. Daha sonra biraz daha çalgılı eğlence olduktan sonra takı töreni gerçekleşir. Takı olarak altın veya para takılır. Daha sonra fotoğraf çekimi yapılır ve arabalarla damat ve gelin evlerine bırakılır.”²³²

Cenaze Töreni

Gaziantep’te cenazelerde ritüel olarak matem evine armağanlar götürülmektedir. Şehirde. cenaze evine ilk günden başlayarak her gün yemek, tatlı ve içecekler götürülmektedir. Cenaze sahibi yemek veya diğer şeylerle uğraşmak için sorun yamaması için yakınları tarafından bütün ihtiyaç malzemeleri cenaze evine götürülmektedir. Yemek olarak genellikle lahmacun gibi hızlı tüketilebilecek yemekler götürülmektedir. Tatlı olarak genellikle baklava götürülmektedir. İçecek olarak ise çay ve çayı için şeker götürülmektedir.

“Biri öldüğü zaman akrabalar, eş dost toplanır, dualar edilir, yasin okunur. Gelen misafirler cenaze evine yemek yapar getirir, kimi çayı getirir kimi şeker getirir kimi de pirinç getirir vesaire. Gelen misafirlere getirilen şeyler ikram edilirdi.”²³³

Günümüzde Gaziantep’te cenazenin ilk günü belediye tarafından yardımlar yapılmaktadır. Belediye ilk gün çadır, sandalye, masa, lahmacun, ayran, çay ve şeker göndermektedir. Getirilen çadır cenaze evinin önüne kurulmaktadır. Çadırın içine sandalye ve masa yerleştirilmektedir. Yine belediye tarafında çay demlenmesi için elektrikli semaver de gönderilmektedir.

“Önceden ölen kişi evde yıkanır. Büyük kazanlarda su ısıtırdı bunun için. Cenaze omuzlarda camiye götürülürdü. Sonra da bir iki kişi gömmek için mezarlığa giderdi. Bunlara kadınlar gitmezdi ama. Cenaze evine gelenler 40 – 45 gün boyunca üç öğün yemek getirirlerdi. Bazı kişiler tatlı, şeker, çay gibi şeyler getirirdi. Maksat, cenaze sahibi böyle şeyleri düşünmesindi.”²³⁴

Eski dönemlerde cenaze törenlerine kişinin sosyal statüsüne göre davetliler katılırdı.²³⁵ Bu durumun günümüzde de değiştiği söylenemez. Örneğin, ölen kişi makam sahibiyse cenazeye katılanlar da statü olarak yüksek kişilerdir. Asıl itibariyle cenaze törenlerinde büyük değişikliklerin olduğunu söylemek doğru olmaz. Bundan on yıl öncesine kadar cenaze evleri ortalama bir ay açık kalırdı. Fakat günümüzde bu

²³² K3, Kişisel Görüşme, 9 Nisan 2021.

²³³ K1, Kişisel Görüşme, 10 Mart 2021.

²³⁴ K2, Kişisel Görüşme, 28 Mart 2021.

²³⁵ Mandaloğlu, “İslamiyet’ten Önce Türklerde Toplantı ve Törenler”, 221.

süre üç güne inmiştir. Bunun sebeplerinden birisi, belediye tarafından açılan taziye evlerinin kullanım süresinin üç günle sınırlı olmasıdır. Üç günün ardından kişinin evinde kurulan cenaze evlerine ise çoğunluklu olarak yaşlı kişiler gelmektedir. Bu sebep olarak da genç nüfusun çalışma zorunluluğu gösterilebilir.

“Eskinden vefat eden kişiler evinin banyosunda yıkanırdu. Orada kefenlenirdi. Şimdiki gibi gasil hane yoktu. Gömüleceği ana kadar da evde bekletilirdi. Daha sonra evin erkekleri gömmeye götürürlerdi. Daha sonra ortalama bir ay boyunca vefat eden kişinin ailesi taziyeleri kabul ederdi. Her gün farklı kişiler yemek getirirdi. Cenaze sahibinin böyle şeylerle uğraşmaması için. Daha sonra vefatın 7.,20.,40. ve 52.gününde kuranlar okunurdu. Vefatın ilk yıl dönümünde ise vefat eden kişinin ailesi kelle paça pişirip dağıtırlardı.”²³⁶

Bu bölümde Gaziantep’in armağan ritüelleri açıklanmaya çalışılmaktadır. Fakat daha derinlemesine bir açıklama için yerli halktan seçilen belli yaş üstü kişilerle sözlü tarih çalışması yapmak daha uygun olacaktır. Bu sebeple çalışmamızın bu bölümünde Gaziantep yerli halkından, belli yaş üzeri kişilerle sözlü tarih çalışması yapılmıştır. Bu çalışma kapsamında gelen cevaplar yukarıda açıkladığımız törenleri desteklemek için kullanılmıştır.

Modern dönemin armağan ritüellerinden olan sevgililer günü, anneler günü, babalar günü, doğum günü, öğretmenler günü ve yıldönümü Antep’te yeni sayılacak ritüellerdendir. Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla bu ritüeller şehirde benimsenmeye başlanmıştır.

Sevgililer günü Antep’te de kutlanan bir ritüeldir. Özellikle 50 yaşın altında kutlandığı bilinen bu özel günde sevgililer ve evli çiftler birbirlerine hediye almaktadır. Bununla birlikte çeşitli organizasyonlar yapılmaktadırlar. Özellikle hediyelik eşya satan işletmeler, giyim mağazaları, parfümeriler, kozmetik mağazaları, çiçekçiler bu güne özel reklamlar yapılmaktadır.

Bir diğer özel gün olan anneler günü Antep’te de aktif olarak kutlana bir gündür. Bu günde çocuklar annelerine hediyeler verirler. Bu hediyeler genellikle; küçük ev aletleri, kıyafet, parfüm, çiçek ve kozmetik ürünleridir. Yine sevgililer gününde olduğu gibi anneler gününde de hediyelik eşya satan işletmeler, giyim mağazaları, parfümeriler, kozmetik mağazaları, çiçekçiler bu güne özel reklamlar yapılmaktadır. Fakat bu günde sevgililer gününden farklı olarak sadece kadın ürünleri satan mağazalar reklam yaparlar.

Babalar günü Türkiye genelinde olduğu gibi Antep’e de sonradan giren bir özel gündür. Bu çocuklar babalarına hediyeler alarak babalarının bu özel gününü kutlarlar.

²³⁶ K3, Kişisel Görüşmq, 9 Nisan 2021.

Diğer özel günlerde olduğu gibi bu günde de mağazalar özel reklamlar veririler. Fakat babalar gününde diğer günlerden farklı olarak erkek ürünleri satan mağazalar reklamlar yaparlar.

Öğretmenler günü de Gaziantep'te kutlanan bir özel gündür. Öğrenciler ve öğretmenlerin yakın çevresi öğretmenlere hediyeler alarak bu günü kutlarlar. İşletmeler öğretmenler gününde diğer özel günler kadar reklam yapmadıkları bilinmektedir.

Doğum günü ve yıldönülerinde Türkiye genelindeki ritüeller Gaziantep'te de görülmektedir. Doğum gününde pasta kesilir ve doğum günü sahibi kişiye hediyeler verilir. Yıldönülerinde ise eşler birbirlerine armağanlar veririler.



III.BÖLÜM

GAZİANTEP ARMAĞAN RİTÜELLERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

3.1 Metodoloji

Bu çalışmada, Gaziantep geleneksel ve modern armağan ritüellerinin araştırılması ve tarihsel dönüşümünün ortaya konulabilmesi sebebiyle yerli halktan seçilen bireylerle birebir görüşme yapılarak veri toplanmaktadır. Özellikle sosyal bilimler ve Sosyoloji’de kullanılan araştırma yöntemlerinde birisi olan görüşme²³⁷ bir konuyla ilgili en gerçekçi verileri sahadan toplamaya olanak sağladığı için bu çalışmada tercih edilen yöntem olmuştur. Görüşme tekniği, daha detaylı cevaplar almaya olanak sağlayan, kişilerle yüz yüze görüşülerek daha fazla veri toplanmasını sağlayan nitel araştırma yöntemlerinden birisidir.²³⁸

Görüşme tekniği yapılışına göre türlere ayrılmaktadır. Bu türler, yapılandırılmamış, yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış görüşmelerdir. Yapılandırılmamış görüşme; gelişi güzel, spontanedir. Görüşme yapılan kişinin cevaplarına göre gelişir. Hatta bazen görüşmeci kendisiyle bir görüşme yapıldığının farkında bile olmayabilir. Yapılandırılmış görüşme bir bakıma anket gibidir. Her görüşmeciye aynı sorular sorulu ve cevaplar kapalı uçludur. Yarı yapılandırılmış görüşme ise yapılandırılmış görüşmeden daha esnek, yapılandırılmamış görüşmeden ise daha sistematiktir.²³⁹ Bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmaktadır. Sebebi ise; gelecek cevaplara göre ekstra sorular sorulabilmesi ve bazı soruların açık uçlu cevaplar alacağı beklentisidir.

Araştırmanın eksenini belirleyen sorular şu şekildedir:

1. “Hediye” denilince aklınıza ne geliyor? Neyi çağırıyor?

²³⁷ Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde*,129.

²³⁸ Hasan Hüseyin Tekin, “Nitel Araştırma Yöntemlerinin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme”, *Dergipark* (Erişim 15 Ağustos 2021).

²³⁹ Abbas Türnüklü, “Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme”, *Dergipark* (Erişim 15 Ağustos 2021).

2. Hediyeleşme sebepleriniz nelerdir? Bir kişiye neden hediye verirsiniz?
3. Sizce Özel Günler nasıl ortaya çıktı ve neden böyle günler var?
4. Özel Günlerde neden hediyeleşme olur?
5. Bir kişiden hediye aldığınız zaman kendiniz bir yükümlülük altında hissediyor musunuz? Neden?
6. Törenlerde neden hediyeleşme vardır?
7. Daha önceki bir dönemde vermiş olduğunuz hediyeye karşılık eş değer bir hediye bekler misiniz? Neden?
8. Sizce eskiden neden hediye veriliyordu günümüzde neden veriliyor?

Görüşmeler mümkün mertebe yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Dünya genelinde Covid 19 virüsü kaynaklı sorunlar sebebiyle görüşmelerin bir kısmı telefon veya çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmeciler, Gaziantep yerli halkından 18 – 40 yaş arası bireylerden seçilmiştir. Araştırma kapsamında yirmi (20) kişi ile görüşme yapılmıştır. Bu yirmi kişi on (10) kadın on (10) erkek olacak şekilde seçilmiştir. Katılımcılar ekonomik olarak hediye mübadelesine girebilecek seviyede olanlardan tercih edilmiştir. Gelir düzeyleri farklı kişiler arasında seçim yapılmaya çalışılmıştır. Bu kişiler arasında öğrenci olarak hayatını devam ettiren de vardır, maddi olarak ortalamanın çok üstünde olan da vardır. Bu araştırmada katılımcılar belirlenirken armağan faaliyetlerinde bulunup - bulunmamaları dikkate alınmıştır. Araştırma konusu çerçevesinde kalınabilmesi sebebiyle seçilen yirmi kişi armağan faaliyetlerinde bulunanlardan tercih edilmiştir.

Çalışmada tematik kodlama tekniği kullanılmaktadır. Sahadan alınan veriler tematik kodlama tekniğiyle işlenmektedir. Bu tekniğin kullanılma sebebi; elde edilen verilerin benzerlik ve farklılıklarının saptanıp birbirleriyle ilişkili olan cevapların kodlarla gruplandırılmasıdır. Böylelikle sahadan gelen veriler, belirli kategorilere ayrılıp analiz edilmektedir.

3.2 Bulgular ve Tartışma

Çalışma kapsamında katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen veriler ışığında altı tema ortaya çıkmaktadır. Bu temalar, görüşme sorularına verilen cevaplar doğrultusunda belirlenmiştir. Böylelikle sahadan elde edilen veriler kategorize edilerek çözümlenmiştir.

3.2.1. “Hediye Mübadelesinde Amaç: Mutluluk” Temasının Analizi

Hediye kavramı ve hediye mübadelesi ile ilgili sorular görüşmede en başta kullanılmıştır. Amaç ise görüşmecilerin hediyeyle ilgili genel düşüncelerini almaya çalışmaktır. Görüşmeler sonucu elde edilen veriler ışığında görüşmeciler, hediyein mutluluğu çağrıştırdığını belirtmektedirler. Hediye mübadelesinde amaç, hediyein verildiği kişinin mutlu olmasını sağlamak olduğu görüşü vardır.

Görüşmecilerden İsmail Güneş, hediye kavramının kendisine ne ifade ettiğini şu şekilde belirtmektedir: “Hediye, karşı tarafı mutlu etmek için verilen herhangi bir şeydir. Hediye almak ve vermek, duygusal anlamında çok güzeldir”. Hediye hakkındaki olumlu görüş, hediyein saf halinin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer bir şekilde Sinan Beyaz konuyla ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır: “Hediye, insana mutluluk veren her şeydir. Hatta bir gülümseme bile bir hediyedir”. Ayrıca Beyaz, armağanın toplumsal ilişkiyi güçlendirdiğini şu sözlerle belirtmektedir: “Hediye almak ve vermek insanlar arası ilişkileri ciddi şekilde güçlendirir”. Katılımcılardan Furkan Sevmen hediyein karşındaki kişinin anının daha iyi yapmak olduğunu şu ifadelerle belirtmektedir: “Hediye verdiğim kim olursa olsun onu sevindirmek benim amacımdır. Hediyeyi verdiğim o andaki sevinç ve mutluluk beni hediye vermeye teşvik ediyor. Ben de mutlu oluyor yani sonuç olarak”. Hediyein mutluluk verdiği görüşünü destekleyen Seda Yaraşır şu ifadelerle düşüncesi desteklemektedir: “Ben hediye alınca mutlu oluyor. Tabii kimden geldiği de mutluluk seviyemi değiştiriyor. Hediye verdiğim kişi de bence çok mutlu oluyordur”. Hediyein kimden geldiğinin önemine değinen Terlemez konuyla ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır: “Hediye almak gerçekten mutlu edici bir olay. Fakat kimden geldiğine göre de değişiyor bu. Mesela eşim bana bir hediye getirince ayrı bir mutlu oluyorum”. Terlemez ve Yaraşır’ın belirttiği gibi hediyein kimden geldiği de önemli bir unsurdur. Hediyein kimden geldiği, hediyein ne olduğundan daha önemli olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Karşılıklı sevgi içerisinde olan kişiler birbirlerinden hediye alıncı daha mutlu olabilmektedirler. Bu görüşü destekler nitelikte ifadeler kullanan Cemal Vehbi Serdar, görüşünü şu ifadelerle belirtmektedir: “Bana göre hediyein kimden geldiği çok önemlidir. Hatta hediyeden çok kimden geldiği önemlidir”. Serdar’ın belirttiği üzere hediyein kimden geldiği, hediye konu olan metadan daha değerlidir. Katılımcılarımızdan Tuğba Sezer hediyein kimden geldiğinin önemli olduğunu belirtmekte ve şunları da eklemektedir:

“Hediye almak mutlu ediyor gerçekten. Kimden gelirse gelsin mutlu olunuyor fakat gelen kişi bir de benim için değerliyse, işte o zaman daha da mutlu oluyorum. Pek sevmediğim kişi hediye verince anlık mutluluk oluyor, evet. Fakat bu mutluluk çok kısa sürüyor. Yani özetle hediye gerçekten mutlu eden bir şey ama kimden geldiği de bi o kadar önemli.”

Buradan şöyle bir sonuç çıkarmak mümkündür; hediye, veren kişiyle doğrudan ilişkilidir ve hediyenin değeri veren kişiye duyulan değerle doğru orantılıdır.

Bazı görüşmeciler hediyenin mutluluğun sembolü/temsili olduğunu belirtmektedir. Mevzu bahis katılımcılar hediyenin sembolleşmesinin olumsuz bir durum olduğunu belirtmektedirler. Katılımcılar, hediyenin mutlu ettiği görüşünde olmakla birlikte verilen hediyenin mutluluğun sembolü olduğu fikrini savunmaktadırlar. Bu konuda Rukiye Şentürk şu ifadeleri kullanmaktadır: “Hediye, iki tarafın da karşılıklı birbirini hoşnut tutacağı sembolik görselliktir”. Burada Şentürk; hediyenin artık içten gelen bir durum olmadığını, sadece olması gerektiği için olan bir şey olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde Mehmet Reşvan konuyla ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır: “Hediye, karşıdaki insanı mutlu etmek için manevi boyutta olan sembolik bir araçtır”. Revşan ve Şentürk, hediyenin mutlu etmenin sembolik bir aracı olduğu görüşünde hemfikirdirler. Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere katılımcılardan bazıları için, hediye yüzeysel bir mutluluk imgesi yaratmaktadır. Yani hediye günümüzde ruhu olmayan, saf halinden başka bir şekle bürünmüş olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Hediye” kavramının zihinde oluşturduğu imgenin “mutluluk/mutlu etmek” olduğunu, katılımcılarımızdan gelen ortak cevaplar ışığında söylemek mümkündür. Hediye vermek veya almak karşılıklı “mutlu etme” arzusuyla gerçekleştiği sonucu çıkmaktadır. Bununla birlikte hediye mübadelesinde mutluluk, kişilerin karşılıklı birbirlerine verdikleri değere göre değişiklik gösterebilmektedir. Hediyenin insana mutluluk verdiğini ve hediyenin kim tarafından verildiğinin bu mutluluk seviyesini belirlediğini söylemek mümkündür.

3.2.2. “Armağan ve Toplumsal İlişkilerin Devamlılığı” Temasının Analizi

Çalışma kapsamında görüşülen katılımcılar, hediyeleşmenin insan ilişkilerini sürdürmekte ve geliştirmekte önemli rol oynadığını savunmaktadırlar. Öyle ki; hediye mübadelesi, veren ve alan kişi arasında daha sıkı bağlar oluşturur ve böylelikle toplumsal ilişkilerin devamlılığına da büyük katkı sağlar görüşü vardır.

Mehmet Reşvan konuyla ilgili görüşlerini şu şekilde açıklamaktadır: “Hediye vermek almak iki tarafı da mutlu eder. Ne zaman verilirse verilsin hediye, karşılıklı

ilişkiyi güçlendirir”. Yakın ifadelerle Salih Taşkırcı konuyla ilgili görüşlerini şöyle aktarmaktadır:

“Ben hediyeleşmenin insanları yakınlaştırdığını düşünüyorum. Birisine kızgınsam ve o kişi bana hediye verirse fikrim değişiyor. O kişiye ısınıyorum. Aile içinde de durum böyle. Mesela annem bana kızıyor ve küsüyor. Gönülünü almak için hemen bir hediye alıyorum”.

Taşkırcı’nın ifadeleri ışığında hediyeleşmenin toplumsal ilişkileri kuvvetlendirmesinin aile içinde de başladığını görmek mümkündür. Hediyeleşmenin toplumsal ilişkilerin devamlılığındaki etkisiyle ilgili Aysu Saygıncı şu ifadeleri kullanmaktadır: “Hediyeyi, karşımdakini mutlu etmek, ne kadar değerli olduğunu anlamasını sağlamak ve ona olan sevgimi göstermek için veririm. Böylelikle karşılıklı sevgi ve saygı oluşur”.

İsmail Güneş, hediyeleşmenin her alanda ilişkilerin devamını sağladığını belirterek şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Hediyeleşmek, ilişkileri devam ettiriyor ve güçlendiriyor. Bu çoğu alanda böyle. Mesela işverenine bir hediye veriyorsun. Bu basit bir yemek bile olabiliyor. Bu hediye sayesinde işveren ve çalışanı arasında ılımlı bir hava oluyor. Aynı şekilde benim çocuğuma verdiğim hediye de öyle. Çocuğum mutlu oluyor ve bana bağı artıyor”.

Konuyla ilgili benzer düşünceleri taşıyan Hatice Öztaşlı şu ifadeleri kullanmaktadır: “Hediye insanları karşılıklı mutlu ediyor. Mutlu olunca da karşıdaki kişiyle ilişkin güçleniyor”. Görüşme yapılan kişilerden Sinan Beyaz konuyla ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır:

“İnsanlar arası ilişkiyi devam ettiren çok şey var ama bence en önemlisi hediyeleşmek. Çünkü birisine çıkarsız yaptığın her şey hediyedir. Mesela zor durumdaki bir kişiye yardım etmek, bir kişinin maddi manevi ihtiyaçlarını karşılamak. E tabi böylelikle karşılıklı ilişkiler kuruluyor. Yardım ettiğin bir kişi gün geliyor hiç ummadığın yerde karşına çıkıyor.”

Hediyeleşmenin toplumsal ilişkileri güçlendirdiği görüşünde olan Tuğba Sezer şu ifadeleri kullanmaktadır: “Hediye vermek ve almak kesinlikle karşıdakiyle ilişkisini arttırıyor. Tabii bu hediye karşılık beklemeden verildiyse. Ben buna da dikkat ediyorum”. Sezer’in ifadelerinde yer alan “karşılık beklemek” ifadesi önem arz etmektedir. Burada Sezer hediyeleşmenin saflığına dem vurmaktadır.

Katılımcıların birçoğu hediyeleşmenin toplumsal ilişkilerin gelişmesinde ve devamlılığında önemli rol oynadığı görüşünde hem fikirdirler. Hediye almak ve vermek, veren ve alan arasında duygusal olarak bir bağ oluşturuyor. Bu bağ zaten var

ise hediye bu bağı güçlendiriyor. Bazı katılımcılar ise toplumsal ilişkilerin devamlılığını sağlamak için yapılan hediyeleşmenin, kişiyi zor duruma soktuğunu ve mecburiyet yarattığı görüşünü savunmaktadırlar. Bu durumla ilgili Hilal Serdar şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Bazı durumlarda hediye verme seabim; karşımdakinin beklentide olduğunu bildiğimden dolayı oluyor. Hediye vermekte kendimi mecbur hissediyorum. İlişkimiz bozulmasın diye de gidip bir hediye alıp veriyorum.”

Serdar’ın belirttiği üzere; hediye vermek, toplumsal ilişkilerin devamlılığı açısından, sadece gönüllü olan bir şey değildir. Bazı durumlarda hediye vermekteki sebep; ilişkilerin bozulmaması içindir. Bu duru ise hediye verene bir mecburiyet hissi vermektedir. Konuyla ilgili Furkan Büyüknacar ise şu ifadeleri kullanmaktadır: “Hediye verdiği kişiyle aradaki samimiyet artıyor. Fakat daha sonraki dönemlerde hediye verme mecburiyete dönüşüyor. Sanki vermezsem aramızdaki samimiyetin azalacağını hissediyorum.” Büyüknacar’ın belirttiği üzere; hediye vermek samimiyeti arttırıyor fakat bu samimiyeti, yani bu ilişkiyi devam ettirebilmek için belirli dönemlerde hediye verme zorunluluğu hissi doğabiliyor. Bu durum ise temelde bahsettiğimiz hediyenin manasının yitirilmesine neden oluyor.

Hediye mübadelesi kişiler veya topluluklar arasında ilişkinin oluşmasına ve bu kurulan ilişkinin devamlılığına katkı sağlıyor. Bu sonuca sahadan gelen veriler ışığında varmak mümkündür. Bununla birlikte hediye, toplumsal ilişkilerin sürdürülmesinde zoraki bir araç haline de gelebilmektedir. Kişilerin veya toplumların hediye verme amacı sadece toplumsal ilişkilerin devamlılığı olduğu zaman hediye, saflığını yitiyor ve veren için mecburu bir araç halini alıyor. Sonuç olarak; hediye toplumsal ilişkilerin devamlılığı için önemli bir unsur iken zoraki bir hal aldığı zaman kişiler için sadece mecburi bir ritüel halini alıyor. Böylelikle hediye mübadelesi, önceki bölümlerde belirttiğimiz gibi toplumsal yapı içerisinde işlevsel olarak karşımıza çıkabilmektedir. Marcel Mauss’un belirttiği gibi hediye toplumsal ilişkilerin devamlılığını sağlayan yazısız bir hukuk sistemidir demek son kertede yanlış olmayacaktır.

3.2.3. “Zorunluluk ve Toplum Baskısı Olarak Armağanlaşmak” Temasının Analizi

Yapılan görüşmelerde alınan yanıtlarda öne çıkan konulardan birisi de armağanın alan kişide hissettirdiği yükümlülük hissidir. Bu hisle armağanı alan kişi karşı armağan verme zorunluluğu hissine kapılmaktadır. Bazı görüşmeciler bu zorunluluğu direkt ifade etmemektedir. Bazı görüşmeciler ise böyle bir zorunluluğun olmadığı görüşünde beyanda bulunmalarına karşın sonda sorularla konu deşilince verdikleri yanıtlar bir zorunluluk durumunu göstermektedir.

Yakup Kızılcık konuyla ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır: “Hediye alınca kendimi bir zorunluluk altında hissetmiyorum. Karşı hediye veriyorum ama tek sebepim karşımdakini mutlu etmek”. Fakat daha derine inmek için yöneltilen soruya şöyle yanıt vermektedir: “Zorunda olduğum için değil sadece mahcup olmamak için karşı hediye veriyorum”. Bahsedilen mahcubiyet duygusu karşı hediye vermek için bir zorunluluk hissi olarak pek tabi okunabilmektedir. Kızılcık’ta gördüğümüz üzere; kişiler hediye verirken her hangi bir baskı olmadığını düşünmelerine karşın hediye verme sebepleri “mahcubiyet” adı altında bir zorakilik barındırabilmektedir.

Armağanın bir yükümlülük hissi yarattığı görüşü görüşmecilerin büyük çoğunluğunun ortak kanısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Konuyla ilgili Berna Özdemir şu ifadeleri kullanmaktadır: “Kesinlikle bir yükümlülük altına girdiğimi hissediyorum. Bir hediye almanın böyle hissettirmemesi gerektiğini biliyorum am yine de hissediyorum”. Benzer bir şekilde İsmail Güneş konuyla ilgili şunları belirtmektedir: “Hediyeyi alır almaz hissetmeye başlıyorum. Hatta aldığım hediye daha yüksek değerinde bir hediye verme zorunluluğu hissediyorum. Bence bunun sebebi televizyon ve filmler”. Güneş’in bu ifadelerinde dikkat çeken hususlardan birisi de alınan hediyeden daha değerli hediye verme hissiniin olmasıdır. Bu hissiniin sebebi ise televizyon ve filmler olarak gösterilmektedir. Daha değerli hediye vermeye ilgili benzer ifadeleri Salih Taşkı da kullanmaktadır:

“Gerek özel günde gerek törende gerek her hangi bir zamanda hediye alınca mutlaka zorunluluk hissediyorum. Bence hediyeyi veren de bu hissi biliyor. Bana bir hediye gelince o hediyeye denk bir şey vermek de istemiyorum. Daha değerli şeyler vermek istiyorum. Bu kim olursa olsun böyle”.

Güneş ve Taşkı’ın belirttiği gibi bir önceki dönemde alınan bir hediyeye karşılık eş değer bir hediye verme isteği görülmektedir. Bu durum gösteriyor ki; verilen hediyeye

karşılık eş değer hediye verme isteği hissetmek de hediyenin zorunluluk yarattığı görüşünü desteklemektedir.

Hediyenin yükümlülüğü konusunda farklı görüşler de vardır. Hediyenin böyle bir zorunluluğunun olmadığını savunan Hatice Özaslan şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Hediyenin doğasına aykırı. Bence böyle özel şeylerin karşılıksız olması lazım. Bu her türlü hediye için geçerli. Dini açıdan bir kişiye hediye verirsem verdiğim kişinin bir yükümlülük altına girdiğini düşünmem. Onun da düşünmemesi lazım”.

Benzer görüşleri savunan Aysu Saygıner konu hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır: “Hediye karşılık beklemeden olmalı. Ben zorunluluk hissetmiyorum”. Saygıner ve Özaslan hediyenin bir zorunluluk olmadığını görüşünde hem fikirdirler.

Bir diğer öne çıkan konu, hediyenin zorunluluk hissini uyandıran toplumsal baskıdır. Bu konuyla ilgili Sinan Beyaz şu ifadeleri kullanmaktadır: “Hediye alınca kendimi illa ki bir yükümlülük altına girmiş olarak hissediyorum. Eğer bu hediye karşılığı hediye vermezsem çevrem yadırgıyor. Resmen gazaba uğruyorum. Bence bu kültürel bir şey. Bu yüzden baskı görüyor insanlar”. Konuyla ilgili Ümit Süpürgeci fikrini şu ifadelerle belirtmektedir:

“Bence bu zorunluluk geleneksel. Örf ve adetlerimiz böyle. Benim çevremde bir kişi hediye alırsa -mesela bir törende- eşdeğer bir hediye götürmek zorundadır. Eğer eş değer bir hediye götürülmezse o kişi yadırganır. Bu kültürel bir şeydir”.

Hediye mübadelesinde toplumsal baskının büyük etkisi olduğunu savunan Furkan Büyüknacar, konuyla ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır.

“Bence çok net bir toplumsal baskı var. Sevgililer gününde neden hediye almak zorundayım ki ben? Başkalarının belirlediği bir gün sadece. Almayayım desem, arkadaşlarım baskı yapıyor hemen. Sonunda alıyorum ben de”.

Hediyenin toplumsal bir baskı aracılığıyla bir mübadele içine girmesi, hediyenin saflığına zarar vermektedir. Katılımcılarımızdan gelen cevaplar ışığında bunu söylemek mümkündür.

Hediye mübadelesinin toplum baskısıyla ve zorunluluk hissiyle gerçekleşen bir olay haline geldiğini söylemek mümkündür. Bu durum hediyenin saflığını büyük zarar vermektedir. Önceki bölümlerde anlattığımız gibi; hediye saf haliyle güzeldir. Bir kişinin veya topluluğun baskısıyla hediye vermek veren kişi için tamamen bir zoraki ritüel olmaktadır. Bu sonuca gelen veriler ışığında varmak mümkündür. Bu kısımda karşımıza çıkan bir diğer sonuç ise; hediye mübadelesinin, arkaik dönemlerde gördüğümüz bazı toplumlardaki gibi ticari bir meta olarak ele alındığı zaman bir zorunluluk ve baskı yarattığını söylemek yanlış olmayacaktır. Önceki bölümlerde

belirttiğimiz gibi hediye görünürde gönüllü gerçekte ise zorunlu olan bir durum halini alabilmektedir. Görüşmelerden aldığımız sonuçlar neticesinde bu yaklaşımı tamamen reddetmek doğru değildir.

3.2.4. “Kapitalizmin Bir Oyunu: Özel Günler” Temasının Analizi

Kapitalizmin, özellikle seri üretime geçişten sonra etkisinin arttığını önceki bölümlerde belirtmiştik. Görüşmecilerin ortak olarak üzerinde durduğu bir konu da kapitalizmin hediye ritüellerini etkilediği ve yeni ritüeller yarattığı görüşüdür. Bu konuda bazı görüşmeciler farklı görüşleri olmakla beraber çoğu görüşmecide ortak olan görüş; özellikle “özel günler” olarak belirtilen günlerin kapitalizmin bir sonucu olduğu fikridir.

Lara Öchal, konuyla ilgili görüşlerini şu cümlelerle belirtmektedir: “Özel günler bizi satın almaya zorlayan günlerdir. Genel olarak firmaların kazanç sağlamaları için başvurdukları bir fırsattır”. Benzer ifadeleri kullanan Sinan Beyaz konuyla ilgili görüşlerini şu ifadelerle belirtmektedir:

“Özel günler tamamen ticari bir oyun. Amaç; satın alma faaliyetlerinin artması. Tamamen kapitalizmin bir oyunu. O günlerde hediye almak istemesem de reklamlar o kadar yönlendiriyor ki, kendimi hediye seçerken buluyorum. Yanlış olduğunu biliyorum ama mecburen alıyorum”.

Öchal ve Beyaz’ın ileri sürdüğü, özel günlerin kapitalist sistemin devamı için olduğu görüşü çoğu görüşmecimizin ortak fikridir. Tuğba Sezer, firmaların kar amacı olmasa özel günlerin de olmayacağını savunmaktadır. Sezer’e göre özel günler kar odaklı girişimlerin bir uzantısı niteliğindedir. Sezer, konuyla ilgili görüşlerini şöyle aktarmaktadır:

“Hediye vermek için insanların yönlendirilmesi doğru değil. Birilerinin belirledi günlerde hediye vermek başlı başına yanlış. Hem hangi gün hediye vereceğimizi hem de ne hediye seçeceğimizi bize söylüyorlar. Bu reklamlarla gayet iyi yapılıyor”.

Benzer ifadelerle Feray Terlemez görüşlerini şu sözlerle açıklamaktadır:

“Benim anneme, babama veya eşime ne zaman hediye vereceğimi kim belirleyebilir ki? Bence bu özel günler tamamen para tuzağı. Yani bir gün belirliyorlar ve bize o günün özel olduğunu söylüyorlar. Biz de o günlerde hediyeleşiyoruz. Çok tuhaf”.

Özel günlerin tamamen uydurmaca günler olduğunu ve bu günlerin maddi bir temele dayandığını savunan İsmail Güneş, görüşlerini şu ifadelerle aktarmaktadır:

“Aslında bu günler tamamen uydurmaca. Ama günümüzde çok fazla destekleyeni olan günler. Firmalar bu günlerde bir yarış içine giriyor. Ekonomi canlanıyor. Günler uydurma ama ekonomiye da katkısı çok. Ben de bu günlerde hediye veriyorum”.

Hediye mübadelesinin yoğun olduğu özel günlerin, sermaye sahipleri tarafından çıkarılan ve devamı sağlanan bir “kar mekanizması” olduğu görüşünü destekleye Hilal Serdar, görüşlerini şu ifadelerle belirtmektedir: “Bu özel günler tamamen sermaye sahiplerinin dayatmasıdır. Bunu biliyorum ama yapıyorum yine de.” Serdar’ın da diğer katılımcıları destekler nitelikte ifade ettiği üzere; hediye mübadelesi kapitalist sistemdeki sermaye sahiplerinin bir kar mekanizmasıdır. Bu durumun bilinmesine rağmen kişiler bu özel günlerde hediye mübadelesi yapmaktadır.

Çoğu görüşmeci özel günlerin kar amaçlı ortaya çıktığını savunurken bazı görüşmeciler ise farklı görüşlere sahiptir. Elif Yılmaz özel günleri olması gerektiğini şu ifadelerle belirtmektedir:

“Gündelik hayatın yoğun temposunda sevdiğimizizi ihmal ediyoruz. Özel günler özel kişileri hatırlamamıza yardım ediyor. Günümüzde kar amaçlı olsa da bu günler, kar amaçlı ortaya çıktığını düşünmüyorum”.

Benzer ifadeleri kullanan Aysu Saygıner konuyla ilgili görüşlerini şöyle aktarmaktadır:

“Özel günler ilk başta böyle kapitalist değildi. Mesela babasının ölümü üzerine bir kızın o günü babasına atfetmesi çok anlamlı bence. Babalarımızın değerini hatırlıyoruz. Kaba zihniyetli insanlar özel gün gibi bir zaruriyet olmadan hediye vermeyi ve kişinin değerini hatırlamayı akıl edemiyorlar”.

Görüşmelerden çıkan sonuca göre; özel günler, özellikle günümüzde, kar amaçlıdır. Kapitalizmin çarkının dönmesi için ortaya çıkan bir sistemdir. Kişileri satın almaya yönelmektedir. Bu günlerin çıkışının masum olduğu görüşüne sahip görüşmeciler de özel günlerin kar amaçlı devam ettiği görüşünde hemfikirdirler. Bu özel günlerin, kapitalizmin seri üretim mantığıyla ürettiği ürünleri satılabilmesi için oluşturulan bir sistem olduğunu söylemek mümkündür.

3.2.5. “Kitle İletişim Araçlarının Etkisi” Temasının Analizi

Yapılan görüşmeler ışığında ortaya çıkan bir diğer konu; hediyeleşmenin kitle iletişim araçlarıyla empoze edildiği görüşüdür. Görüşmeciler, modern dönemde hediyeleşme ritüellerinin reklamlar, haberler, filmler gibi kitle iletişim aracı çıktıları aracılığıyla insanlara gösterildiği görüşünde ortaklık göstermektedirler.

Salih Taşkıır ve Sinan Beyaz, özel günlerin devamlılığını sağlayan en önemli aktörlerin sinema ve reklamlar olduğunu savunmaktadırlar. Beyaz, günümüzde insanların izlediklerinden çok etkilendiğini ve bu yüzden özel günleri de izledikleri şeyler doğrultusunda öğrendiklerini ve devam ettirdiklerini şu sözlerle belirtmektedir:

“Özel günleri bize tanıtan televizyon oldu. Gerek filmler gerek reklamlar. Mesela sevgilimle aramdaki en özel günün 14 Şubat olduğunu. Bence çoğu insan da bunun yanlış olduğunu biliyor. Her yıl şubat ayının başında reklamlar başlıyor. Zaten filmler ve diziler zemin hazırlıyor, golü de reklamlar atıyor”.

Hemen hemen aynı görüşe sahip olan Taşkıır ise düşüncelerini şu ifadelerle aktarmaktadır:

“Bence sevgililer günü, anneler günü, babalar günü yani bütün özel denilen günler hep Hollywood filmleriyle hayatımıza girdi. Bir film izliyorsun, filmde sevgililer günü kutluyorlar. Başka film izliyorsun şaşalı bir doğum günü kutlaması. Bunları izleyen insanlar da bunları adet ediniyor. Üstüne reklamlar geliyor. Bir bakıyorsun ki o özel günler bizim de özel günlerimiz olmuş”.

Seda Yaraşır, Aysu Saygıner ve Elif Yılmaz özellikle reklamların etkili olduğu konusunda benzer görüşler ifade etmektedirler. Fakat reklamların bu etkisinin kullanışlı olduğunu savunmaktadırlar. Saygıner konuyla ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır: “Reklamlar modayı takip etmeme yardım ediyor. Hediye modaya uygun seçebiliyorum. Bu yüzden reklamlar kullanışlı oluyor”. Yılmaz ise reklamların olumlu etkide olduğunu şu ifadelerle belirtmektedir: “Reklamdaki oyuncuların hediye karşısındaki olumlu tepkilerini hediye edeceğim kişinin de yaşayacağını düşündüğüm için reklamları hakkında düşüncelerim olumlu”. Yaraşır, hem özel günün hatırlanması noktasında hem de hediye seçenekleri vermesi noktasında reklamların olumlu etki yarattığını şu ifadelerle açıklamaktadır:

“Günümüzde bazen özel günleri hatırlamak zor oluyor. Televizyonda ya da bilbordlarda reklamları görünce hatırlıyorum. Bu reklamlardaki ürünler bana ne hediye alacağım konusunda da yardımcı oluyor”.

Hediye mübadelesinin aktif olarak ön planda olduğu “özel günler” reklam faaliyetlerinin de aktif olduğu günlerdir. Bu reklamlar kişilere özel günleri

hatırlatırken hediye seçimi konusunda da yardımcı oluyor. Bu görüşü destekleyen Hilal Serdar şu ifadeleri kullanmaktadır: “Reklamlar, özel günleri hatırlamamda ve hediye seçme konusunda çok ciddi etki yaratıyor.” Katılımcılarımızdan gelen cevaplarda da görülüyor ki; kitle iletişim araçlarıyla iletilen mesajlar ciddi etkiye sahip. Bu reklamlar aracılığıyla özel günlerin devamlılığı sağlanıyor.

Tanıtım faaliyetlerinin modern armağanlaşma ritüellerinin devamlılığında kaçınılmaz olarak etkili olduğunu savunan Ümit Süpürgeci görüşlerini şöyle belirtmektedir:

“Özel günlerde birçok reklam görüyorum. Reklamı görene kadar o günü hatırlamıyorum. Hatırlayınca hediye almak için araştırma yapıyorum. Bence çoğu insanda böyle oluyor. Böyle olunca bu günler canlı kalmaya devam ediyor.”

Özel günlerin devamlılığında sosyal medya ve internet reklamlarının etkili olduğunu savunan Doğan Can Özkirişçi şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Özel günler bir klişe olarak devam ediyor bence. Zaten unutmaya fırsatın olmuyor. Sosyal medyayı kullanan birisi muhakkak bir platformda özel günleri hatırlatacak bir paylaşıma maruz kalıyor. Ben de sosyal medya ve internet reklamları aracılığıyla bu günleri hatırlıyorum açıkçası. Ayrıca hediye seçiminde fikir sahibi oluyorum”.

Görüşmecilerinde yer aldığı üzere, her türlü reklamlar modern dönem armağan ritüellerinin devamlılığını sağlıyor. Bununla birlikte filmler ve diziler de bu ritüellerin devamlılığında önemli rol oynuyor. Bir diğer etkiyi ise sosyal medya platformları ve internet reklamları yapıyor. Bu araçlarla tüketiciye ulaşan reklamlar bireyleri yönlendirebiliyor. Reklamlar aracılığıyla modern dönem armağan ritüelleri devam ederken aynı zamanda tüketicilere bu günlerde neler alınabileceği konusunda manipülasyon da yapılabiliyor.

Sonuç olarak; kitle iletişim araçları aracılığıyla hedef kitle olarak görülen potansiyel müşterilere gönderilen mesajlar satın alma teşviki içerir. Bu satın alma faaliyetinin devam etmesi için ise sebep gereklidir. Sebep olarak karşımıza çıkan özel günler kapitalist nedenlerin bir sonucu niteliğindedir. Kitle iletişim araçlarının tüketiciye tek yönlü yolladığı mesajlar bireylerde satın alma davranışlarını etkilemektedir. Bu durumun özel günlerde çok muazzam seviyelerde seyrettiğini söyleme mümkündür.

3.2.6. “Dayanışma ve Birikimden Gösteriş” Temasının Analizi

Geleneksel armağan ritüelleriyle modern armağan ritüellerinin farklılıklarını ve armağanın dönüşümünü ortaya koyabilmek adına görüşmecilere geleneksel armağan törenleri ve modern dönem armağan ritüelleri olan “özel günler” hakkındaki görüşleri sorulmuştur. Bu sorular ışığında armağan dönüşümünün sebepleri ve toplumdaki işlevleri ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Elif Yılmaz, günümüzde hediyeleşmenin karşılıklı ve gösteriş için yapıldığını belirtmektedir. Yılmaz:

“Eskiden insanlar karşı tarafı mutlu etmek ve ihtiyaçlarını karşılamak için hediye verirdi. Günümüzde ise hediyeleşme, karşılık beklenerek yapılan ve bir tür üstünlük yarışı olan bir şey haline gelmiş durumda”

diyerek hediyeleşmenin günümüzde çıkar ve gösteriş eksenli geliştiğini belirtmektedir. Benzer ifadelerle Hatice Özarslan şunları aktarmaktadır: “Günümüzde hediye vermek bir gösteri halini aldı. Hediye alan aldığı hediyeyi göstermeye çalışıyor. Ayrıca verince bir karşılık bekliyor. Rukiye Şentürk ise armağanın özünün kaybedildiğini şu ifadelerle aktarmaktadır:

“Hediye dediğin karşılıksız ve menfaat gözetmeden olmalı. Şu dönemde her şeyin gibi hediye de bir karşılığı oldu. Açıkçası ben de hediye verince karşılık bekler oldum”.

Konuyla ilgili Mehmet Reşvan:

“Bir oyun gibi hediyeleşmek. Alıyorsun ve sonra veriyorsun. Hep bir ticaret dönüyor. Belli bir gün olunca mecburen bir şey satın alıp o kişiye veriyorsun. Artık mutlu etmek isteği geri planda kalıyor”

diyerek hediyein yüzeysel bir değiş tokuşa dönüştüğünü belirtmektedir.

İsmail Güneş hediyeleşmenin, yardımlaşma ve destek olma misyonunun yok olduğunu şu ifadelerle savunmaktadır:

“Eskiden hediye yardım amaçlı verilirdi. O kişiye destek olmak için, özellikle düğün törenlerinde. Günümüzde bambaşka şekle bürünmüş. Karşılık bekleyerek ve herkesin duymasını sağlayarak yapılan bir şey olmuş”.

Hediyenin saf ve samimi duygularla verilmesi gerektiğini savunan Feray Terlemez ve Berna Özdemir günümüzde bu duyguların olmadığını belirtmektedirler. Terlemez şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Eskiden hediyeleşmenin tamamen saf duygularla olduğunu düşünüyorum. Şimdi gelişen teknoloji ve kapitalizm hediyeyi sevgi gösterisi olarak sanki sevginin yegane gösterisiymiş gibi göstermekte”.

Özdemir ise görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir: “Samimiyet her şeyde olduğu gibi hediye de olmalı. Eskiden insanlar hediye verirken samimi olurlardı. Ama şimdi her şey gibi hediye de suni, zorunlu ve çıkarıcı”.

Mağaza sahibi olarak hediyelik ürünler de satan Yakup Kızılcık, hediye vermenin günümüzde mutlu etmekten çok bir akım olduğu için devam ettiğini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Eskiden hediye vermek karşı tarafı onure etmek içinde. Bunun için hediye verilirdi. Günümüzde hediye vermek moda için. Yani mesela benim mağazam sevgililer gününde çok yoğundur. Müşterilerle kurduğum diyaloglarda şunu keşfettim; çoğu insan sevgililer gününde hediye sadece zorunda olduğunu düşündüğü için alıyor. Karşı tarafı mutlu etmek istiyorum diyen kişi çok az”.

Geleneksel armağan ritüellerinde biriktirme kültürünün olduğunu sözlü tarih çalışması kısmındaki görüşmelerde aktarılmaktadır. Modern armağan ritüellerinde ise biriktirme veya yatırım düşüncesinin olmadığını savunan görüşmeciler vardır. Aysu Saygıner bu konuyla ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır: “Önceden, özellikle törenlerde verilen hediyelerde geleceğe yatırım düşüncesi vardı. Günümüzde insanlar bilinçlendi. Artık hediye bir yatırım aracı olarak görülüyor”. Benzer görüşteki Terlemez konuyla ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Eskiden verilen hediye geri gelecek beklentisi vardı. Mesela düğünlerde kimin ne taktığı not edilirdi. Hediye getiren de kime ne götürdüğünü not ederdi. Daha sonra verilen hediyeye eş değer hediye gelirdi. Günümüzde törenlerde durum hala böyle ama özel günlerde hediyelerde bu düşüncenin olduğunu sanmıyorum”.

Hediye mübadelesinin modern dönemde de eski dönemde olduğu gibi bir çıkar beklentisiyle gerçekleştiği görüşünde olan Cemal Vehbi Serdar şu ifadeleri kullanmaktadır: “Eskiden, özellikle düğün gibi törenlerde hediyeleşme menfaat içindi. Bence günümüzde de birçok hediyeleşme menfaat için. Çok bir değişim yok bence.”

Yapılan görüşmelerde görüşmecilerin ifadelerinden varılabilen yargıya göre, geleneksel armağan ritüellerinde saflık vardır. Bu ritüellerde amaç mutlu etmek ve dayanışmadır. Bir diğer yargı ise geleneksel armağan ritüellerinde biriktirme kültürünün yoğun olduğu görüşüdür. Modern dönem armağan ritüellerinin gösteriş kültürü yoğunluklu olduğu görüşü görüşmecilerin ortak fikridir. Buna karşın bazı görüşmecilerimizden aldığımız cevaplar ışığında; hediye mübadelesi, eskiden de menfaat için yapılan bir etkinlik idi, günümüzde de menfaat için yapılan bir etkinliktir. Bireylerin hediye mübadelesinde biriktirme düşüncesini benimsediklerini direkt

olarak söylemek mümkün olmasa da endirekt olarak bu düşüncenin var olduğunu söylemek mümkündür.



SONUÇ

Bu çalışmada, geleneksel armağan ritüelleri ve modern dönem armağan ritüelleri incelenmekte, armağan kültürünün Gaziantep'te nasıl değiştiği ve bu değişime etki eden faktörlerin ne olduğu ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bu değişimi ortaya çıkarmak için Gaziantep yerli halkıyla görüşmeler yapılmıştır.

Armağan kültürü arkaik dönemlerden günümüze kadar uzanan çok işlevli bir yapıdadır. Dönemsel olarak değişim ve dönüşüm içinde olan bu kültür, hediye mübadelesinin ritüele dönüşmesi sonucu karşımıza çıkmaktadır. Önceki bölümlerde belirttiğimiz gibi arkaik dönemlerdeki armağan ritüellerini inceleyen Marcel Mauss'un çalışması bizlere gösteriyor ki; hediye mübadelesi birçok sebebe dayanabilmektedir. Kızılderili kabilelerde güç gösterisi olarak karşımıza çıkarken Samoa halklarında ticaretin temelini oluşturmaktadır. Türk toplum yapısında da Kızılderililer gibi güç gösterisi iken daha sonraki dönemlerde, özellikle İslamiyet'in kabulüyle dönüşüme uğramıştır. Türkiyeli Türkler için ise bu dönüşüm diğer medeniyetlerin etkisiyle de değişime uğramıştır. Türkiye'nin bulunduğu coğrafyanın çok medeniyetli yapısı sonucu bölgedeki Türkler birçok kültüre maruz kalmıştır. Böylelikle kültürel çeşitlilik yüksek seviyededir. Bunun sonucu olarak armağan kültürü de değişim ve dönüşümlere maruz kalmıştır.

Gaziantep'teki geleneksel armağan ritüellerini öğrenmek için yerli halktan belli yaş üstü kişilerle sözlü tarih çalışması yapılmıştır. Yapılan görüşmeler ışığında, Gaziantep'te geleneksel armağan ritüelleri; biriktirme ve yardımlaşma amaçları barındırmaktadır. İlk amaç olan biriktirme, Antep armağan kültürünün devamlılığında önemli rol oynamaktadır. Verilen armağanın geri döneceği beklentisi vardır. Örneğin bir düğün töreninde armağan veren kişi veya aile bu armağanın kendi aile üyelerinin birisinin düğününde geri döneceğini beklemektedir. Hatta verilen hediye not edilip, kimden ne hediye geleceği hesaplanabilmektedir. Törenlerde verilen hediye bir yatırım olarak düşünülmektedir. Bu durum Gaziantep armağan ritüellerinde biriktirme kültürünün var olduğunu göstermektedir.

Armağan ritüellerindeki ikinci amaç ise yardımlaşma gayesidir. Yapılan görüşmelerde görüşmeciler, armağan vermenin biriktirme kültürüyle birlikte

yardımlaşma düşüncesinin de önemli olduğunu belirtmektedirler. Özellikle aynı sülaleden olan kişilere verilen hediyelerde yardımlaşma düşüncesi görülmektedir. Örneğin evlilik sürecinde olan bir kişiye, süreç boyunca çok fazla maddi gideri olduğu gerekçesiyle çeşitli yardımlar yapılmaktadır. Fakat bu yardımlar sülale içindeki kişilere yapılmaktadır. Bir diğer yardımlaşma ise “sadıçlık” olarak adlandırılan, damadın arkadaşı veya yakını olan kişiler tarafından gerçekleştirilmektedir. Özellikle tören günleri, maddi manevi yardımlar söz konusudur. Örneğin, gelin arabası temini ve süslenmesi, kuaför giderleri, evlenen çiftin yaşayacakları evin ilk mutfak alışverişi, düğün sonrası yemek giderlerinin karşılanması sadıcın görevleri arasındadır. Görüşmeler göstermektedir ki; sadıçlıkta olan armağanlar hem yardımlaşma hem de biriktirmeye örnek gösterilebilir. Bir sadıç, yaptıklarının karşılığında kendi düğününde de aynılarının kendisine yapılacağını beklemektedir.

Kapitalizm ve ardından seri üretime geçişin armağanın dönüşümünde etkisi büyük olmuştur. Üretilenin tekrar ve tekrar üretilmesi, üretilen ürünün hemen tüketilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Bu sebeple sermaye sahipleri ellerindeki ürünleri hemen satmaya gayret göstermektedirler. Özellikle gelişen teknolojiyle üretimin seri hale dönüşmesi sonucunda pazarlama faaliyetleri gelişmeye başlamıştır. Gazete, dergi, televizyon, billboard reklamlarını internet reklamları takip etmektedir. Modern armağan ritüelleri bu reklamlar için bir malzeme olmuştur. Böylelikle reklam malzemesi olan bu ritüellerin devamlılığını sağlamaktadır. Görüşmecilerin açıklamalarında bu teoriyi destekleyen ifadeler bulunmaktadır. Reklamların insanları alışverişe yönlmesi karşımıza çıkan sonuçlardan bir tanesidir.

Televizyon dizileri ve programları, filmler modern dönem armağan ritüellerinin oluşmasında ve devamlılığında reklamlar kadar etkin rol oynamaktadırlar. Görüşmecilerin açıklamalarına göre, özellikle Amerikan filmleri yeni kültürler oluşturmaktadır. Böylelikle armağan ritüelleri de değişmektedir.

Gaziantep’te armağan kültürünün dönüşümünün sebeplerini reklam, dizi ve filmlere bağlayan görüşmeciler; değişen bu kültürün devam etmesini reklam, dizi ve filmlerle beraber insanların birbirleriyle rekabete girmesine ve gösteriş yapma kaygısına bağlamaktadırlar. Mevzu bahis rekabeti, çiftler birbiriyle değil başka çiftlerle yapmaktadır. Örneğin, 14 Şubat sevgililer günü bir rekabet ortamına dönüşmektedir. Görüşmecilerin ifadelerine göre 14 Şubat’ta çiftler, yakınındaki başka çiftten daha değerli hediyelerle mübadele yapma kaygısındadır. Daha sonra ise hediyein maddi değerini başkalarına göstermek çabası vardır.

Sonuç olarak, Gaziantep’te geleneksel armağan ritüelleri törenler ve bazı özel durumlar ekseninde gerçekleşmektedir. Modern dönem armağan ritüelleri ise özel günlerde gerçekleşmektedir. Geleneksel ritüellerde amaç; biriktirme ve yardımlaşma temelli iken modern ritüellerde biriktirme kaygısı yoktur. Modern ritüellerde, rutin olma ve rutini devam ettirme kaygısı bulunmaktadır.

Geleneksel armağan ritüellerinden kopuş kapitalizmin kentte etkisinin artmasıyla paralellik göstermektedir. Sermaye sahipleri, tüketim arttırmak için bazı günleri özel ilan etmektedirler. Bu günleri, özellikle kitle iletişim araçlarıyla bireylere empoze etmektedirler. Bu durum Gaziantep’te de etkisini yoğun olarak göstermektedir. Gelişen teknolojiyle televizyonun her eve girmesi ve internetin kaynağa ulaşılabilirliği artırması sonucu sermaye sahiplerinin yarattığı tüketim için var olan bu özel günler geniş kitlelere yayılmıştır. Böylelikle kökeni çok eskiye dayanan armağan kültürünün toplumsal işlevleri değişime/dönüşüme uğramıştır. Biriktirme ve yardımlaşma düşüncesi yıkılmış yerini sermaye sahiplerinin yarattığı suni ritüellere bırakmıştır.

Araştırmamız göstermektedir ki; sinema ve televizyon reklamlar ve filmler aracılığıyla toplumda bir kültür oluşturabilmekte ve bu kültürün devamını sağlayabilmektedir. Bununla birlikte radyo ve açık hava reklamları da aynı amaca hizmet edebilmektedir. Bu minvalde kitle iletişim araçlarının eşik bekçisi olarak bireylerin seçimini etkilediğini söylemek mümkündür. Araştırma gösterdiği bir diğer sonuç bireyin armağan vermekte ve armağanı seçmekte toplumun etkili olduğu sonucudur. Bireyler, özellikle özel günlerde hediye alma zorunluluğu hissedebilmektedir. Bununla birlikte hediyein içeriğini de yine toplum etkisiyle belirleyebilmektedir. Dahası bireyler armağan etmek için seçtiği nesneyi belirlerken bir önceki aldığı hediye eşdeğerinde seçme zorunluluğu hissedebilmektedir. Bu durum geleneksel armağan ritüellerinde karşımıza çıktığı gibi modern dönem armağan ritüellerinde de böyledir. Varsayımlarımız, bu bağlamda sonuçlanmaktadır. Armağan kültürünün dönüşümünü etkileyen faktörlerin Gaziantep kenti özelinde araştırılması literatüre katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

Adorno, Theodor W. *Kültür Endüstrisi*. çev. Nihat Ülner-Mustafa Tüzel-Elçin Gen. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.

Adorno, Theodor W. –Horkeimer, Max. *Aydınlanmanın Diyalektiği*. çev. Nihat Ülner-Elif Öztarhan Karadoğan. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2014.

Akay, Ali. *Postmodernizmin ABC'si*. İstanbul: Soy Yayıncılık, 2013.

Akgün, Özlem. *Van – Erciş Geçiş Dönemleri ve Erciş Geçiş Dönemleri Bağlamında Kadın*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Arık, Bilal. *Top Ekranda*. İstanbul: Salyangoz Yayınları, 2004.

Arık, Bilal. “Bir Kültür Endüstrisi Ürünü Olarak 14 Şubat Sevgililer Günü”. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 20/1 (2004), 82.

Akgül, Deniz. *Hedonik Tüketimin Özel Günlerdeki Alışveriş Kültürü Üzerindeki Etkisi ve Ülkelerarası Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.

Akgül, Sibel. “Geleneğin Geleceğe Aktarımında Evlilik Öncesi Adetler: Bursa Şehri Kına Gecesi Tavuk Atma Örneği”. *Dergipark*. Erişim 03 Ekim 2022.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/sutad/issue/59537/856457>

Anderson, Perry. *Postmodernitenin Kökenler*. çev. Elçin Gen. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

Ayvaz, Süheyl. “Reklamlarda Baba Bedeninin İnşası: Babalar Günü Örneği”. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 32 (Aralık 2019), 692.

Alper, C. Emre – Aruoba, S. Borağan. “Makroekonomik Verilerin Mevsimsellikten Arındırılması”. *Econweb*. Erişim 10 Ocak 2021.
http://econweb.umd.edu/~webpace/aruoba/research/paper1/alper_aruoba_2001_turkish.pdf

Baltacı, Ali. “Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?”. *Dergipark*. Erişim 30 Temmuz 2021.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/898942#:~:text=Tematik%20kodlama%2C%20farkl%C4%B1%20C3%B6zelli>

[kleri%20olan,t%C3%BCrden%20kategoriler%20ise%20temalar%C4%B1%20olu%C5%9Fturur.](#)

Başçetinçelik, Ayşe. “Adana Düğünlerinde Gelin indirme”. *Turkoloji.cu*. Erişim 02 Ekim 2022.

https://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/ayse_bascetincelik_gelin_indirme.pdf

Başlar, Gülşah - Ateşalp, Selin T. “Dijital Hediyeleşme Kültürü Bağlamında Hayran Altyazıları: Puzzle Fansub Topluluğu”. *Dergipark*. Erişim 13 Ocak 2021.

<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/731296>

Begic, Nurgül. Harmanda, Ceren. “Kahramankazan (Ankara) ve Çankırı’da Düğün Öncesi Yapılan Kına Gecesi ve Damar Giydirme Ritüelleri”. *Academia.edu*. Erişim 02 Ekim 2022.

https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/56518034/BILDIRILER_CILT_1-with-cover-page-v2.pdf?Expires=1666819010&Signature=IJWggjnRSqCuFjmlO17u-ibIDMTmZQRCEmOLeDw1BoFKul0Kb2gQujS95nvQTZOB7vfr7BuVCAI761VYoNyO~x2K39Ewj-mGhOlmvIX~4ZAHhFJ9ddtay90HRLhGI5s8Gvc6QMw2uaE4Vu2fTp7QS8as3FdE45ZT9YJhQVvB8Lh3sklkLeqqBvpp-oV-CsYszJiCw3GZnvN6EX5Bup83G6B3G2yfSZNyJ5-4HJguddl69byDoiym668Y5-ng41qh3AqbpXJ7-R7YrdLDO5GQkQ~siDQmeURhL~zN-vyM8H-oXp-FFItbdhRlb7x85oGd72o1H-F6U8B1mqRYbcpA_&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA#page=129

Birekul, Mehmet. *Armağan Kültürü*. İstanbul: Açılım Kitap, 1. Basım, 2014.

Best, Steven –Kellner, Douglas. *Postmodern Teori*. çev. Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.

Bauman, Zygmunt. *Postmodernlik ve Hoşnutsuzluk*. çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000.

Baudrillard, Jean. *Tüketim Toplumu*, çev. Nilgün Tatal-Ferda Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 11. Baskı, 2018.

Bodur, Said vd. “Konya Düğün Yemeği Üzerine Bir Çalışma” *beslenmevediyetdergisi*
Erişim 25 Ağustos 2022.
<https://beslenmevediyetdergisi.org/index.php/bdd/article/view/490/440>

Bolçay, Ezgi. “Erzurum’da Cenaze Gelenekleri” *dergipark*. Erişim 20 Temmuz 2022.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/990842>

Bostancı, Enver. “Dülük Şarklı Mağara Kazısı”. *V. Kazı Sonuçları Toplantısı*. 49-51. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1983.

Coşkun, Yakup. “Toplumsallaşma Kavramı Üzerine Sosyolojik Bir değerlendirme”. *Earşiv.Hitit*. Erişim 3 Mayıs 2021.

<http://earsiv.hitit.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11491/316/Toplumsallasma.pdf?sequence=3&isAllowed=y>

Connor, Steve. *Postmodern Kültür*. çev. Doğan Şahiner. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.

Coşkun, Selçuk. “Sünnet ve Geleneğin Döngüsel Yapısı Üzerine”. *Hadis Tetkikleri Dergisi* 8/2 (2010), 13-14.

Çetin, Cengiz. “Türk Düğün Gelenekleri ve Kutsal Evlilik Ritüeli”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi* 48/2 (2008), 113.

Çölbay, Şule. Sormaz, Ümit. “Konya’da Geçiş Dönemlerinde Yapılan Yöresel Mutfak Uygulamaları” *acikerisim.erbakan*. Erişim 02 Ekim 2022.

<https://acikerisim.erbakan.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12452/3094>

Demirel, Fatmagül. “Osmanlı Padişahlarının Doğum Günü Kutlamalarına Bir Örnek”. *İlmi Araştırmalar* 11 (2001), 68.

Doğan, Volkan. *Hediyeleşme Motivasyonları Üzerine Bir Ölçek Geliştirme: Kültürel ve Durumsal Karşılaştırma*. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.

Dülger, Cansu. “İzmir Ödemiş’te Kına Gecesi Adetleri”. *Dergipark.org*. Erişim 02 Ekim 2022.

<https://dergipark.org.tr/en/pub/folklor/issue/44848/539286>

Eagleton, Terry. *Radikal Kurban*. çev. Aslı Önal İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1.Basım, 2019.

Eker, Aytaç vd. “Hediye”. *Yeni Rehber Ansiklopedisi*. 9/40-41. İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları, 1994.

Elma, Ömer. “Bankacılık Kanunu Açısından Bağış ve Yardımlar ile Promosyonlara İlişkin Değerlendirme”. *Bankacılık Dergisi* 63 (Aralık 2007), 40.

Erdentuğ, Nermin. “Türkiye’nin Karadeniz Evlenme Görenekleri”. *Dergipark* Erişim 03 Ekim 2022.

<https://dergipark.org.tr/en/pub/antropolojidergisi/issue/60319/873832>

Erten, Yavuz. “Doğan İlk İnsanla Ölen İlk İnsan; Öldüren İlk İnsanla Öldürülen İlk İnsanın İlişkisi Üzerine”. *Psikomitoloji*. Erişim 1 Aralık 2020.

<http://psikomitoloji.com/attachments/article/79/habil.ve.kabil.pdf>

Eker, Aytaç vd. “Zekat”. *Yeni Rehber Ansiklopedisi*. 20/322-324. İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları, 1994.

Eisentein, Charles. *Kutsal Ekonomi: Geçiş Çağında Para, Armağan ve Toplum*. çev. Sinem Gül. İstanbul: Okyanus Yayıncılık, 2012.

Eglar, Zekiye S. “İptidai Cemiyetlerde Edebi Şekillerin İşlevi”. *Dtcfdergisi.ankara*. Erişim 20 Ocak 2021). <http://www.dtcfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/download/2872/2395>

Eker, Aytaç vd. “Kapitalizm”. *Yeni Rehber Ansiklopedisi*. 11/131. İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları, 1994.

Ersoy, Ersan. “Tarihsel Kapitalizmden Güncel Kapitalizme Küreselleşme”. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları* 1 / 1 (2008), 150.

Endeksa. *Gaziantep Demografi* (23 Kasım 2020). <https://www.endeksa.com/tr/analiz/gaziantep/demografi>

Eker, Aytaç vd. “Aile”. *Yeni Rehber Ansiklopedisi*. 1/306 308. İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları, 1994.

Fulberth, George. *Kapitalizmin Kısa Tarihi*. çev. Sadık Usta. İstanbul : Yordam Kitap, 2018.

Featherstone, Mike. *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*. çev. Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013.

GAP, Güneydoğu Anadolu Projesi. “GAP Nedir?”. Erişim 23 Kasım 2020. <http://www.gap.gov.tr/gap-nedir-sayfa-1.html>

Gültekin, Ahmet K. “Potlaç”. *Bilim ve Ütopya Dergisi* 256 (Ekim 2015), 83.

Geçer, Harun –Kartopu, Saffet. “Arkaik Bir Törenin Postmodern İzdüşümleri: Potlaç Kültüründen Tüketim Kültürüne”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 52/10 (Ekim 2017), 679.

Giddens, Anthony –Pierson, Christopher. *Modernliği Anlamlandırmak*. çev. Serhat Uyrukulak-Murat Sağlam. İstanbul: Alfa Yayınları, 2001.

Gökalp, Ziya. *Türk Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1.Basım, 1976.

Göçer, Kenan. “Ahiliği Potlaç Kültürü Üzerinden Yeniden Düşünmek”. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 37 (Şubat 2017), 468.

Gömeç, Sadettin. “Şamanizm ve Eski Türk Dini”. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 4/4 (Şubat 1998), 46.

Güzelbey, Cemil C. “Potlaç Töreninin Gaziantep’teki İzleri”. *Türk Folklor Araştırmaları* 264 (Temmuz 1971), 6017.

Güncel Türkçe Sözlük. Erişim 3 Mayıs 2021. <https://sozluk.gov.tr/>

Güncel Türkçe Sözlük. Erişim 5 Haziran 2022. <https://sozluk.gov.tr/>

Hacib, Yusuf H. *Kutadgu Bilig*. PDF: Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, 2019.

Hyde, Lewis. *Armağan*. İstanbul: Metis Yayınları, 1.Basım, 2008.

Irmak, Yılmaz. “Doğumdan Ölümüne Bingöl Geçiş Dönemleri İnanç ve Uygulamaları”. *Busbed.bingol.edu.tr* Erişim 15 Ağustos 2022. <http://busbed.bingol.edu.tr/en/download/article-file/438740>

İşıl, Volkan. *90’lardan Günümüze Yoksulluk Temsilleri ve Armağan Kültürü*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksel Lisans Tezi, 2019.

Kalkan, Gülşah P. “Gaziantep Adı Üzerine”. *Dergipark*. Erişim 1 Şubat 2021. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/717393>

Katar, Mehmet. “Hıristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma”. *dergipark.org*. Erişim 15 Ocak 2021. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/da/issue/4446/61255>

Kar, Altan. “Arkaik Toplumlardan Günümüze Armağanın Toplumsal İlişkiler İçerisindeki Yeri ve İşlevleri”. *Researchgate.net* Erişim 29 Kasım 2020. https://www.researchgate.net/publication/341940302_Arkaik_Topluluklardan_Gunumuze_Armanin_Toplumsal_Iiskiler_Icindeki_Yeri_ve_Islevleri

Kitapçı, İsmail. “Gösterişçi Tüketim Örneği Olarak Potlaç Kültürü ve Günümüzün Küresel Kapitalist Dünyasındaki Yansımaları”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/29 (Eylül 2019), 613- 614.

Kırmızı, Nabi. *Şanlıurfa’dan İstanbul’a Göç Nedeni ile Kültür Değişimi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Koksal, Hasan. “Güneydoğu İllerimizde Kirvelik Geleneği”. *Turkoloji.cu*. Erişim 02 Ekim 2022. https://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/sempozyum/semf_2/koksal.pdf

Küçükcaladağlı, Gülnur. *Türk Destanlarında Armağan Kültürünün İzleri*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tez, 2019.

Kurtaran, Uğur - Karaca, Zeynep. “XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Avusturya İlişkilerinde Diplomatik Temasın Görünen Yüzü: Hediyeleşme”. *Dergipark*. Erişim 13 Ocak 2021. <https://dergipark.org.tr/en/pub/jhf/issue/58722/820533>

Kırılmaz, Harun – Ayparçası, Fatma. “Modernizm ve Postmodernizm Süreçlerinin Tüketim Kültürüne Yansımaları” , *Dergipark*. Erişim 15 Mayıs 2021. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/261417>

Krishan, Kumar. *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma*. çev. Mehmet Küçük. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2013.

Kırımlı, Yüksel. “Yetişkin Olmaya İlk Adım Sünnet”. *Ankara.edu*. Erişim 15 Ocak 2021.

<https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/43350/18660.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Küçükbasmacı, Gülten. “Kültürel Bellek ve Süreklilik: Kına Gecelerinden Mezuniyet Kınalarına”. *Millifolklor.com*. Erişim 30 Ocak 2021. <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=112&Sayfa=73>

Mandaloğlu, Mehmet. “İslamiyet’ten Önce Türklerde Toplantı ve Törenler”. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 16/2 (Ağustos 2012), 218.

Malinowski, Bronislaw. *Yabanıl Toplumda Suç ve Gelenek*, çev. Şemsa Yeğin İstanbul: Epsilon Yayıncılık, 1.Baskı, 2003.

Mauss, Marcel. *Armağan Üzerine Deneme*. İstanbul: Alfa Basım Yayım, 1.Basım, 2018.

Marx, Karl. *Kapital*. çev. Mehmet Selik-Nail Satlıgan. İstanbul : Yordam Kitap, 2018.

Özkundakçı, Mehmet. *Üçü Bir Arada*. İstanbul: Hayat Yayınları, 5.Baskı, 2011.

Öncül, Kürşat. “Kültürleşme Açısından Türk Kültüründe Sünnet”. *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi* 7/20 (Aralık 2019), 126.

Önal, Sevda. “Edebi Metinlere Yansıyan Yönüyle Osmanlı Toplumunda Hediyeleşme”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/1 (2008). 104.

Özlem, Doğan. *Etik – Ahlak Felsefesi*. İstanbul: Notos Kitap, 2017.

Rand, Ayn. *Kapitalizm: Bilinmeyen İdeal*, çev. Nejat Kandemir. İstanbul: Plato Film Yayınları, 2004.

Saygın, Arda U. “Anthony Giddens’in Sosyolojisinde Modernliğin Boyutları”, *Abant Kültürel Araştırma Dergisi* 1 / 2 (Ekim 2016), 69.

Sakarya, Candan I. *Türk Kültüründe Hediyeleşme Geleneği ve Hediyeler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Smith, Philip –Riley, Alexander. *Kültürel Kurama Giriş*. çev. Selime Güzelsarı-İbrahim Gündoğdu. Ankara: Dipnot Yayınları, 2016.

Sunar, Lütfi. *Değişim Sosyolojisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.

Sennet, Richard. *Yeni Kapitalizmin Kültürü*. çev. Aylin Onocak. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.

Şahbaz, Mehibe-Hasan Taşkıran, Hasan. “Timur Dönemi Hediye ve Hediyeleşme”. *Dergipark*. Erişim 11 Ocak 2021. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1174131>

Şengül, Abdullah. “Türk Kültründe Nevruz ve Anadolu’da Nevruz Kutlamaları”. *Dergipark*. Erişim 02 Ekim 2022.

<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/135909>

Şentürk, Ünal. “Tüketim Toplumu Bağlamında Boş Zamanların Kurumsallaştırdığı Bir Mekan: Alışveriş Merkezleri (AVM)” *Dergipark*. Erişim 20 Temmuz 2022. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/411256>

Taşkaya, Merhi –Yağız, Deniz. “Global Medya Endüstrisinin Ritüel Kapsamlı Tüketime Yansıması: Doğum Günü Kutlama Konseptlerinde Walt Disney Kültürü”. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* 47 (Aralık 2018), 274.

Tezcan, Mehmet. “Folklorik ve Antropolojin Yönleriyle Hediye Geleneği ve Türk Kültürndeki Yeri”. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 1/22 (Nisan 1989), 31. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/511/6273.pdf>

Tekin, Hasan H. “Nitel Araştırma Yöntemlerinin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme”. *Dergipark*. Erişim 15 Ağustos 2021. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/4163>

Touraine, Alain. *Modernliğin Eleştirisi*. çev. Hülya Uğur Tanrıöver. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.

TMK, Türk Medeni Kanunu (Kanun No.4721) *Resmi Gazete* 24607 (3 Aralık 2001). Erişim 30 Kasım 2020. mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf

TUİK, Türkiye İstatistik Kurumu, *Gaziantep Toplam Nüfus* (10 Ocak 2022). <https://cip.tuik.gov.tr>

Türnüklü, Abbas. “Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme”. *Dergipark*. Erişim 15 Ağustos 2021. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/108517>

Türer, Celal. “(Pragmatist) Ahlak Nedir?”. *Dergipark*. Erişim 5 Haziran 2022. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/219998>

Ulusoy, Recep - Turan, Nebahat. “Gaziantep Ekonomisinin Ortadoğu Açısından Önemi”. *Dergipark*. Erişim 23 Kasım 2020. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/313398>

Üstünova, Kerim. “Erzurum Düğünlerinde ‘Elma Atma’ Geleneği”. *Millifolklor*. Erişim 01 Ekim 2022. <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=90&Sayfa=143>

Yalçın, Sema. Arık, Sibel. “Bereket Kavramının Trakya Bölgesi Düğün Törenleri Geleneği ile İlişkilendirilmesi”. *Dergipark.org*. Erişim 03 Ekim 2022. <https://dergipark.org.tr/en/pub/akademiksanat/issue/29958/290304>

Varvar, Melek. *Çankırı'da Kına, Nişan ve Düğün Geleneği*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Yarullina Yıldırım, Ramilya. "Fırat'tan Volga'ya Medeniyetler Köprüsü". *Adıyaman Üniversitesi Yayınlar* 13 (Şubat 2015), 193.

https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/37566309/C2._Firattan_Volgaya__Medeniyetler_Koprusu_EDITORLUK_-with-cover-page-v2.pdf?Expires=1642863257&Signature=EQDffTimPW0X1GPN7oaNbtLNWe4IgXsvM0YkdTVtELJeht0ZmsPWK7NDYahVf-7PgXtxTRc8~m9vVZwhsatvsNaDVAtq6pTHkxZQR72q3H4aaaE4BpagVSshY4DjCVf3PEVVDyaZfQWaDmJOhqnPHa74pHLI2WqdMc97nNsutBnYzctnzVEGM3xxMGUMG2KP7g4aFq-RsEwrveM9PJEDSDOUi2rBnK4fl0NtE8x9EB2fN4-gQLQ249sbQ4wdcdLpkYEYAXhjEGDC3WnpYRxWJ1PgeCdStYtD8aXVSMcSgMwdefwNqefEAW5tnm5AAiSxSO7yrX73CWcXZmrXU03g__&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA

Yeşil, Yılmaz. "Türk Dünyası'nda Geçiş Dönemi Ritüelleri Üzerine Tespitler". *Dergipark.com*. Erişim 8 Temmuz 2022.

<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/59662>

Yıldırım, Erdal. "Tunceli Alevilerinde Sünnet ve Kirvelik Geleneği Uygulamaları". *Dergipark*. Erişim 01 Ekim 2022.

<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2270118>

Yılmaz, Şirin. "Kına Gecesi Ritüelinde Anlamsal İşleyiş: Çağrışımlar, Düşünyapılar, Dönüşümler". *Millifolklor.com*. Erişim 31 Ocak 2021.

<https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=125&Sayfa=165>

Yıldırım, Yıldırım. *Tanzimat Döneminde Ayıtab'ın (Gaziantep) Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1839-1876)*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.

Yıldırım, Ali – Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Niyet Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 11. Basım, 2018.

Yılmaz, Pelin. "Menengiçten Şuruba: Gaziantep'te İçecek Kültürü". *Folklor/Edebiyat* 18/69 (Ocak 2012), 29.

<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/255694>

Williams, Raymond. *Modernizmin Siyaseti*. çev. Barış Şannan. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2018.

Zorlu, Cem. "İslam Öncesi ve İslam Dönemi Kutsal Gün ve Bayramları". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (1999), 449.